

Onze Taal. Jaargang 33

bron

Onze Taal. Jaargang 33. Genootschap Onze Taal, Den Haag 1964

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa014196401_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

[Nummer 1]

Genoeg zoete broodjes

In Onze Taal, nov. 1963, vroeg D. de V. zich af waarom er in het Nederlands zo weinig woorden en uitdrukkingen ontstaan, die ontleend zijn aan moderne beroepen of technieken. Deze vraag heeft ons een aantal brieven doen toekomen. Sommige lezers wijzen ons op woorden die herhaaldelijk in krantenverslagen te lezen zijn, als:

voor een dubbeltje op de eerste rang willen zitten,
een operatie ondernemen,
schakelen,
motor aanzetten,
alle registers openen,
een kettingreactie,
een tijdbom,
een seksbom,
diagnose stellen,
als een chirurg ontleden,
in de hoogste versnelling
freewheelen.

Er zijn er nog veel meer. Wie er een winteravonduurtje voor over heeft, schrijve eens op, wat hem te binnen schiet. Waarschijnlijk zal een beetje bladeren in een modern woordenboek wel helpen. Met genoeg maken we deze maand ruimte voor twee reacties. De eerste, van J.B. uit Eindhoven, geeft ons een lijstje tekenende uitdrukkingen.

iets aanzwengelen (ontleend aan de automobieltechniek) = op gang brengen, aan de orde stellen;
er zit een draadje bij hem los (elektrotechniek) = hij is niet geheel normaal;
een mopje met een vertraagde ontsteking of met een nabrander = waarbij de hoorders pas laat in de lach schieten;
er ging hem een booglamp op = er ging hem een licht op;
op een andere golflengte ('Vondel zendt uit op een mij vreemde golflengte' Gab. Smit) = vanuit een andere gedachtenwereld;
afgestemd zijn op (radio); afstemmen op; instellen op = zo georiënteerd zijn of oriënteren dat de informatieoverdracht doeltreffend geschiedt;
terugkoppeling (cybernetica). Deze term wordt in alle wetenschappen en beschrijvingen van maatschappelijke verschijnselen gehanteerd.
kortsluiting (elektrotechniek). Deze term wordt veel overdrachtelijk gebruikt ter aanduiding van:
a. een ongewenste, hevige ontlading van spanning;
b. een ongewenst contact buiten de normale kanalen om.

pot-voor-meneer (kappersbedrijf) = die zit, daar kun je het mee doen;
die zit (voetbal). Opmerking wanneer iemand raak is afgetroefd. Ook: één-nul!

over de band spelen (biljart) = via een tussenfase of tussenpersoon naar zijn doel manoeuvreren;
radartenen = bijzonder lange tenen;
een winstpunt boeken (ontleend aan het spel). Ook overdrachtelijk gebruikt;
ik heb geen stroom meer = ik ben doodmoe;
een total loss = verloren man, verloren zaak;
afgeschreven (accountancy) = waardeloos geworden kneusje. Dit woord heeft een merkwaardige herleving vertoond. Oorspr. gekneusd ei, vandaar: persoon die is gehandicapt; later vooral ook slechte tweedehands auto; vandaar weer: persoon en ook zaak met gebreken.

De tweede reactie is uit Vlaanderen, van de heer K. de Busschere. Zij volgt hieronder in haar geheel.

1. Er ontstaat wèl ‘samengestelde metaforiek’, ontleend aan nieuwe beroepen, toestanden, werktuigen. In het Nederlands leven nieuwe spreekwijzen zowel dialectisch als in de verzorgde taal.

Enkele voorbeelden. Reeds in 1934 noteerde ik: ‘die heeft een fiets’ (Landen, Limburg-Brabant) met de

betekenis: 'die is iets bijzonders'. Vaak wordt in West-Vlaanderen gezegd: 'zijn pion (= kettingwiel) schiet door', wanneer iemands stem overslaat. De aloude zegswijze 'Een grote lantaarn met een klein lichtje' (een braniemaker zonder verstand) kreeg zijn modern equivalent in: 'Een klein velootje met een grote belle (= schel)'

De auto levert ook voorbeelden. 'Een auto wil geen bier voeren' zegt de volksmond bij ons (een autobestuurder moet alcohol laten). Vermoedelijk Kempens is de zegswijze: 'Zijn naft is op' voor 'hij is gestorven'.

Uit de verzorgde taal (radio en pers) noteerde ik dezer dagen de spreekwijze: 'Een ontwerp in de ijskast zetten', wat iedereen onmiddellijk begrijpt.

Een uitdrukking die momenteel misschien tussen dialect en verzorgd zweeft, lijkt me de Antwerpse zegswijze: 'zijn frank is niet gevallen' (hij snapt het niet). Deze zegswijze dankt haar ontstaan aan de talloze automaten in stations en winkels.

2. Mag ik hieraan enkele beschouwingen toevoegen?

a. Het is treffend hoe betrekkelijk weinig talrijk de spreekwijzen zijn die ontstonden bij eeuwenoude zeer vertrouwde beroepen, werktuigen, toestanden. Een bijkomende - ofschoon hier essentiële - vraag is: hoeveel hebben er bestaan die verdwenen; hoeveel of hoeweinig werden er geboekt? Op die vragen kunnen wij niet antwoorden. Laat ik een feit nemen. De kruiwagen is een sinds vele eeuwen bekend voertuig. In zijn beroemd werk heeft Dr. F.A. Stoett één spreekwijze geboekt, nl. 'hij heeft een kruiwagen'. Mij zijn er uit onze volkstaal een paar méér bekend. En dit betreft een vehikel dat, naast kar en wagen, gedurende talloze mensenlevens over onze wegen heeft gehobbeld! Mag ik laten opmerken dat de oudste Nederlandse benaming ervan nl. pijpegale (pipegale; Verdam; pipegale, pypegale; Gaillard, Glossaire Flamand, 14de eeuw; pijpengael, Kiliaen) in geen enkele uitdrukking is bewaard, althans voorzover mij bekend. De Westvlaamse streek, waar het woord pijpegale nog het enig gangbare is, heeft mij op het vlak van uitdrukkingen, tot heden, niets laten ontdekken.

b. De oude, nog bestaande 'zoete broodjes' treffen ons meer dan de nieuwe. Ik moet even stilstaan bij het begrip **oude**. Bijna alles is oud en zeer oud. Maar wij worden ons eerst bewust van het oud-zijn van iets, m.a.w. wij ervaren het eerst als oud wanneer en van zodra het niet meer vanzelfsprekend is. Een voorbeeld ter verduidelijking: het braadspit. Misschien voor sommige hypergastronomen thans weer een modevoorwerp, maar voor de gewone sterveling een afgedankte, onbekende zaak, een braadinstrument uit de (oude) tijd. De uitdrukking ermee: 'Er is met hem geen spit te wenden' (er is met hem niets aan te vangen) die ik anno 1950 nog opving uit de volksmond doet bij een eerste treffen vreemd aan, maar treft bij enig beraad méér dan de wending: 'er valt met hem noch te eggen noch te ploegen'. Oorzaak: het grondwoord is vreemd, onbekend; de zegswijze is in haar herkomst onduidelijk. Met het gevolg dat onze geest - voor méér vragen gesteld - geboeider toelustert en nadenkt. We worden voor iets ouds gesteld, iets totaal anders. En dit treft altijd meer dan het gewone, het vanzelfsprekende. (Indien mijn lezer hier een ogenblik wil gaan nadenken, 'reflecteren', over de uitdrukking 'het onderspit delven', kan hij een leerzaam ontdekkingstochtje maken.)

c. Ik wees er al op dat de **nieuwe** spreekwijzen makkelijker aan onze aandacht ontsnappen dan de zgn. oude. Ze zijn zo vanzelfsprekend. Ze lijken ons ook nog geen spreekwijzen, aangezien ze nog niets, of nog maar weinig stereotieps hebben. Er is heel wat méér reflecterende taalaandacht en gevoeligheid vereist om een

uitdrukking als ‘iets in de ijskast zetten’ op te merken dan om getroffen te worden door ‘een slag van Slingers molen’. Ik hoor mijn lezer al vragen: ‘Nou, wat is dat laatste?’. Nopens de voorgaande uitdrukking met de ijskast is hij niet tot vraagstellen geneigd.

d. Naast dergelijke psychologische factoren is de factor tijd eveneens van hoofdbelang. De hoeveelheid taalerfgoed die we ‘samengestelde metaforiek’ kunnen noemen, is ontegensprekelijk aanzienlijk. Sla maar eens een woordenboek op bij kat of hond b.v.! Doch laten we niet vergeten dat dit de uitkomst, de produktie is van vele eeuwen. En deze eeuwen reiken verder dan de cultuurgeschiedenis in strikte zin. Uit de tijd van olim, toen onze voorouders nog maar amper runen ritsten, zijn er hedendaags nog spreekwijzen in leven. Indien wij ons spreekwijzen-patrimonium, per eeuw, konden spreiden, zou vermoedelijk blijken hoe weinig elke eeuw blijvend tot stand bracht (zie a.). Als onze tijd bijgevolg maar aan enkele uitdrukkingen per nieuwe toestand, werktuig, beroep aanzijn geeft, lopen we voort in de normale evolutie.

e. Het is een theoretische discussie of onze tijd wellicht geen behoefte meer heeft aan dergelijke uitdrukkingswijzen. In feite heb ik dienaangaande al mijn mening gezegd. Theoretisch zie ik de vorming van nieuwe metaforiek als iets bestendigs en doorlopends. Taal is voor een deel ook spel van verbeelding, van beelden. Ze is ook beeldspraak. Maar in concreto liggen de zaken misschien anders bij intellectuelen, bij stedelingen, als bij minder geleerde geesten, bij de plattelandsbevolking. Op dit vlak is tot hier toe, voor zoveel ik weet, geen wetenschappelijk onderzoek verricht. Wel bestaat er een aanvang van sociologisch taalonderzoek. Maar van economische gelaagdheid, van intellectuele gradatie in de taal heb ik nog niet veel vernomen. Hoe dit zij: bij onze huidige agrarische bevolking in West-Vlaanderen hoor ik de spreekwijzen matig gebruiken; bij de kranten stel ik precies, zij het met ander materiaal, hetzelfde vast: een matig, sober en gepast gebruik van de (bestaande) spreekwijzenschat. Of er nieuwe, ontstaande spreekwijzen aan bod komen, daarvoor moeten wij gezamenlijk een aandachtig oor te luisteren leggen. Wellicht horen we binnenkort het gras groeien en in onze moedertaal de motoren ronken.

Bij het oordeel over elk taalverschijnsel is het volstrekt noodzakelijk elk verschijnsel tegen de achtergrond van alles te beschouwen. Ik bedoel: we mogen niets ononderzocht laten. Tot de achtergrond behoort inzake taalverschijnselen in eerste instantie alles wat des mensen is. Taalonderzoek slaagt niet zonder zelfonder-

zoek; taalkennis ontstaat niet zonder mensenkennis. Taalbezit is menselijk patrimonium. Om het kort uit te drukken: de taal is de mens, wij zijn de taal.

Waaruit volgt dat we naar onze medemens scherper dienen te luisteren; dat wijzelf bewust ons taalerfgoed met ‘samengestelde metaforiek’ mogen verrijken; dat we geduldig de groei en de handhaving van onze taal ter harte moeten nemen; dat we tenslotte uiterst voorzichtig moeten oordelen, want ‘Wie zijn radio te luid aanzet, jaagt de hoorders naar buiten’.

Er staat

helaas, driewerf helaas, een zetfout in het vorige nummer. Het meervoud van cliché is **niet** cliché's, **maar clichés**. We hadden nog beter moeten uitkijken. Het lijkt nu wel of we onze eigen theorie van de **es** niet kunnen toepassen. □ Over fellah en sjah en zo hoort u over enige tijd nog iets meer van ons. Als die regel is zoals u zegt - schrijft een uwer - dan is hij een aanklacht tegen de tegenwoordige spelling. Nou ja, aanklacht... Dan kennen wij nog meer aanklachten: de i-klank kun je spellen met i, ie, y en zelfs met ij. Tegen spellingvragen zien we altijd zo op. Vorige keer waren we ook in de war met de male: de Woordenlijst kent alleen **ten enenmale**. □ De ambtenaren bij Euratom in Brussel krijgen eventueel een **ontheemdingstoelage**. Brussel is ook zo ver weg. □ Je kunt niet **voor** een onwetende beschouwd worden (blz. 61, kolom 1), wel **als**. □ Een wespenkenner schrijft ons dat wespen niet knagen maar vreten! □ Een mooie vondst betreffende -technisch: ‘Realisering daarvan wordt wel overwogen maar stuit voorsnog op grondaankooptechnische bezwaren.’ Een zin die u kunt gebruiken als u van plan bent een bungalow te laten bouwen in St. Tropez. □ Burgemeester en wethouders van Sint-Oedenrode hebben met de gemeenteraad besloten dat de naam dezer gemeente voortaan Sint-Oedenrode is. Met ingang van 1 januari 1964. □ Ecumenisch kent Van Dale niet, wel **oecumenisch**. Waarom niet de uitgang -eens, vraagt iemand. Gelijk in Roemenië-Roemeens. Wij weten het niet. We hebben ons al zo dikwijls vergist met Duitse invloed dat we dat niet meer durven zeggen. □ De medici gebruiken **injiceren** (is dat zo?). We dachten dat het **injecteren** of **injeciëren** was. □ Weet iemand wat een **kwengel** is en waar **ontiegelijk** vandaan komt en **pineut**? Of is dat laatste een lelijk woord? □ In een maandblad voor wonen en interieurverzorging gelezen over een huis met een ruim uitzicht: ‘Van de derde en vierde laag is een sterke en duidelijke visuele mogelijkheid met de omgeving en de horizon.’ □ Ook gelezen: ‘Te jong en wreed verloren wij een groot strijder voor een betere wereld.’ □ Wat is een **schommelfonds**? Dat is een pensioentechnische zaak, nl. een fonds waarin een gedeelte van de betaalde en noodzakelijk geachte premies wordt gestort. Dat bedrag is bedoeld om de schommelingen door de toenemende vergrijzing te ondervangen. Dat weet u dus voortaan. □ Verschillende schrijvende ambtenaren hebben het over **in tact**, maar het is **intact**. □ Ja, vuistregel komt, naar men zegt, uit het Duits, maar het is toch wel een handig, ingeburgerd woord. □ Een onderwijsfilm laat zien hoe jonge roofdieren, die door hun moeder verstoten zijn, worden opgevoed. Uit de beschrijving: ‘De eerste weken krijgen zij moedermelk van een zogende hond. Als zij groot genoeg zijn om uit een bakje te eten, neemt de oppasser deze taak over.’ Liever geen commentaar hierbij. □ Het wordt voor u misschien langzamerhand vervelend maar wij hebben

bericht ontvangen dat noch Carl Denig noch de padvinderij de eerste kampeertent hier ten lande heeft gebouwd, maar de Ned. Chr. Studentenbeweging. In 1899. □ Oppassen geblazen met schriftelijke beleefdheden. Zie een drukwerk van een groot accountantskantoor: ‘U zult ons verplichten bovengenoemd bedrag te gireren op onze postrekening. □ Dat het steeds meer gehoorde **werker** een anglicisme zou zijn, wil er bij ons even moeilijk in als de veronderstelling dat **arbeider** een germanisme is. Arbeid, arbeiden en arbeidzaam verliezen terrein: het wordt **werken**. Aan het woord arbeider kleeft het negentiende-eeuwse klassebegrip. Dat **werker** opkomt, is een teken van sociale verschuiving.

Niet te voorzien

De man is ziek - de zieke man; de tegenslag is te voorzien - de te voorziene tegenslag. Is er iets tegen deze redenering? De verbinding ‘is te + onb. wijs’ is al menigmaal in ons blad besproken. De conclusie luidde altijd: goed Nederlands in de betekenis ‘kan worden’; een gebiedende wijs (moet worden) hebben we afgekeurd, ondanks het feit dat deze verbinding (het raam is te sluiten) niet direct uit het Duits stamt. Het nu in bepaalde stijl veel voorkomende ‘zijn te + onb. wijs’ kwam vroeger veel minder voor; ‘staan te’ (dat staat te bezien) was veel gebruikelijker. ‘Staan te’ is nu nog in zwang met de datief voor de betrokken persoon (dat staat ons te doen) en in enkele vaste verbindingen: staat te vrezen, te verwachten, te betwijfelen, te bezien. Ook bij deze verbindingen heeft ‘staat’ al terrein moeten afstaan aan ‘is’.

De verbinding ‘zijn te’ is de aanleiding geweest de onb. wijs gelijk te stellen met een z.g. naamwoordelijk deel van het gezegde - de man is z i e k - en langs deze trap van overeenkomst kwam men er toe de onb. wijs als bepaling vóór het zelfst. naamw. te gebruiken. Eerst los er achter ‘het besluit’, te nemen bij enz.’ (reeds bij Hooft te vinden), dan er geheel voor ‘het te nemen besluit’.

Dit laatste gebruik is pas in de achttiende eeuw ontstaan. In de gewone omgangstaal is de constructie nooit goed doorgedrongen. Ze blijft min of meer stadhuisstijl, vooral als er nog nadere bepalingen bijkomen: de door de commissie van bijstand voor het einde van deze maand in te dienen voorstellen... Dergelijke Latijn-achtige kanselarij-uitdrukkingen kan men beter omschrijven met een bijv. bijzin: de voorstellen, die de commissie enz. Wij gebruiken met opzet het woord ‘Latijnachtig’, omdat we gerust kunnen aannemen, dat het Latijn onze kanselarijtaal heeft beïnvloed. Het Latijn kent, ten overvloede, een verbogen vorm van de onb. wijs.

Er is hierbij nog een spraakkunstige eigenaardigheid, we kunnen zeggen: de beslissing is spoedig te verwach-

ten - de spoedig te verwachten beslissing. Niet echter: een te verschijnen boek. Waarom niet? Omdat men ook niet kan zeggen 'het boek is te verschijnen'. De verbinding met 'zijn te' gaat alleen op bij overgankelijke werkwoorden.

Tenslotte de 'verbuiging'. In 'een niet te begrijpen vergissing, een moeilijk te omschrijven begrip, een spoedig te verwachten beslissing' doet de werkwoordsuitgang van de onb. wijs voor het gehoor dienst als buigingsuitgang, temeer daar in de uitspraak de n niet of nauwelijks wordt verwezenlijkt. Men hóort: een niet te begrijpe vergissing, moeilijk te omschrijve begrip enz. Het is dan ook geen wonder, dat de paar werkwoorden op n - doen, gaan, staan, zien - meedoen met de overgrote meerderheid, die wel een -en als uitgang van de onb. wijs heeft. Keurt men 'een moeilijk te omschrijven begrip' goed, dan moet men 'een niet te overzien tegenslag' ook goedkeuren en ieder voelt dat hier iets niet deugt. De buigingsuitgang verschijnt: 'een niet te voorzien-e tegenslag'. De uitgang wordt nog gesteund door een overeenkomstige uitgang bij de voltooide deelwoorden 'een onvoorziene tegenslag, een aangegane lening enz.'

Mijne heren

Over het slot van uw artikel, spanning in de zin, veroorloven wij ons een opmerking. Wij zouden de brief over het geval Adams als volgt aanvatten:

(Boven de brief komt te staan:) 'Onderwerp: Uw brief van 19 november 1963, inzake Adams.

Mijne Heren,

Tot onze spijt hebben wij geen inzage gekregen van de stukken die bij de heer A berusten'.

Immers, dat wij onze brief schrijven '**in antwoord op**' de zijne, zal de lezer zelf wel constateren; eveneens dat wij hem '**mededelen dat wij**'. Zulke franje komt nog altijd in vele zakenbrieven voor, maar waartoe? Het is onzes inziens slechts vermorsen van tijd en moeite zowel voor de schrijvers als voor de ontvangers.

(B.A.M.)

Dat mag niet

Wij hebben het in een vorig nummer gehad over een **onlangs** krantenbericht. Dat mag niet. De kwestie is heel eenvoudig: onlangs is een bijwoord; zo staat het trouwens ook in alle woordenboeken en daaraan hebben ook wij - vooral wij - ons te houden.

Nu, we geven het eerlijk toe: we hebben het maar eens geprobeerd. Van **recent** wilden we af, **onlangs verschenen** vonden we te lang. Het Afrikaans heeft ons geïnspireerd: in die taal komt **onlangs** wél als bijvoeglijk naamwoord voor.

Het is eigenlijk jammer dat het niet mag. Onlangs past - naar ons gevoel - goed als bijvoeglijk naamwoord. Woorden als **vergeefs**, **dagelijks**, **zijdelings**, **zijwaarts**, **rechts**, **onverhoeds** en **achterbaks** zijn ook van oorsprong bijwoorden, maar er zal nu toch wel niemand zijn die bezwaar maakt tegen: een **vergeefse** strijd, een **zijdelings** antwoord, een **zijwaartse** beweging. En zou **terloops** ook niet van huis uit een bijwoord geweest zijn? Toch dunkt ons een **terloopse** opmerking goed Nederlands te zijn. Hetzelfde geldt van **onverwachts** en **dwars**.

De uitgang **-s** maakt de overgang naar het bijvoeglijke woord zo verleidelijk! Deze **-s** kent u in woorden als **zondags, boers, kinds, groots, goedgeefs**. De oorsprong daarvan is anders dan die in **onlangs**. Wie de oude spelling (vóór Marchant) nog kent, weet dat bijvoeglijke woorden als **zondags** een **sch** moesten hebben. De **s** van **onlangs** e.d. is van afkomst een tweede-naamvalsuitgang; de uitgang vindt u ook in bijvoorbeeld: **slechts, reeds, elders, ergens, immers, slechts, dikwijls**. (Denk ook aan het als vulgair beschouwde **veels** te groot...) Welnu, de **s** heeft ons verleid. Nu kunt u ons verwijten dat wij waarschijnlijk ook gaan goedvinden: een elderse gebeurtenis, een ergense rivier. Wees niet bang, zóver gaan we niet. Wel moeten we u heel eerlijk bekennen dat we liever over het **dikwijlse** gebruik zouden spreken dan over het **frequente** gebruik. Maar... dat mag niet. Heel dit praatje helpt ons niet: het onlangse bericht was fout. We redden het niet, niet met een opmerking dat we zelf onze taal mogen maken, zelfs niet met de vaststelling dat in de zeventiende eeuw een onlangse opmerking wèl mocht...

Zogenaamd

U schrijft: ‘om in een zg. antwoordbrief...’

Ik heb iets tegen de uitdrukking ‘zogenaamd’ (althans als bijvoeglijk naamwoord).

Er zijn twee mogelijkheden:

Als de lezer weet wat een antwoordbrief is, heeft de toevoeging ‘zogenaamd’ niet het minste nut. Als de lezer niet weet wat een antwoordbrief is, maakt de toevoeging ‘zogenaamd’ hem niet wijzer.

Als u ereens op gaat letten hoezeer dit woordje te pas en te onpas gebruikt wordt in min of meer technische beschrijvingen voor de leek, zult u het waarschijnlijk met mij eens zijn dat het een ‘stoplap’ is. In feite betekent het niets anders dan een soort waarschuwing: ‘Pas op, lezer, nu ga ik een vakterm gebruiken.’ Men zou hetzelfde effect bereiken door de vakterm tussen aanhalingstekens te zetten, wat minder storend zou zijn, hoewel het natuurlijk ook niets verklaart.

Slechts één toepassing van ‘zogenaamd’ lijkt mij geheel verantwoord, nl. als bijwoord in een zin zoals: ‘Hij ging naar buiten, zogenaamd om te zien of het regende’.

(Ir. J. de B.)

Getallen

Uw stukje ‘Getallen en cijfers’ behoeft naar mijn mening aanvulling en verbetering:

- a. Onjuist is: de XVIIIe eeuw, maar goed is: Willem III.
- m. Men schrijft in cijfers bijv. maximumsnelheid 50 km/h, lengte 1,78 m.
- c. Men schrijft in cijfers getallen van meer dan vijf cijfers met een tussenruimte tussen telkens drie groepen (tussen de duizend- en de honderdtallen, de miljoen- en de honderdduizendtallen, enz.): 229 134.

(E.M.)

[Nummer 2]

Nog vóór de vakantie....

1. In fantastisch korte tijd kunt u thuis een vreemde taal leren beheersen. Als u daar nu mee begint, kunt u over enkele maanden in het buitenland vlot met de mensen praten.
2. U hebt als baby immers geen spraakkunst gebruikt? Waarom zou u dan bij het leren van een vreemde taal die moeite doen? Leer een levende taal, geen dode taal.
3. Na 10 lessen kon ik mij in Spanje behoorlijk redden, na 20 lessen kon ik praten met wie ik wilde.

Zie hier een paar snippers uit advertenties. Al is het onderwerp eigenlijk van geen belang voor onze taal (met kleine letter en hoofdletter), de advertenties die ons porren tot de studie van een vreemde taal, zijn zo veelvuldig en zo verlokkelijk, dat wij een paar kanttekeningen willen plaatsen. U moet ons onze bemoeizucht maar vergeven.

Sinds eeuwen is het bekend dat een kind op een bepaalde leeftijd elke willekeurige taal accentloos kan leren en nog wel in betrekkelijk korte tijd. Volwassenen lukt dat vrijwel nooit. Ze kunnen het een heel eind brengen, maar wie zijn puberteit achter de rug heeft, heeft de beste tijd gehad. ‘Na 20 lessen kon ik praten met wie ik wilde...’ Praten - wat betekent dat werkwoord hier? Een gesprek voeren? Dus iets meer dan: wat kost twee ons kaas? En met wie ik wilde - betekent dat: ook de stadsdialect sprekende taxichauffeur? En betekent dat ook: *waarover* u wilt? Menigeen die jarenlang goed talenonderwijs op een goede school heeft gehad, kent het afschuwelijke gevoel van verlamming in hersenen-en-mond als hij de buitenlander precies duidelijk wil maken welk standpunt hij in een moeilijke kwestie inneemt. De woorden willen niet komen, de zinnen liggen in hun moedertaalmodel als het ware klaar in de spreekorganen, maar het buitenlandse taalgoed past er niet in.

Inderdaad, onze moedertaal hebben we zonder spraakkunst geleerd, maar we kunnen - helaas, helaas - niet meer baby worden om langs die natuurlijke weg de levende taal te leren. We moeten de ‘dode’ regels erin stampen: bijwoord met een uitgang, bepaling van plaats gaat voor tijd, hulpwerkwoorden van de lijdende vorm, naamvalsuitgangen...

Het ligt voor de hand dat het grote publiek het onjuiste van de vergelijking ‘leren van de moedertaal = leren van de vreemde taal’ niet inziet. Het denkt liever dat de scholen erbarmelijk ouderwets zijn, dat de leraren onze arme kinderen met opzet op de pijnbank van de onregelmatigheden martelen, dat er tijd op grote schaal verspild wordt. Nu is het onderwijs niet volmaakt, maar zo dwaas is het heus niet dat het koppig zou vasthouden aan een oude methode als je na twintig lessen kunt praten met wie je wilt. Trouwens ook het onderwijs maakt gebruik van moderne leermiddelen, waaronder grammfoon en bandopnemer. Ook het onderwijs heeft geprofiteerd van onderzoeken over woordfrequentie en taalvergelijking; het kent nieuwe wegen in de didactiek. Maar het weet dat je van de machine en het boek -

hoe efficiënt ze in vele opzichten ook zijn - geen *wonderen* kunt verwachten. Een vreemde taal leren betekent heel hard en meestal langdurig werk. De prentjes van een beeldschone juffrouw die verleidelijk glimlachend naar de grammofoonplaat luistert, zijn aardig, maar een taal leer je zo gemakkelijk niet: je moet erbij zweten (gewoon Hollands zweten), woorden erin stampen, regels erin hameren, veel lezen en proberen te praten totdat je na eindeloze herhaling een zeker automatisme hebt aangekweekt waarvan je dan maar moet hopen dat het je op het kritieke ogenblik niet in de steek laat. Al zijn er nog zoveel 'taalkundigen van wereldvervaardheid' die 'jaren hun beste krachten hebben gegeven om de

methode te vervolmaken', u zult zélf het werk moeten doen. En misschien doet u dat dan echt in 'fantastisch korte tijd'; de advertentie belooft u zelfs dat u de taal dan 'beheerst'.

Buitenlandse studenten die aan een Nederlandse universiteit of hogeschool komen studeren, moeten Nederlands als vreemde taal leren; van hen wordt werkelijk 'beheersen' gevraagd. De ervaring leert dat deze studie van het Nederlands voor de meesten van hen een moeizaam en langdurig proces is. Toch zijn alle omstandigheden voor hen gunstig: ze zijn elke dag omgeven door Nederlands, horen het, lezen het, zwemmen er als het ware in. Ze krijgen les in de Nederlandse spraakkunst, kunnen gebruik maken van moderne hulpmiddelen als bandopnemer en grammofoonplaat, desalniettemin: ze krijgen de vreemde taal niet in drie-vier maanden volmaakt onder de knie. De meesten moeten er rekening mee houden dat hun studie op zijn minst een jaar langer duurt dan die van de in vooropleiding gelijkwaardige Nederlandse student.

Zoals het enig verschil maakt of een Duitser dan wel een Italiaan Nederlands wil leren, zo is het ook voor de Nederlander niet hetzelfde of hij Duits dan wel Italiaans wil leren. Het rijtje van de 'nog-vóór-de-vakantie-talen': Frans, Engels, Duits, Italiaans, Spaans suggereert dat ze gelijk zijn wat de moeite betreft die het de Nederlander kost om ze te leren. Deze gelijkheid bestaat niet.

Vóór een kind zijn moedertaal gaat leren, kent het geen enkele taal. De volwassene kent zijn moedertaal al. Hij zal nooit een andere taal zo volmaakt leren spreken, hij zal in geen enkele andere taal ooit de directheid en de klaarheid van de moedertaal horen, hij zal in een vreemde taal nooit de fijnste betekenisnuances leren aanvoelen, zoals hij dat in zijn moedertaal intuïtief doet. De moedertaal is iets enig, iets onvervangbaars. Elke vreemde taal is een surrogaat voor ons. We zullen er door jarenlang gebruik sterk aan wennen, maar ze blijft een vervangingsmiddel.

Een tweede verschil met het aanleren van de moedertaal is de leeftijd. We hebben er al even op gewezen dat kinderen vóór de puberteit een bijzonder grote gevoeligheid voor taal hebben. Ze lijken dan op een wasplaat: je kunt er elk taalstempel inzetten dat je wilt. Maar na hun overgangsleeftijd verstijft dat allemaal in vrij vlug tempo. Ongetwijfeld kunnen we ook dan nog brokken van een vreemde taal min of meer leren beheersen; vooral mensen met een sterke taalaanleg kunnen het dan nog ver brengen. Dat blijven echter grote uitzonderingen en ze zijn niet te vergelijken met wat elk mens als kind kan presteren.

De taalgevoeligheid van de volwassene verschilt dus heel sterk van die van het kind. Om die reden is de vergelijking van de advertentie onjuist.

De meeste taalkundigen zien op het ogenblik als ideale methode een combinatie van plaat, bandopnemer en spraakkunst. Nog beter is het natuurlijk als de leraar op school de plaat vervangt en zelf in de klas af en toe de vreemde taal spreekt. Dat is ook op alle scholen gebruikelijk. Zonder spraakkunst gaat het niet.

Het is dus beslist onvoldoende dat een leerling alleen de vreemde taal rondom zich hoort spreken. U kent toch ook het sterk verbreide bijgeloof dat je elke vreemde taal volmaakt leert spreken als je maar lang genoeg blijft in het land waar die gesproken wordt? Wat een illusie, althans wat volwassenen betreft. Er zijn mensen die jaren in een Franssprekende omgeving wonen, en die toch nog altijd Frans spreken met een accent waar zelfs de Nederlander nog de Nederlander kan uithalen! Vraag dus niet hoe dat taaltje een Fransman in de oren moet klinken.

En kent u geen vreemdelingen die al tientallen jaren niets dan Nederlands om zich heen horen? Toch spreken ze bijna geen van allen een aan alle kanten volmaakt Nederlands. Dàt is tenminste iets wat wij allen kunnen beoordelen. We mogen dus zeggen: vrijwel geen enkele volwassene leert ooit een vreemde taal accentloos spreken en doorvóelen.

Nu zijn veel Nederlanders zo naïef om te denken dat je een vreemde taal beter spreekt, naarmate je spreektempo hoger ligt. Wat een idee! Omdat wij het Frans, het Russisch van een andere Nederlander onmogelijk kunnen beoordelen, nemen we de snelheid waarmee die Nederlander zijn fouten maakt als uitgangspunt! Laten we toch wat bescheidener zijn op dit punt, ook als het over onszelf gaat. Laten we onszelf toch niet aanprijzen als ‘zijn drie moderne talen vloeiend sprekend’. Van zulke onzin zal iedere deskundige het zijne denken en iedere directeur die een goede werkkraft zoekt, eveneens.

Het is tegenwoordig de gewoonte, in vaktijdschriften vóór of na elk wetenschappelijk belangrijk artikel een samenvatting in het Engels te geven: een ‘summary’. Zoals vanzelf spreekt, bevordert dit de internationale samenwerking van de geleerden. Nu hebben de meeste geleerden geen moeite met een Engels artikel te lezen over hun speciale vakgebied. Medici, technici, natuurkundigen zijn met een groot deel van de specialistische Engelse terminologie vertrouwd. Daarbij komt nog dat ze van de middelbare school de stevige basis voor de verdere uitbreiding van hun kennis van het Engels hebben meegekregen. Ze lezen veel Engels en komen vrij dikwijls in Engelssprekende landen.

De ervaring leert nu dat het voor deze wetenschappelijke onderzoekers vrij lastig is de ‘summary’ in werkelijk feilloos Engels op te stellen. Ze schrijven de tien, twintig regels vlot op; wat er staat, ziet er echt goed uit. Laten ze echter de tekst controleren, door een Engelsman, dan blijkt pas hoeveel fouten gemaakt zijn. Vaak zijn het kleinigheden, maar ieder weet hoe juist door die ‘kleinigheden’ een stuk taal verknoeid kan worden.

Het zou onzin zijn te beweren dat we niet ons best moeten doen om vreemde talen te leren. Als Nederlanders kunnen we ons dat nauwelijks veroorloven; trouwens, de kennismaking met vreemde beschavingen via de taal kan ons buitengewoon verrijken. *In dat opzicht doen de talencursussen heel goed werk*, vooral voor degenen die niet het voorrecht hebben goed schoolonderwijs in vreemde talen te krijgen. We zouden

niemand, maar dan ook niemand het leren van de vreemde taal willen afraden: kennis van de taal is de directe weg tot de kennis van een vreemde beschaving, de sleutel tot het hart van een ander volk en ieder ander heeft ons wel *iets* te leren dat wij niet bezitten. Nederland heeft een prachtige traditie op dit gebied en het zou ons schaden als we onszelf de toegang tot een andere beschaving ontnamen.

Maar we verzetten ons tegen de commerciële overdrijving, tegen de verleidelijke aanbiedingen per advertentie. Je leert heus geen taal *nog voor de vakantie*, zódanig dat je je werkelijk thuis voelt in de vreemde taal, want dat wil toch ‘beheersen’ zeggen. Wilt u nog voor de vakantie de vreemde taal leren *alleen maar* om te vragen waar de camping is en wat een flesje zonnebrandolie kost, dan kunt u uw geld beter besteden: in elk toeristengebied zijn genoeg gewiekste jongens die aan uw vakantie moeten verdienen en uit dien hoofde alle klanken en gebaren ter wereld kunnen verstaan. Goed Nederlands spreken en schrijven is al moeilijk genoeg. Laten we blij zijn als we na veel moeite en met welke methode dan ook - spelenderwijs, zonder tranen, elke dag een uurtje na het eten, vier jaar M.U.L.O., vijf jaar H.B.S., zes jaar Gymnasium - een vreemde taal redelijk onder de knie hebben gekregen. Volmaakt Engels, volmaakt Duits, volmaakt Frans is volmaakt onnodig en volmaakt onbereikbaar.

Klemtoon

(Br. A.D.) ‘Klemtoonverschuivingen zijn in het Nederlands de gewoonste zaak ter wereld’ Dat lees ik in *Onze Taal* 1963, blz. 70. Inderdaad, maar zijn er ook regels voor te geven? Indertijd leerden wij op school iets over nieuwheidsaccent (*meesterknecht*), dat na veelvuldig gebruik - als het nieuwe er dus af ging - naar achteren schoof: *meesterknecht*. Enige maanden lang heb ik genoteerd wat ik aan klemtooneigenaardigheden opmerkte bij het nieuws van de t.v. om 8 uur en ook bij de vraaggesprekken bij de t.v.

Voorbeelden: *stimulans*, *kenmerkend*, *belangstellenden*, *verkeersveiligheid*, het *zegevierende* elftal, heeft dit een *aanvullende* rol? ja een *aanvullende* rol, *teleurstellend*, *autosnelweg*, *vrijwaren*, *ogenblikken*, *uniform*, *cafeteria*, *tegemoetkomend*, *adembenemend*, *aangrenzend*, *kunstnijverheidsschool*, *twijfelachtig*, *aanvallend* werk, *interview*, *overleg*.

(Red.) 1. Blijkens Van Dale zijn de volgende beklemtoningen normaal en zelfs de enige die vermeldenswaard zijn:

voornemens
kenmerkend
teleurstellend
aangrenzend
belangstellende

2. Tegemoetkomend is volgens Van Dale juist, als de betekenis is: welwillend, maar daarnaast bestaat: tegemoetkomend verkeer. Bij aanvallend, twijfelachtig en adembenemend noteert Van Dale: het accent wisselt.

3. *Stimulans*, *interview*, *cafeteria* hebben een juiste klemtoon, ook al hoort men vaak *interview*, *cafeteria*. *Uniform* en *uniform* komen beide voor, de eerste klemtoon is aan het Duits, de tweede aan het Frans ontleend. Woorden, aan andere talen ontleend, hebben hun eigen klemtoon meegebracht; deze strookt lang niet altijd - helaas - met onze gewoonte. Bij samenstellingen met *inter* leggen wij het accent op het volgende lid: wij stellen hiermee *inter* gelijk met voorvoegsels als *be-*, *ge-*, *ont-* enz. die in normale uitspraak niet het hoofdaccent krijgen. Zo zal ontstaan zijn *interview*. *Cafeteria* is de goede Spaanse klemtoon; *-aria* is de Nederlandse gewoonte, *-eria* zal uit het Engels-Amerikaans gekomen zijn.

Men kan meestal niet eerst in Van Dale zoeken, voor met het woord uitspreekt. Afwijken van het voorschrift behoeft nog niet altijd te betekenen dat men een fout begaat, Er zijn in het beschaafde taalgebruik nog meer wisselingen. Zo lijkt ons ook aanvaardbaar: *kenmerkend*, *aangrenzend*, *voornemens*, *belangstellend*. Vooralsnog vinden wij overleg in plaats van *overleg* een een soort snobisme.

Misschien is hier ook sprake van een generatieverschil? Hadden in de oudere schrijftaal vormen als *kenmerkend*, *teleurstellend* meer de waarde van een bijvoeglijk naamwoord (met zijn eigen klemtoon) dan van een werkwoordsvorm (tegenwoordig deelwoord op *-end*)?

Opmerkelijk is wel dat de vormen in kwestie juist een zelfstandige vermelding krijgen in het woordenboek; ze zijn dus meer dan een afgeleide vorm, ze hebben een eigen betekenisaspect.

Bij gesprekken voor radio en televisie moet men er ook rekening mee houden dat de dialoog juist een zware beklemtoning kan hebben gestimuleerd. En ten slotte: men kan zich ook eenvoudig vergissen in de klemtoon, men kan zich in een (wat zenuwachtige?) situatie voor de camera verspreken. Sommige van de verzamelde voorbeelden wijzen daar onzes inziens op.

Verkeerd verbonden

... zegt een onbekende stem wat beduusd in mijn oor en de prille telefonische ontmoeting wordt verbroken. Wrevelig zoek ik een reden om kwaad te zijn op degene die me uit mijn bed belde; ik zoek een gegrond verwijt. Opeens weet ik het: hij was een lafaard. Want zijn verontschuldiging was een smoesje, een potsierlijk leugentje. 'Verkeerd verbonden' stamt nog uit de tijd dat op een telefooncentrale de verbindingen tot stand gebracht werden door telefonisten die kabels in genummerde gaten prikten. De telefoonjuffrouw kon zich wel eens vergissen en de aanvrager van het gesprek met het verkeerde nummer verbinden. Wat was eenvoudiger dan te zeggen dat de juffrouw een fout had gemaakt, wanneer men een verkeerd nummer had aangevraagd? Nog geven wij die juffrouw op de centrale de schuld, als wij een verkeerd nummer draaien. Die juffrouw is er wel niet meer, de centrale doet automatisch wat wij haar instrueren, maar het smoesje is hetzelfde gebleven.

De ‘telefoontaal’ heeft meer antiek bewaard. We noemen nog steeds *haak* wat allang geen haak meer is; we spreken van *ophangen* als we de hoorn neerleggen. Die *hoorn* had vroeger bij de houten kastjes met de haak en de slinger inderdaad iets van een blaasinstrument, maar die gelijkenis is volkomen verdwenen.

J.B.

Schoolverlaters

Van Dale kent de abiturient en zegt, dat het iemand is die eindexamen H.B.S. of Gymnasium gedaan heeft. Moet je nu zeggen ‘de abiturienten’ of ‘de abiturienten van het V.H.M.O.’? Of is dat dubbel? Zal dit neo-latinisme gebruikt worden voor het Havo, voor het V.W.O.?

Kun je spreken van de abiturienten van een H.B.S. of van de Rijks Hogere Landbouwschool?

Als je heel vaak de woorden eindexamenleerlingen, gediplomeerden, afgestudeerden, enzovoort hebt gebruikt, dan is het heel comfortabel het woord abiturient nog voorhanden te hebben.

Afschaffen komt dus niet in aanmerking.

C.B.O.

U vraagt

soms een taalvraag waarop wij met Minister Luns moeten antwoorden: ‘Dat is lang niet onmogelijk, zelfs zeer waarschijnlijk, hoewel niet zeker.’ □ Zo'n vraag was of minister met een hoofdletter *moet*. □ Mooi en origineel was de overtreffende trap van grotesk die een weekblad ons leerde; het had het namelijk over de *elefantiske* reacties van sommige kranten. Dat wil zeggen de kranten hadden van de mug een olifant gemaakt. □ Oecumeens gaat niet. Het komt van het Griekse oikoumenè (= de bewoonde wereld); dus oecumenisch zoals irenisch bij het Griekse eirènè (= vrede). Roemenië met Roemeens gaat terug op een Latijnse vorm op -ia. Logica is in dit alles niet te vinden. □ De *ruimtevaartster* zijn we nog niet kwijt. Een vrouw die in de ruimte vaart zou een *vaarster* zijn. Of een *vaardster*? Het laatste lijkt ons niet in overeenstemming met de *diender* en de *dienster*. De *d* komt achter de *r* voor een *er*: zwaar, zwaarder. □ Nog eens denken aan het verschil tussen ‘niet het minst’ en ‘niet in het minst’. Voorbeelden: hij toonde zich niet in het minst (= helemaal niet) beledigd; hij was beledigd, niet het minst (= vooral) door mijn lachen. □ U moogt fouten in uw geschriften schrijven, wij nooit. Zo stond in *Onze Taal*: ‘In Zwitserland is het aantal afhankelijk van de kantons en halfkantons en wisselt van 4 tot 7 uren per week.’ Vier bezwaren zijn tegen deze onnozele zin gerezen. Moet zijn: ‘In Zwitserland is het aantal niet in alle kantons en halfkantons hetzelfde; het bedraagt van vier tot zeven uren per week’. □ En ‘onderscheidenlijke moerstalen’ moet ‘onderscheidene’ zijn. □ Iemand zegt dat zijn leraar (in Amsterdam) altijd zei als zijn leerling ‘vaak’ zei: ‘zeg jij “vaak”? Kom jij soms uit Zwolle?’ Wat kan die leraar bedoeld hebben? □ *Vullertje* dat wij zo aardig vonden, is gewoon uit het Engels vertaald: a filler = (blad)vulling. Het kan ook zijn ‘boekvulling’; een deel van *Reader's Digest Condensed Books* bevat bijvoorbeeld vijf verkorte romans en ‘one short filler’; dit kan zijn een novelle of een sterk verkorte roman, opgenomen om het deel de

vereiste omvang te geven. □ Het spijt ons werkelijk maar we zien geen verschil in betekenis tussen ‘de modellen die hij getekend heeft’ en ‘de modellen die hij heeft getekend’. U moet niet gaan fantaseren dat in de eerste zin ‘getekend’ meer nadruk heeft dan in de tweede. Wel verschil zien we in ‘ik geloof dat het raam gesloten is’ en ‘ik geloof dat het raam is gesloten’. Het is heel subtiel en ieder mag het te ver gezocht vinden: in het eerste is het raam dicht en in het tweede heeft iemand het raam dicht gedaan. Het eerste deelwoord heeft een bijvoeglijk aspect (is achter gesloten) en het tweede een werkwoordelijk aspect (is voor gesloten). Maar je mag ook is achter gesloten zetten als je een werkwoordelijk aspect bedoelt. Daarmee staat alles weer op losse schroeven. □ *Een slecht onderwijzer* is iemand die wel *slecht* (bijwoord) onderwijst, maar een hart van goud kan hebben. De onverbogen vorm van het bijvoeglijk naamwoord, waar je een verbogen vorm (*slechte*) zou verwachten, komt nogal eens voor als je niet de kwaliteit van ‘de mens’ maar van ‘wat hij doet’ wilt aangeven. *Een slim voetballer* is iemand die slim voetbalt maar thuis misschien nog niet tot tien kan tellen. □ Zo kun je zeggen: hij is wel een *knappe* schrijver maar geen *knap* schrijver. Met *een knap meisje* gaat dit niet op, want het is *het* en niet *de* meisje. Je kunt het hebben over *een beroemd zangeres*; zij is beroemd door haar zingen. Een tevreden echtgenoot zou over zijn vrouw misschien kunnen zeggen: ze is een *voortreffelijk* huisvrouw. Onmogelijk kan hij zeggen: zij is een *voortreffelijk* vrouw, want *vrouw* wekt niet de gedachte van een functie, een beroep, een werkzaamheid op. *Man* schijnt dit wel te doen, want een tevreden vrouw die van haar man zegt: ‘Ik heb een voortreffelijk man’, lijkt ons nog niet direct stuntelig Nederlands te spreken. □ Er zit heel wat achter die keuze van uitgang - géén uitgang. Gorter had het over ‘menig *moe* man die zijn avondmaal nam’ en Leopold dichtte ‘om mijn *oud* woonhuis peppels staan’. Hadden ze moeten schrijven *moeë* en *oude*? □ *Tussen de laatste drie vierkantjes* vindt u nu een van die dingen die bewijzen dat je een taal niet na twintig lessen kunt beheersen.

Denk aan uw contributie of abonnementsgeld voor 1964!
Administratie Onze Taal, postgiro 529740 Leiden.

[Nummer 3]

Jan, Piet en Klaas

Als *Jan*, *Piet* en *Klaas* niet vele, vele jaren de meest voorkomende jongensnamen in ons land geweest zouden zijn, hadden we die heerlijke uitdrukking voor ‘de eersten de besten’ nooit gekend. Maar geeft die uitdrukking nog wel de werkelijkheid weer? We hebben sterk de indruk dat alle drie namen reeds geruime tijd op de terugtocht zijn. Op een lijstje met vele tientallen namen van kinderen tussen acht en dertien jaar stonden ze hier en daar, als een oud-vaderlands stuk folklore. Een steekproef, genomen in drie lagereschoolklassen in een middelgrote stad in het westen, leverde geen enkele Jan of Piet of Klaas op. Wel *Hans* en *Jan-Willem*, wel *Peter* en *Pieter*; *Klaas* ontbrak geheel, zelfs ook zijn voorste stuk: *Nico*.

Als u van een taalwaarneming houdt, leveren de voornamen een prachtige mogelijkheid. Ze geven ons een inzicht in dat zo afwisselende spel van traditie, vindingrijkheid, sleur, mode, vernieuwing, imitatie, exclusiviteit, dialect, standaard, dat u in het gehele leven der taal kunt vinden. Daarbij komt nog dat de voornaamgeving vrijwel het enige gebied is waar de mens geheel zelfstandig, naar eigen smaak en voorkeur een (men vergeve ons het woord) ‘voorwerp’ een naam kan geven die het krachtens de wet voor altijd zal behouden en waarbij de anderen zich hebben neer te leggen.

Onze Taal krijgt zo'n vier, vijf keer per jaar vragen te beantwoorden over voornamen. In het vorige jaar waren dat *Welmoed*, *Eeke*, *Gemma* en *Limme*. Nu kunnen wij uiteraard nooit enig advies geven aangaande de ‘bruikbaarheid’ of ‘schoonheid’ van een naam; daarvoor is de zaak veel te subjectief en het zou werkelijk wel zeer onbescheiden van ons zijn als wij ons bemoeiden met de motieven die iemand tot de keuze van de voornaam brengen. Trouwens, om een oordeel van enige betekenis uit te spreken, moet men heel wat weten van de achtergronden van de achtergronden van die motieven. Meestal beperken we ons tot inlichtingen over de afkomst van de naam. Het moet wel een heel vreemde naam zijn als hij niet te vinden is in het uitstekende boek van J.A. Meyers en J.C. Luytingh¹⁾.

En wat is eigenlijk de ‘bruikbaarheid’ van de voornaam? Men kan de aanstaande vader, die zo van muziek houdt, er ten hoogste op attent maken dat het voor een Hollandse jongen later op school, in militaire dienst enz. vermoedelijk niet prettig zal zijn als hij telkens *Wolfgang Amadeus* als voornamen moet opgeven. Wat zal het arme kind dat, tijdens de bezettingsjaren, van zijn politiek verkeerde ouders de namen Adolf Anton Benito meekreeg, daar nu nog dikwijls om moeten zuchten...

De genoemde namen zijn voorbeelden van *vernoemen*. In de meeste gevallen vernoemt men kinderen naar de ouders, ooms, tantes of andere familieleden. In sommige families is een bepaalde voornaam traditie geworden. Uit het ons ter beschikking staande materiaal hebben we echter de indruk gekregen dat de gewoonte van het vernoemen lang niet meer zo verbreid is als een, twee generaties geleden. De echtparen van nu, die namen voor hun kinderen zoeken, zijn in dit opzicht zelfstandiger en origineler geworden.

Men kan ook de naam uitzoeken om zijn betekenis. In dat geval zou men de hulp van een deskundige moeten vragen, want de namen - van germaanse, klassieke of bijbelse afkomst - zijn niet meer doorzichtig. Wie zoekt nog in 'Welmoed' de wilskrachtige' of in Helena 'de lichtende' of in Roeland 'de beroemde'? Niet ieder meisje dat *Christina* (Christa, Ina, Stien, Kirsten) heet, weet dat haar naam betekent 'van Christus'. En welke *Jan* beseft nog dat zijn naam van het Hebreeuwse woord voor 'Godsgeschenk' komt? *Piet* is de rots en *Klaas* de overwinnaar van het volk..

De oorsprong van de naamgeving is echter te zoeken in de bewuste keuze van het woord om zijn betekenis. ‘In vroeger tijden, toen de namen nog een duidelijke betekenis hadden en de ouders bij de keuze van de naam niet gebonden waren aan allerlei wettelijke regels en voorschriften, konden zij bij de geboorte van een kind vrij en onbekommerd uiting geven aan de gevoelens, die deze gebeurtenis bij hen wekte en waaraan ze door de naam uitdrukking gaven. Gevoelens van vreugde en dankbaarheid, van hoopvolle verwachtingen voor de toekomst van hun kind en soms ook wel teleurstelling, als een of ander lichaamsgebrek het kind ontsierde.’ (Meyers en Luytingh, blz. 28).

Soms is het alleen maar de klank die de aanleiding is voor de naam. Men vindt een naam mooi en waarom zou men dat niet mogen? Namen als *Jolande*, *Anita*, *Marjolein* zijn mooi; ze zijn echter vermoedelijk sterk aan de wisseling van mode onderhevig. Het ligt voor de hand dat de norm klankschoonheid veel eerder toegepast wordt voor meisjesnamen dan voor jongensnamen. In het algemeen zou het interessant zijn, eens te achterhalen welke de typische verschillen zijn in motivering bij de keuze van een jongensnaam en de meisjesnaam. Een meisje dat wat ouder is geworden, lijkt ons veel gevoeliger te zijn, wat haar door haar ouders gegeven naam betreft, dan een jongen. Een meisje dat in de Burgerlijke Stand als *Petronella* bekend staat, door haar ouders *Nellie* wordt genoemd, kan later overgaan op *Petra*, *Nelly*, *Nelleke*, en wat exclusiever: *Nella*. We moeten haar dit van harte gunnen, haar naam moet veel meer ‘doen’ dan die van een jongen: een meisjesnaam ‘trekt’, een jongensnaam ‘is’ er alleen maar.

Het zou eveneens interessant zijn als we een soort landkaart van de voornamen ter beschikking hadden. De namen op het platteland en in de steden zullen verschillen laten zien; voor sommige namen zullen bepaalde provincies het land van herkomst blijken te zijn.

Maar niet alleen de streek is van belang. Ook het beruchte standsverschil. Meyers en Luytingh zeggen hierover (blz. 21): ‘Men kan moeilijk ontkennen dat dit zoeken naar mooie namen tot allerlei buitensporigheden verleidt, maar dat is nu eenmaal eigen aan alle modeverschijnselen. Dat daardoor, vooral voor de meisjes, echt Nederlandse namen als Jansje, Jannetje e.d. niet meer in aanzien zijn en in onbruik raken, is jammer. Misschien zullen ze later weer in de gratie komen; misschien zal men er weer zijn toevlucht toe nemen. Als alle dienst- en fabrieksmeisjes, alle werksters en melkvrouwen Kitty, Tilly, Dolly of Susy heten, is van die namen ook de aardigheid en het exotische karakter weer verdwenen. Dan hebben deze namen voor de zogenaamde betere stand het onderscheidend karakter verloren en zal men weer zich wenden tot de van ouds bekende namen, welke gewoonte dan ook weer nagevolgd zal worden. De eeuwige wisseling tussen korte en lange rokken.’

Als we het lijstje met de tientallen namen, dat enige onderwijzers ons ter beschikking hebben gesteld, eens nagaan, vallen ons een paar dingen op. Veel zegt het volgende niet, want uit een ander lijstje kunnen andere dingen te voorschijn komen.

1. Sommige namen die een generatie geleden gangbaar waren, zijn aan het verdwijnen: *Cor*, *Bep*, *Rie*, *Alie*.
2. De uitgang bij meisjesnamen, *-ie*, maakt plaats voor *-je*, *-tje*, en vooral *-ke*: *Ineke*, *Hanneke*, *Marijke*, *Mieke*.

3. Er blijkt een zekere voorliefde te bestaan voor buitenlandse namen en uitgangen. *Marie* en *Marietje* komen niet voor, wel *Mariëtte*, *Mariëlle*, *Mary* en *May*. *Trien*, *Trijn* en *Katrien* zijn al heel lang uit de mode; daarvoor in de plaats is gekomen het Scandinavische *Karin*²⁾ soms ook *Karien* (klemtoon op de laatste lettergreep). Verder namen als *Nicolette*, *Paulien*, *Jane*, *Jeanette*, *Sabine*, *Ingrid*, *Roger*, *Richard*, *Patrick*.
4. Friese namen staan hoog in aanzien: *Anne*, *Tjeerd*, *Siebe*, *Atse*.
5. De gewoonte om namen te verkorten tot één lettergreep: *Mies*, *Fiet*, *Rie*, *To*, *Ad*, *Jo*, blijkt minder verbreid te zijn dan de gewoonte om een volle voornaam als aanspraak te gebruiken: *Maarten*, *Adriaan*, *Johan*, *Michiel*.
6. Dubbele namen komen veel meer voor dan een generatie geleden: *Evert-Jan*, *Jan-Willem*, *Annelies*, *Marlies*.

Gelukkig heeft Onze Taal over de voornamen niets, maar dan ook helemaal niets te zeggen. Wij willen onze vingers nog wèl branden aan de vraag of het *meer als* dan wel *meer dan* moet zijn, maar of uw kind *Dirk* dan wel *Diederik* moet heten, is alleen, maar dan ook helemaal alleen uw eigen zaak. Dat wij ons één keer met de voornamen bemoeid hebben, zult u ons vergeven. De waarneming van de waardering van voornamen kan ons veel leren. Namen zijn een heel apart soort woorden; ze vertonen evenwel voor een groot deel in de geschiedenis dezelfde verschijnselen van opkomst en verval. Maar dat *Jan* met zijn meer dan vijfenzeventig uitdrukkingen het langzaamaan begint te verliezen, gaat ons aan het hart.

Eindnoten:

- 1) **Meyers, J.A.** en **Luitingh, J.C.:** Onze Voornamen, Traditie, betekenis, vorm, herkomst en een uitgebreid namenregister. Derde druk, Amsterdam, 1959.
Over voor- en achternamen gaat: **Uitman, G.J.:** Hoe komen wij aan onze namen? Tweede druk. Baarn, 1962.
Het jongste nummer van **Neerlands Volksleven** (14e jrg. 1964, nr. 1) is ten dele gewijd aan de voornamen.
Aanbevelenswaardig is ook het Duitse boekje: **Seibicke, W.:** Wie nennen wir unser Kind? Lüneburg, 1962. (Het eerste gedeelte hiervan behandelt de theorie van de voornamen en is ook voor ons taalgebied bruikbaar.)

Ontdekkingen en uitvindingen

De bestudering van de taal kan tot ontdekkingen leiden. Men moet daarbij echter wel voorzichtig te werk gaan, want al te grote ijver kan een verkeerd resultaat hebben, bijvoorbeeld wanneer de vorser meent een incidenteel geval tot algemene taalregel te kunnen verheffen. Ook kan hij door toepassing van verkeerde regels of door verkeerde toepassing van juiste regels fouten in de taal ontdekken, die hij dan naarstig gaat corrigeren. Maar bij nadere beschouwing blijkt zijn ontdekking een uitvinding te zijn.

- 2) Het ligt voor de hand, te veronderstellen dat een buitenlandse naam niet altijd gekozen is om het Nederlandse equivalent te vermijden.

Een gedeeltelijk succes was weggelegd voor de uitvinder van de onscheidbaarheid en onschendbaarheid van de voornaamwoordelijke bijwoorden, maar *daar* trapte niet iedereen *in*. Of: volgens deze uitvinding: *daarin* trapte niet iedereen.

Veel opgang heeft de *tenantwoordtheorie* gemaakt. Zakenbriefschrijvers weten wel wat ik bedoel. Nu gaan de taalminnaars over tot bedenkelijk fronsen - en eigenlijk hebben zij gelijk - want de combinatie taal en zakenbrief klinkt hun als een vloek in de oren. Maar laten wij ruim zijn in onze opvattingen en als definitie van het begrip taal even aannemen: taal is de gedachtenwisseling tussen mensen in door hen voortgebrachte klanken en onder meer het schrijven van zakenbrieven. Het pleidooi voor de *tenantwoordtheorie* doet in elk geval wel taalkundig aan. Dat gaat zo.

In antwoord op uw brief deel ik u mede is fout en *Ten antwoord op uw brief deel ik u mede* is goed. Want: *iets in antwoord mededelen* is niet mogelijk; *in antwoord* kan niet slaan op *mededelen*, kan met andere woorden niet als bijwoordelijke bepaling opgevat worden, zou dus als bijvoeglijke bepaling op het onderwerp van de zin betrekking moeten hebben en dit onderwerp - laten we zeggen *ik* - kan zich niet in dat *antwoord* bevinden. We moeten een constructie zoeken, die wel als bijwoordelijke bepaling dienst kan doen en vinden dan *ten antwoord*.

Dit is een redenering, die verstarde vormen naar hedendaagse maatstaven wil beoordelen en verbeteren. Zelfs al zou een constructie als *in antwoord op* volgens onze regeltjes fout zijn, dan moet een vergelijking met andere talen, Germaanse, Romaanse en Slavische, toch voldoende zijn om iedereen kritisch ten aanzien van dergelijke verbeteringen te stemmen. Al die talen gebruiken hier het equivalent van het voorzetsel *in*. Maar in het Nederlands zullen we het wel even verbeteren! Het is overigens onduidelijk, waarom *ten antwoord op* nu formeel een verbetering zou zijn. *Ten antwoord* bestaat als adverbiale constructie, slechts in combinatie met enkele werkwoorden (geven, krijgen) en niet als prepositionele constructie. En als we toch alles willen beredeneren, waarom dan niet *tot antwoord*? Want het (bepaald) lidwoord is hier niet op zijn plaats. We kunnen verder gaan: het *antwoord* is ook fout, want zo'n brief bestaat niet uit één woord. Dat is althans niet de gewoonte.

Met een beetje goede - of kwade - wil is het werkelijk niet zo moeilijk de taal foutief op fouten te betrappen.

Die *tenantwoordtheorie* staat enigszins uitvoerig te boek niet in de eerste plaats als belangrijk geval op zichzelf, maar als voorbeeld van een taaluitvinding. Het zou misschien de moeite waard zijn, eens een lijst van taaluitvindingen, als hier bedoeld, samen te stellen. Daarop behoren uiteraard niet spontaan gevormde woorden en uitdrukkingen, logische of onlogische, dus ook niet spontane hypercorrecties. Men zou wellicht de afkeurenswaardige vormen kunnen samenvatten onder de benaming berekende hypercorrecties of betweterige hypercorrecties. Daartoe behoren ook constructies, die op zichzelf juist kunnen zijn, maar die de uitvinders ons als enige juiste vorm willen voorschrijven, zoals *van... af* naast *vanaf* en *daarvoor* naast *daar... voor*.

In de spellinghogeschool en de leestekenakademie heeft men natuurlijk veel meer vrijheid om uitvindingen te doen. De ontdekkingen zijn hier gewoonlijk beperkt tot het constateren van het feit, dat de uitvindingen niet altijd geslaagd mogen heten.

De uiterst knappe redeneringen zijn inmiddels ook tot de leestekenhoek doorgedrongen, vooral tot de afdeling komma's. Er is een tijd geweest, waarin de eenvoudigen van interpunctiegeest zich konden behelpen met een grondige kennis

van hoofd- en bijzinnen en enige voegwoorden, om in het konomiegebruik voor vol te worden aangezien. Een dergelijke oppervlakkigheid was natuurlijk onduelbaar en mocht niet voortbestaan. Er moest iets nieuws komen, een regel, die deze eenvoudigen in voldoende mate van hun stuk zou brengen en alleen voor de fijnproevers en enige examenzinnenmakers hanteerbaar zou zijn. Aldus herontdekte men het verschil tussen de bepalende en de illustrerende bijvoeglijke bijzinnen. *De burgemeester, die met een komma ziek was*, dient u wel te onderscheiden van zijn ambtgenoot *die zonder komma te bed lag*, want door het weglaten van deze komma kunnen wij fijntjes aangeven, dat zijn collega's in groepsverband niet ziek waren. O, de konomie-techniek staat voor niets! Nu moet u niet denken, dat u die onder de knie hebt, als dat met onze twee burgemeesters wel het geval is. Twee verbale vormen bijeen waarschuwen u, dat u moet uitkijken. En dan zijn er nog een paar kleinigheden, die willen meehelpen u de macht over uw komma's te doen verliezen.

Waarom zouden wij eigenlijk niet een stapje verder gaan? Waarom zo bescheiden? De komma biedt nog veel meer mogelijkheden dan het aangeven van het verschil tussen burgemeesters.

Willekeur bij het opstellen van taalregels is uit den boze; de taal zelf moet ons vertellen, hoe regelmatig of onregelmatig zij zich aan ons wenst voor te doen; in dit opzicht zijn wij, hoewel zelf producenten van de taal, passief.

Willekeur bij het maken van regels voor spelling en leestekens is tot op zekere hoogte onvermijdelijk; hier zijn de regels zelf producenten van menselijk vernuft. Maar wij behoeven die willekeur ook niet te overdrijven.

H.B.B. (Santpoort)

(Red. Het verschil tussen de burgemeester *met* en zijn ambtgenoot *zonder* komma vinden wij wel handig.)

Nog meer zoete broodjes

In aansluiting op het artikel over 'Genoeg zoete broodjes' hierbij nog een reeks termen en uitdrukkingen uit de omgangstaal, die hun oorsprong vinden in de taal van de techniek. Opmerkelijk is, dat we ons lang niet altijd ervan bewust zijn, dat we een technische term of uitdrukking gebruiken. Het technische denken heeft ons een nieuwe zienswijze gegeven op allerlei verschijnselen buiten de techniek. Zo hanteren we bij de

beschrijving van vele maatschappelijke en organisatorische verschijnselen de woorden *horizontaal* en *verticaal*. We spreken van *verticale migratie* om aan te duiden dat individuen of groepen zich op de maatschappelijke ladder (ook een beeldspraak) naar boven verplaatsen. Aan dit taalgebruik ligt ten grondslag een schematiserende, technische benadering van het verschijnsel. We zijn ons er waarschijnlijk evenmin altijd van bewust, dat *in-*, *uit-* of *overschakelen* technische termen zijn. Zij schijnen inderdaad uit te drukken wat we ervaren of van plan zijn; we hebben een door de techniek ontwikkelde visie verworven op niet-technische zaken of handelingen. Wanneer we een probleem *in de ijskast zetten* gebruiken we een beeld; we spelen met de taal en met de inhoud van de woorden. Dit is niet (meer) het geval wanneer we denken of spreken over *spanningen* en zeker niet wanneer we het hebben over het *bestuursapparaat*, over *mensenmateriaal*, over *scherp stellen*, over *druk* (onder druk zetten), over *koppelen* (dit voorstel werd gekoppeld aan de motie...).

In hoeverre zijn we ons ervan bewust dat we aan de techniek ontleende terminologie gebruiken, wanneer we de volgende mededeling formuleren: ‘Door de voorgedraaide in te schakelen kon de jongen die dreigde te ontsporen op een stoomcursus geplaatst worden. Er waren aanvankelijk nogal wat weerstanden te overwinnen, maar juist het gestroomlijnde programma bewerkte, dat hij in verrassend korte tijd op volle toeren meedraaide. Hij kreeg nauwelijks kans zijn ingeslepen gewoonten te volgen. Al slaagt dit experiment niet, in ieder geval zal hij sociaal wat worden bijgeslepen. Hij zal nieuwe kansen ontdekken om zijn energie te ontladen.’

Wanneer men probeert van tijd tot tijd de omgangstaal *door te lichten*, dan bespeurt men een gestage *doorstroming* van termen uit de wereld van de techniek. Niet altijd zijn het *gepolijste* woordvormen, maar zij voorkomen, dat we met onze beeldspraak *in dezelfde groef blijven lopen*. Het heeft zin deze *inventarisatie op volle kracht* door te zetten.

J.B.

U denkt

dat *kortsluiting* behalve een elektrisch woord ook nog een moderne zoetebroodjesuitdrukking is. Maar zij is meer. Een persbericht uit Noord-Brabant over een nieuw verbindingskanaal: ‘(De Commissaris) sprak als zijn overtuiging uit, dat de economische ontwikkeling aan weerszijden van de grens zodanige spanningen oproept, dat een ‘kortsluiting’, in de vorm van een kort verbindingskanaal, niet achterwege kan blijven. □ Dat was goed gevonden: een beeldspraak die zich zelf neutraliseert. □ Een andere beeldspraak: *soepel standpunt* innemen. Is dat een plaatsje zoeken op een plank in een moeras? Nee. Standpunt is hier beschouwingswijze. Hierbij komen woorden als verouderd, overwonnen. Verder is een luie stoel geen stoel die lui is. Zo is het soepele standpunt geen standpunt dat soepel is maar een standpunt dat van de geestelijke soepelheid der puntinnemers blijkt geeft. □ De woordenboeken zeggen van *zogenaamd*: al dan niet ten onrechte de naam dragend van, voorgevende, quasi. Dus toch goed. □ Let op met *spelen*. Vader speelde *voor* paard: de rol overnemen van, vervangen. Wie speelt hier *de* portier? Is gelijk aan: zich de rol aanmeten. De oude man wilde nog soldaat spelen. Is gelijk aan: iets willen doen wat men eigenlijk niet (meer) kan. Ten minste zo denken wij dat het is. □ *Attendering* is een woord van de documentalist. Hij stuurt je een samenvatting van

een artikel of boek dat voor je van belang is. □ Andere nieuwe beeldspraakjes: hoge druk, stoom afblazen, een grote aanlooptijd, over z'n toeren jagen. □ We zitten met de *paukenist* die zichzelf een *paukist* noemt. Maar er zijn toch altijd tenminste twee pauken? □ Met *pineut* (peanut?) heeft niemand ons afdoende geholpen. Het schijnt géén lelijk woord te zijn. □ De artsen zeggen: injecteren. Van Dale zegt injecteren èn injiciëren. □ *Levensgevaarlijk, levensgroot* nieuwe clichés (s vast aan é). Hoog in aanzien ook *zinvol*. Wij hebben niets tegen die woorden. □ Tegen dat *abituriënt* is oppositie gekomen. Het is Duits. In 'hogere' kringen zegt men ook oud-alumnus, maar dat sluit de gesjeesden in. Dus: iemand met een diploma. En degenen die dat diploma *gaan* krijgen? Wie Latijn kent, weet dat een abituriënt iemand is die nog weg *moet* en niet iemand die weg *is*. Moeten we het eindexamen dan maar het 'abituur' gaan noemen? □ Maar wij zijn trouwe lezers van OKW-Mededelingen. En daarin - 28e jrg. nr. 10, blz. 95 - staat over de meisjes van de m.m.s.: 'Op deze wijze kan worden bevorderd dat de abituriënten beter voorbereid zijn op haar beroep of haar verdere opleiding.' □ Je kunt nog wat door blijven denken over dat *haar* van de vorige zin. Eigenlijk *hun*. (Woordenlijst blz. XVII heeft het over de 'overwinning van *hun* en de bekrachtiging daarvan). Maar hoe kun je dan in die zin zien dat het abituriënten van het vrouwelijk geslacht zijn? □ Gehoord: een havo is een jongens-emmemmes. Dit zullen onze Vlaamse broeders niet begrijpen. Trouwens, lang niet alle Noorderlingen weten nu al de weg in de - avo - mogelijkheden. Zou je die woorden (havo-mavo-lavo) wel uit elkaar kunnen houden? Zou iemand die woorden zo niet makkelijk maar dan toch mooi vinden? □ Dat *vaak* niet-westers is, is oud maar niet eerbiedwaardig bijgeloof □ Vraag aan een student in Leien: Waarin studeer jij? Antwoord: Niet-westerse sociologie. Vraag: Wat dan wèl? □ Flauw.

Jaarvergadering 1964

zaterdag 2 mei 1964, 14.30 uur, Restaurant Kurhaus, Scheveningen.

Aan de orde zijn de gebruikelijke jaarlijkse verslagen.

[Nummer 4]

Krijgshaftige taaleconomie

Een uitweiding ter inwijding

Ieder die betrokken is bij de bedrijfsadministratie kent de moeilijkheden bij de ordening van gegevens over een groot aantal artikelen.

Een van de oplossingen - sommigen zeggen: de oplossing - daarvoor is coderen. D.w.z. een complex van gegevens over een zaak weergeven door een korte systematische aanduiding (zoals een nummer). De waarde van coderen ligt niet zozeer in het opstellen van de korte aanduiding, als wel in het samenstellen van het aan te duiden complex. Dit complex wordt tot een complicatie bij de aanwezigheid van het enige soort verschijnsel waarover in deze kolommen geschreven mag worden: een taalverschijnsel. En wel het taalverschijnsel dat zelf reeds een complex van gegevens kort aanduidt: *de naam*. Ieder codesysteem zal zich daarom moeten afvragen welke functie de naam in dat systeem toekomt en wat de verhouding is tussen het complex van gegevens dat in de naam besloten ligt en het complex van gegevens waarvan die naam deel uitmaakt. Gebeurt dit niet, dus: heeft de naam geen doordachte functie en verhouding, dan zal het kunnen gebeuren dat het gecodeerde complex als geheel niet correspondeert met het benoemde complex als deel daarvan.

‘Woorden zijn zonderlinge woningen’

Nu is het in vele gevallen verre van duidelijk welk complex in een naam ligt opgesloten. Zo zou men levenslang kunnen bekvechten - sommigen zijn al jaren bezig - over de vraag waar een brilledoos ophoudt het recht te hebben op de naam ‘brilledoos’ en begint het recht te krijgen op de naam ‘brille-etui’. Een van de argumenten is: een etui is altijd van leer, een doos behoeft dat niet te zijn. Zij die het zo stellen, menen oprecht dat het materiaal van die zaak uit die naam valt af te leiden. Anderen menen even oprecht dat ‘etui’ inderdaad iets betekent met betrekking tot het materiaal, doch dat het materiaal geen leer is, maar metaal. Welk gebrek aan zaakkennis of naamkennis hierachter schuilt, moet hier buiten beschouwing blijven - maar zulke subjectieve betekenisnuanceringsen worden gehanteerd.

Iets dergelijks vinden we in gevallen als ‘boternet’ en ‘laadnet’, waarbij deze namen voor de een synoniemen zijn, terwijl voor de ander ‘boternet’ uitsluitend een bepaald soort laadnet betekent.

Namen als ‘naaimachinelamp’ verdoezelen dat de zo genoemde artikelen onderling meer verschillen in uitvoering en toepassing dan de naam als mogelijkheden suggereert. Zulke namen komen op in een specialistische kring; ze krijgen niet de tijd om zich te ontwikkelen tot algemeen aanvaarde soortnamen, want in een andere toepassing krijgt dezelfde lamp een andere toepassingsnaam en daarmee is een nieuw en onherkenbaar synoniem geboren.

Ook bij dubbelzinnige namen blijft het genoemde complex van gegevens in het vage. Zo bij ‘staartstuk’ voor een onderdeel van de staart of voor een onderdeel dat

als geheel de staart vormt. Of ‘gasaansteker’ voor een artikel om gas aan te steken en voor een artikel om rookwaar aan te steken door middel van gas.

Al die synonieme en dubbelzinnige namen binnen een administratie maken dat allerlei artikelen hun identiteit administratief verliezen en telkens onder een andere naam niet of moeilijk herkenbaar opduiken. Gevolgen: overbodige bestellingen, voorraden en ruimtebeslag, ‘dubbele’ boekhouding en onnodige wachttijden - kortom: overbodige en verscholen uitgaven. En dat alleen doordat iemand bijvoorbeeld een ‘koevoet’ nodig heeft, waarvan niemand weet dat die aanwezig

is als ‘breekijzer’, onder welke naam de eerste man bovendien heel iets anders verstaat.

Wat schuilt er in een naam?

Dit alles geeft aan een naam iets tweeslachtigs en verraderlijks. Enerzijds schijnt de naam het aangeduide complex niet gemakkelijk te openbaren; anderzijds schijnt van de naam een zodanige suggestie uit te gaan, dat we geneigd zijn de verschillen tussen zaken met dezelfde naam te onderschatten, en de verschillen tussen zaken met verschillende namen te overschatten.

Eis: wees zuinig met namen

Binnen dit bestek uitgaande van deze onvolledige karakteristiek, mogen we bij het coderen de volgende eis vrijwel als axioma stellen: het aantal namen in het codesysteem moet zo gering mogelijk zijn. Immers, als de geschetste verwarrende eigenschappen aan de namen inherent zijn, zijn ze in principe nooit op te heffen. De enige werkzame manier om de verwarring te verminderen, is dan: het aantal namen verminderen. Verminderen, niet in de zin van: uit de taal bannen, maar in de zin van: niet in het codesysteem toelaten. Hiertoe moet aan twee voorwaarden worden voldaan. Ten eerste: vermijd synoniemen - bijvoorbeeld tandwielolie naast naaimachineolie. Aldus voorkomen we dat er evenveel soorten zaken worden onderscheiden als er synoniemen zijn. In het gegeven voorbeeld immers, drukken de twee namen alleen een verschil in toepassing van een en dezelfde oliesoort uit - maar de synoniemen suggereren een technische differentiatie die maakt dat ze worden opgevat als de namen voor twee verschillende soorten olie.

Ten tweede: vermijd overlappende groeperingen - bijvoorbeeld brilleoos, brille-etui, brillehoes, brillehuis, brillekas en brillekoker. In zulke gevallen moet één overkoepelende naam de reeks vervangen. Aldus voorkomen we dat in de code gegevens worden aangeduid, die wel bestaan volgens geforceerde betekenisonderscheidingen, maar die aan de zaken zelf vreemd zijn.

Ter illustratie: de naamgeving in de militaire bevoorrading

Hoe groter het aantal te coderen artikelen, des te groter het aantal te geven namen en moeilijkheden daarbij. De Nederlandse krijgsmacht heeft - verdeeld over marine, leger en luchtmacht - zo'n 750.000 artikelen in beheer, - van simpele lucifers tot iets minder simpele zelfdichtende benzinetanks en beslist niet simpele radarinstallaties. Die honderdduizenden artikelen vragen wel niet om evenzoveel namen, maar 25.000 hebben ze er toch wel nodig

De eerder geschetste gevaren maken het noodzakelijk om eenheid te brengen in het gebruik van de namen. In alle fasen van de bevoorrading moet dezelfde naam

hetzelfde betekenen, en moet een andere naam iets anders betekenen. Bij de aanschaffing, vervoer, opslag, aanvraag, verstrekking, inlevering, afvoer en verantwoording moet 'breekijzer' een breekijzer betekenen, ook al betekent het voor sommigen een koevoet. En het mag niet gebeuren dat iemand het een koevoet noemt; gebeurt het wel, dan komt er gegarandeerd een koevoet waar een breekijzer had moeten wezen. In normale tijden veroorzaakt dit overbodige kosten en boze gezichten. Er is evenwel weinig fantasie voor nodig om in te zien dat de gevolgen heel wat tragischer kunnen zijn, als de synoniemen hun spel spelen met belangrijker zaken, zeker wanneer dit gebeurt in tijden van spanning.

Van de twee aangegeven wegen: synoniemen vermijden en overkoepelende namen gebruiken, is de eerste het eenvoudigst (althans om te volgen, niet om te banen). Iedereen ziet wel in dat het praktisch mogelijk en nodig is om uit synoniemen een keus te doen en de overige namen buiten officieel gebruik te stellen. De enige moeilijkheid is welk synoniem te kiezen. De motieven voor een keuze kunnen van geval tot geval verschillen. Bijvoorbeeld 'bandafnemer' is verkozen boven de synoniemen bandenlichter en bandenlepel: het artikel is bedoeld om banden af te nemen, het lichten is alleen het middel daartoe. de lepelvorm is betwistbaar, is niet absoluut kenmerkend en gaat niet altijd gepaard met de lepelfunctie. In een ander geval had 'betonstaal' de voorkeur boven 'bewapeningsstaal', omdat 'bewapening' - dat eenzinnig is in het bouwbedrijf - in de militaire sfeer dubbelzinnig is, met bovendien de nadruk op de betekenisonderscheiding die hier juist niet is bedoeld.

De tweede weg naar vermindering van het aantal namen: één overkoepelende naam in plaats van een reeks soortnamen, vereist een meer principiële aanpak en verantwoording. Als naamgeven is: onderscheiden (en dat is het), dan behoren zeker in een codesysteem verschillende namen verschillende complexen van gegevens te betekenen. We hebben gezien dat de differentiatie van verwante artikelen niet geheel afhankelijk kan worden gemaakt van de naam. Immers verschillende namen - bijvoorbeeld naaimachinelamp, druppellamp, kerstboomlamp, linealamp - maken volstrekt niet duidelijk waarin die zaken nu eigenlijk verschillen; en wat nog erger is: ze verdoezelen datgene waarin die zaken fundamenteel overeenkomen. Juist op dit punt heeft de Nederlandse krijgsmacht een codesysteem in gebruik genomen, waarin de kracht van de namen: onderscheiden van verschil, principieel wordt uitgebuit, en waarin de zwakheid van de namen: verdoezelen van overeenkomst, praktisch wordt uitgebannen. Bepaalde verwante artikelen worden aangeduid met één gemeenschappelijke naam. Bij deze naam behoort een vragenlijst (beschrijvingsschema); de antwoorden daarop voltooien de identificatie die de naam begonnen is. Omdat de verschillende namen als druppellamp, kerstboomlamp en naaimachinelamp geen garantie zijn voor zakelijk verschil of zakelijke overeenkomst, worden ze met lotgenoten bijeengebracht onder de naam 'gloeilamp'. In het beschrijvingsschema worden de vragen naar de technisch belangrijke kenmerken gesteld. Die werkelijke kenmerken worden in de antwoorden zwart op wit aangegeven vanuit aanwijsbare, zakelijke bronnen; ze worden niet overgelaten aan oncontroleerbare, twijfelachtige en tegenstrijdige semantische visies van de betrokkenen. De werkelijke kenmerken worden achterhaald, en allerlei vermeende verschillen en overeenkomsten worden als zodanig ontmaskerd, telkens wanneer de beschrijving van een nieuw aangemeld artikel wordt vergeleken met een bestaande beschrijving.

Deze naamgeving heeft ook succes in gevallen dat naast de ruime naam nog geen specialistische namen bekend zijn. Door het identificeren komen die namen haast vanzelf uit de administratie naar voren.

Behalve dat deze wijze van naamgeven ertoe bijdraagt

de vermeende ongelijkheid van zaken op te heffen, kan het ook vermeende gelijkheid logenstraffen. Bijvoorbeeld: iemand die met de naam ‘gasaansteker’ bedoelt een sigarenaansteker gevuld met gas, zal spoedig vastlopen wanneer hij de vragen beantwoordt, die bedoeld zijn bij een aansteker voor gas in de huishouding. Hij moet dan constateren dat er iets mankeert aan de vragenlijst of aan de naam. In de praktijk evenwel zal dit zich niet behoeven voor te doen, nu er een omvangrijk hulpmiddel bestaat om de juiste naam te vinden.

De alfabetische naamlijst

Al de ontmaskerde synoniemen en specialistische namen en al de ontmaskerende algemene namen zijn bijeengebracht in een alfabetische naamlijst. De synoniemen verwijzen naar het verkozen equivalent, specialistische namen (die vaak tevens onderling synoniemen blijken) naar de overkoepelende naam (bijvoorbeeld fiets - zie RIJWIEL; accupooltrekker en universeeltrekker - zie TREKKER, MECHANISCH). De ‘officiële artikelnamen’ zijn in hoofdletters vermeld; de ‘alledaagse namen’ (synoniemen en specialistische namen) die buiten officieel gebruik zijn gesteld, staan in kleine letters. Achter de officiële namen - die voor het merendeel zijn voorzien van een definitie - is het nummer van de vragenlijst (beschrijvingsschema) aangegeven. Een hier niet nader te bespreken aantrekkelijkheid van de naamlijst is nog dat verwijzingen over en weer zijn opgenomen, van de Nederlandse namen naar de Engelse namen in gebruik bij de Amerikaanse krijgsmacht.

De eerste, onlangs verschenen, uitgave van de lijst bevat ongeveer 20.000 officiële en 10.000 alledaagse namen. De lijst is nog niet compleet. Vooral het aantal alledaagse namen zal nog moeten groeien om de officiële namen verder te kunnen uitbuiten. Afhankelijk van de gegevens die de vragenlijsten opleveren, blijken sommige officiële namen te ruim en andere te eng te zijn. Dan moet één naam vervangen worden door twee of meer, of twee of meer namen door één.

De namen, definities en beschrijvingsschema's zijn ontwikkeld in jarenlang overleg tussen zee-, land- en luchtmacht en het Codificatiebureau Materieel voor de Krijgsmacht. Vele bedrijven uit allerlei takken van handel en industrie hebben adviezen, commentaar en kritiek geleverd; met het Nederlands Normalisatie-instituut is geregeld contact geweest.

Strikt genomen ligt het rechtstreekse nut van deze namen, en dus van deze naamlijst, alleen binnen de krijgsmacht, en dan nog binnen de uitvoering van het ‘NATO-codificatiesysteem’. Ook voor het bedrijfsleven evenwel kan de naamlijst praktisch nuttig zijn, daar de beschreven consequente aanpak van terminologische moeilijkheden kan dienen als voorbeeld van mogelijkheden.

Besluit

Met deze wijze van naamgeving - naar Amerikaans voorbeeld toegepast in alle militair geïnteresseerde NATO-landen - heeft de Nederlandse krijgsmacht geen taalkundige of zelfs maar algemeen-theoretische pretenties. Het vraagstuk van de synonymie is niet aangepakt om het op te lossen - opgelost is slechts hoe het aan te pakken.

G. van Steenhoven

Hoe schrijf ik expertinees?

Een paar jaar geleden heeft de Amerikaanse wiskundige Brockway McMillan zijn landgenoten in officiële functies enige richtlijnen gegeven voor het schrijven van Officialees, een taal die ontstaan is in Washington ‘waar het gevaarlijk is te zeggen wat je bedoelt, omdat iemand je aan je woorden zou kunnen houden’.

In Nederland is het door McMillan beschreven taalverschijnsel niet onbekend. Vaak stuit men op teksten die geschreven zijn in het zgn. Expertinees, de meest gebruikte Rapportage taal, verwant aan het oude Ambtoe en het Burokraats.

Hier volgen enige richtlijnen voor hen die zich verder willen bekwamen in het Expertinees; deze aanwijzingen zijn vrij bewerkt naar de grammatica van het Officialees.

Gebruik succeswoorden

Sommige woorden zijn altijd goed: ze zijn machtig en veelomvattend; ze pretenderen een heleboel zonder veel te zeggen. *Systeem* is er een. Vergeet ook niet *concept*; het is abstract en diepzinnig. Gebruik het altijd in plaats van *plan*. Niemand houdt van een ‘plan’; het maakt medeplichtigen. Wat men wil is ‘het concept van een systeem’ of ‘van een programma’.

Gestructureerd is ook een verrukkelijk woord, want intellectuelen gebruiken het. Allerlei chefs hebben het overgenomen van organisatie-adviseurs en die hebben het geleend van sociologen. (En zoals u al vermoedde: die jongens hebben het gemaakt door een zelfstandig naamwoord te kruisen met de uitgang -eren). Let er niet op wat *gestructureerd* betekent; denk alleen maar aan indrukwekkende instituten, grote schrijfbureaus en duur inzicht in vage problemen. Als uw baan gestructureerd kan worden, maakt u een reuzesprong.

Sommige succeswoorden hebben alleen maar succes omdat iedereen ze gebruikt, zoals *communicatie*, *methodologie*, *infra-structuren*, *conditionering*. Maar vergis u niet! *Basis* bijvoorbeeld is geen succeswoord. In een succeswoord zit alles panklaar, maar een *basis* moet altijd worden toegelicht, er moet iets op de basis staan. Net zoals bij situatie; dat is meer een kruispunt.

Vergeet ook niet de voorvoegsels zoals *infra-*, *pre-* en vooral *multi-* en de multi-functionele achtervoegsels *-eel*, *-aal* en *-ief*. Bijvoorbeeld: ‘In de pre-legale controversiële situatie rond de multilaterale aspecten van de Mammoetwet, geconditioneerd in de infra-structuren der educationele concepten van confessionele aard, waarin tevens de recentelijk toegenomen tendenties naar verticale migraties meespelen, treedt ook een gebrek aan een methodologie der groepsconfrontaties aan de dag.’

(Vertaling: Altijd hebben openbaar, rooms en christelijk elkaar al met schele ogen bekeken. Nu die Mammoetwet er is, zouden ze allemaal wel wat nieuws willen, want och ja, iedereen wil zijn kinderen via de school vooruit helpen. Maar ja, je hebt zo je oude principes. En hoe moet dat nou eigenlijk? Hoe kunnen ze opeens met elkaar gaan praten, zolang ze feitelijk nog meer tegenover dan naast elkaar staan? Daar ziet voorlopig niemand een gat in.)

Een ingenieur zei laatst: ‘Dat ding werkt niet als het krom wordt.’ Maar hij leerde wel beter. Zijn laatste rapport luidde: ‘Het juiste functioneren van deze component is kritisch afhankelijk van een constante dimensionale integriteit.’

Laat nooit een zelfstandig naamwoord alleen staan

Niemand geeft iets om een zelfstandig naamwoord zonder een bepaling, ook al is het een groot woord. Zet er woorden bij, dat pakt.

Die component van daareven bijvoorbeeld. Iedereen weet dat een component in een systeem hoort. Wees niet flauw; maak ervan: een component van het systeem, of beter nog: een systeemcomponent.

Pas op voor werkwoorden

Ze compromitteren u (zijn compromitterend voor uw persoon). Probeer u te beperken tot *hebben*, *zijn* en vooral *worden*, want daarbij zijn altijd andere woorden nodig. Een opzichter gaf iemand eens een baantje. Na overleg met Personeelszaken herzag de opzichter zijn besluit en hij gaf de man een ‘aanstelling’. Gelukkig wist de afdeling Publiciteit beter en schreef dat de employé *werd aangesteld*. Juist op tijd maakte iemand er nog van: *dat de employé een functie kreeg in het defensieproductieprogramma*.

Als het met de hulpwerkwoorden niet gaat, probeer het dan met abstracte vormen. Je kunt op allerlei manieren een activiteit uitdrukken zonder precies toe te geven dat er werkelijk iets is gebeurd en wat er is gebeurd en wie wat deed.

Veronderstel dat u de kleuren van verschillende stroken met elkaar heeft vergeleken. U kunt gemakkelijk verbergen wie dat deed door te zeggen: ‘kleurenmonsters van verschillende proefstroken werden vergeleken’. Dit is niet zo scherp meer; toch is het nog te direct en op de man af. Uw superieuren zullen de voorkeur geven aan: ‘Een vergelijking van kleurenmonsters van verschillende proefstroken werd verricht’. Hier is de activiteit wat kalmer. Maar als het om een eindrapport gaat, is het beter zich te verstoppen achter: ‘Door onderlinge proefkleurenstrokenvergelijking kon worden vastgesteld dat...’. Nou heeft niemand iets gedaan; er is zomaar iets gebeurd, iedereen gaat vrijuit. En juist omdat niemand iets heeft gedaan, hoeft ook niet beschreven te worden hoe het gedaan is. Dus een rapport minder en dus minder kans op kritiek.

(Tussen haakjes: nooit toegeven dat de twee monsters *verschilden*; zeggen dat de kleuren *verschillend waren* is het uiterste.)

J.B.

Holland?

In het maartnummer van *Maatschappijbelangen*, het maandblad van de Ned. Mij. voor Nijverheid en Handel, staat een belangrijke gedachtenwisseling over het gebruik van de naam *Holland*, waar de officiële naam *Nederland* zou moeten staan. Men spreekt van Holland Festival, Hollandse Week enz. Op de bedenking dat Holland in het buitenland een ingeburgerde naam is, antwoordt iemand:

‘Dat velen in het buitenland in plaats van “Nederland” het woord “Holland” gebruiken, komt uitsluitend en alleen doordat sommige Nederlandse firma’s, instanties of particulieren, met alle geweld “Holland” erin willen hameren. Deze mensen zouden zelfs aan de regering willen verzoeken om op de postzegels van 30 cent het woord “Nederland” door het woord “Holland” te vervangen, omdat zij volgens Uw gedachtengang bang zijn, dat de ontvangers van hun brieven anders niet begrijpen waar deze brieven vandaan komen.’

Laten we de zaak eens van de buitenlandse kant bekijken. Meestal is daar ook een officiële (meervoudige) vorm bekend: Pays Bas, Netherlands, Niederlande, (Spaans:) Paises Bajos, (It. :) Paesi Bassi), (Port. :) Paizes Baixos, (Pools:) Niderlandij, (Russ. :) Nidjerlandij, (Tsjech. :) Nizozemsko, (Hong. :) Németalföld, maar veel meer in gebruik is de enkelvoudige vorm, die in alle talen iets gemeenschappelijks heeft: (in dezelfde volgorde) Hollande, Holland, Holland, Holanda, Olanda, Holanda, Hollandja, Gollandija, Holandsko, Hollandia. Deze enkelvoudige vorm, die wel niet meer vervangen kan worden door ‘Nederland’, schijnt in het buitenland de voorkeur te hebben om redenen van welluidendheid, gemak: het woord klinkt beter dan de volledige meervoudsvorm en de vooral Romaanse volken vreemd aandoende naam Nederland. Het komt ons voor, dat in Nederland zelf steeds minder gesproken wordt van Hollanders, als men Nederlanders bedoelt en dat is toe te juichen. Maar of nu ook de - laten we eerlijk zijn - toch wel aardige naam Holland in het buitenland door ons moet worden geweerd?

Een gesprek met een vertegenwoordiger van de Centrale Kamer voor Handelsbevordering heeft ons geleerd dat in vrijwel alle landen van de wereld het woord Holland iets ‘zegt’ en dat met de naam Nederland niets te beginnen is. Jammer. Maar het is duidelijk dat de reclamemakers voor ons land het van die naam Holland moeten hebben.

[Nummer 5]

Zachtganger en vasthouder

In de beginjaren van ons genootschap is Professor Wille van de Vrije Universiteit in Amsterdam een onmisbare steun voor bestuur en redactie geweest. Vele tientallen malen heeft hij adviezen gegeven; de toenmalige redacteur, P.C. Smit, die vlakbij het universiteitsgebouw woonde, liep menigmaal bij Prof. Wille binnen om hulp te vragen in netelige zaken. Nu deze markante figuur onder de oude generatie van de neerlandici vorige maand is overleden, past het ons hem in ons blad in dankbaarheid te gedenken.

Wille was een man die volstrekt wars was van elke in zijn ogen onnodige verandering in de traditie. Hij kwam er rond voor uit, ‘conservatief’ te zijn; die eigenschap te bezitten was voor hem een principiële zaak: geen duimbreed gaf hij toe. Hij wenste - volgens zijn eigen woorden - ‘in taaie handhaving van hetgeen wij van de vaderen ontvingen om het aan onze kinderen weder over te leveren’ naar de karakteristiek van Hooft ‘een zachtganger in den aard’ te zijn, maar ook een ‘vasthouder zonder weerga.’

Beroemd is zijn redevoering die hij als rector magnificus in 1934 hield, een tijd waarin de strijd om de vaststelling van de spellingregels een hoogtepunt beleefde. Hij keerde zich fel tegen vernieuwingsdrang en vroeg om taaltucht: ‘Zo blijkt de geschreven algemene taal de draagster bij uitnemendheid van de saamhorigheids-, de éénheidsgedachte voor heel ons Nederlandse volk. Van hoe overgroot belang moet het dan ook zijn, ze in haar eer en aanzien te bewaren, ze in haar vastheid te handhaven, die aan geen gewaagde proefnemingen ten offer te brengen, en ze onder geen valse vrijheids- of wetenschapsleus te laten verslonzen!’

In juni 1941 schreef hij in *Onze Taal*:

Het is nu wel een algemeen erkend feit, dat een bedroevend groot deel van ons volk zijn taal niet voldoende kent, d.w.z. niet voldoende praktisch geoefend is in het gebruik van de algemeen geldige, beschaafde vorm daarvan. Ook is het niet voor tegenspraak vatbaar, dat dit verreweg het meest uitkomt en het ergst stuit in het geschreven Nederlands. - Zo heeft dan ons volk, ter voorziening in dit schromelijk tekort, allereerst en allergeest nodig, dat het zich alsnog en van stonde aan terdege oefene, en bij het onderwijs duchtig geoefend worde, in het gebruik van de algemene beschaafde Nederlandse schrijftaal, tot de hoogst bereikbare graad van beheersing toe. Voor zover die algemene beschaafde schrijftaal door domheid en onkunde der vorige geslachten nog niet op vaste voet gebracht, of door geleerde en ongeleerde spitsvondigheid en zucht tot ontbinden en afbreken in latere tijd op losse schroeven gesteld mocht zijn, dient zij met de meeste spoed naar goede grondbeginselen, door bekwame krachten, eerst in alle praktische hoofdzaken, en daarna ook, zonder uitstellen of talmen, in de bijzonderheden beschreven, en die beschrijving als regeling

opgevat, van hogerhand bevorderd en aanbevolen, en zoveel dat mogelijk is met officieel gezag in het openbare leven bekleed te worden.

Het is meer dan tijd, dat dit werk met kracht ter hand worde genomen.

Niet het uitmeten van bestaande of onderstelde onzekerheden, niet het opdiepen van aan de zelfkant zich voordoende ontaardingsverschijnselen, niet het leiden der belangstelling op het bijzondere, buitenissige in voor het geheel weinig betekenende taalkringetjes, zelfs niet de drang tot algemene dialectkoestering, noch ook de haarfijne analyse van klinkeren medeklinkeruitspraak, noch wedstrijden in welsprekendheid zijn hetgeen tot betering in de noodtoestand van onze taal allereerst vereist is, maar grammatica, regelende, beslissende, voorschrijvende grammatica, waaraan men houvast heeft. Taalzekerheid, taaltucht, geen taalwarrigheid en taalontbinding.

Het is een zaak van het hoogste belang, die niet gebaat is bij het 'verklarende', alleszins 'begrijpende' vergoelijken van wangebruik; ook ernstig genoeg om eindelijk eens met volle ernst, zonder de gedurige inslag van schertserij en grappigheden, en zonder kleinering van grammatica en grammatici op zichzelf, te worden behandeld.

Hebben wij eerst eens de hoognodige vaststelling en praktische toepassing ener algemene Nederlandse schrijftaal, dan zal de spreektaal ongetwijfeld daarvan ook, bij behoud van haar meerdere vrijheid, gunstige gevolgen ondervinden. De studie van de diverse sferen, kringen, lagen, der verschillen naar plaats, streek, leeftijd, beroep, stand, godsdienst, politieke gezindheid, en wat dies meer zij, zal, belangwekkend als

zij is of zijn kan, nooit algemene beoefening kunnen vergen; het blijve voor een kleinere, maar liefst toch nog vrij ruime, kring van meer dan gewoon in taalgeschiedenis en taallevens belangstellende personen. De zonderlingheden, de ongerijmdheden, veel meer nog de diepere vraagstukken zullen voor het overgrote deel wel altijd het gebied van de vaklieden, in het bezit van bijzonder geoefend kritisch onderscheidingsvermogen, dienen te blijven.

Nimium nocet! Wie te veel geeft, doet geen voordeel, maar schade. Door het wekken van verwarring, onzekerheid en, ten slotte, afkeer. Of men kweekt waangeleerdheid.

Het is een geluid dat men nog maar zelden hoort. Uit persoonlijke gesprekken met hem weten wij dat hij ook een 'zachtganger in den aard' was. Hij zag heel goed in dat het werk van taalregeling van tijd tot tijd ook een losse teugel nodig had, dat de taalgebruiker zelf moet kunnen beslissen in gevallen waar werkelijke twijfel bestaat. Dat Onze Taal overging op de zg. nieuwe spelling, had ten slotte ook zijn instemming. De aanhalingen uit het werk van Wille geven wij in dit nummer in de tegenwoordige spelling; eerlijk gezegd, gaat die verandering van de spelling die hem zo dierbaar was, ons in dit geval moeilijk af.

Wille zag niet op tegen moeizaam normatief werk. Te zijner nagedachtenis nemen we hieronder het artikel, enigszins verkort, op dat hij in 1937 voor Onze Taal schreef. Aan de orde was de vraag of in aardrijkskundige bijvoeglijke naamwoorden de uitgang *-er* of *-s* gebruikt moest worden: *Katwijker* vissers of *Katwijkse* vissers? De vraag lijkt misschien onbelangrijk. Voor de vastlegging van aardrijkskundige eigennamen is het onderscheid echter wel degelijk van gewicht.

-Er of -se?

Het is mij niet mogelijk, de kwestie volledig en afdoende te bespreken; daarvoor zou ik eerst veel materiaal moeten verzamelen. De tien delen *Nomina geographica Neerlandica* bieden heel weinig hiervoor; bijna alleen in zoverre zij namen van gehuchten, polders en dgl. vermelden, die van een plaatsnaam zijn afgeleid. En dan is dit meest eeuwenoud materiaal. Het hedendaagse gebruik kan men nog het best - zij het toch uiterst onvolledig - waarnemen in min of meer officiële provinciale almanakken en in de onlangs verschenen Lijst van Aardrijkskundige Namen van Nederland.

A. Bij kennisneming van dit materiaal blijkt duidelijk, naar het mij voorkomt, dat *-er* afkomstig is uit de tweedenaamvalsform meervoud van de bewonersnaam. Zoals Amsterdam vroeger heette Amstelredam dit is der Amstelaren dam, zal Grollerholt, ook wel Grolreholt, wel het bos der Grollers (zegt men thans Grollenaars?) zijn. Overigens hoeft niet in ieder geval afzonderlijk de verbinding van zulk een vorm met het bepaalde woord, daarop volgend, gebeurd te zijn; wanneer er eenmaal een aantal, ja enkele veelgebruikte gevallen waren, breidde die vormingswijze zich licht *analogisch* verder uit. Daarnaast kan echter heel goed tegelijk het bijvoeglijk

naamwoord op *-s* zijn gebruikt: al heel oud vond ik naast elkaar Ravenswader en Ravenswaadsche stege (in 1471 en 1533).

Een duidelijke aanwijzing, dat het bijvoeglijk naamwoord op *-er* hetzelfde woord in oorsprong is als het zelfstandig naamwoord op *er*, ligt in het Groningse dialect, waar men als woorden van plaatsnamen afgeleid naast die op *-er* andere aantreft op *-ster* en *-emer*; uitgangen, die ook dienen tot vorming van bewonersnamen: Hamster, Grootegastemer zijn zowel zelfstandig als bijvoeglijk naamwoord. Zo is er in Drente een Smildegerdeel (heide). En de woorden Friezer of Dreter kwamen nooit op, blijktbaar omdat die zelfstandige naamwoorden niet bestonden.

Overigens vindt men in het Gronings de bijvoeglijke naamwoorden op *-er* wel zeer veelvuldig, maar die op *-s* ontbreken er toch niet geheel; getuige 'een Omlandse rais'. Zo vindt men ook in Friesland Appelsgase Maden en Zandduinen naast een Appelsgaastervaart. Ook het als zelfstandig naamwoord gebruikte bijvoeglijk naamwoord het Grönnegers (dit is de Grönneger taal) zou men kunnen noemen. Maar hier raakt men een veel wijder strekkend verschijnsel. De vormingen op *-er* kunnen *nooit* zonder volgend zelfstandig naamwoord gebruikt worden: de Groninger aard, maar: op zijn Gronings. Men kan niet zeggen: ik houd meer van Deventerkoek dan van Groninger. Men voelt het aan als samenstelling; meer van Deventer- dan van Groningerkoek, dat gaat. Werkt hier nog het besef na, dat we eigenlijk met een tweedenaamvalsform te doen hebben? Men merke ook nog op, dat de vormingen op *-er* nooit als deel van het gezegde te gebruiken zijn: dat is (heet, lijkt, noemt men) echt Gronings.

B. De werking en de uitgebreidheid van de analogie is bij dat *-er* voor plaatselijke bijvoeglijke naamwoorden zeer verschillend en er doen zich licht twijfelgevallen voor, waar de een deze, de ander een andere kant zou willen uitgaan. Maar naast vele of omtrent alle *-er*-vorming is die met *-s* althans in bepaalde stijl en in verband met voorname, deftige, plechtige, ernstige voorstellingen en begrippen steeds bruikbaar, of zelfs vereist.

Meestal is *-er* nog veel meer beperkt dan hierin reeds ligt opgesloten. Zelfs naast Deventer koek kan ik mij heel goed Deventerse koekjes voorstellen: gewone koekjes, die men uit Deventer naar zijn woonplaats elders heeft medegebracht. En, met of zonder Haarlemmer halletjes, een Haarlemse smulpartij in een Haarlemse koekwinkel.

Van ouds in de gewone volkstaal gebruikelijk blijkt *-s* ook in 'Haarlems' door Bredero's drinklied, waarin hij de 'Haarlemsche drooghe harten' namens de Amsterdammers uitdaagt en uit het spreekwoord, waarin de befaamde beul van Haarlem voorgesteld wordt als 'de Haarlemse dokter'.

Omgekeerd staat de zaak heel anders. Wel heeft men Deventers naar Deventer, Gronings naar Groninger, Koevordens naar Koevorder; maar nooit Leider, Woerder, Alpher naast Leids, Woerdens, Alphens.

C. Een bijzonder geval van analogie schijnt een term als Nieuwe Rotterdammer Courant, zoals men wel horen kan; het blad zelf noemt zich Rotterdamse. Hier heeft men vermoedelijk vermenging van het zelfstandig naamwoord: de Rotterdammer, bij overdracht op de krant toegepast, met het bijvoeglijk naamwoord op *-er*, dat bij

sommige plaatsnamen op -dam wel voorkomen kan: Edammer kaas, Schiedammer nat. Immers men zegt, een zeer bekende plaatselijke krant bedoelend, ook wel: de Hagenaar, de Leidenaar, enz., zoals men dat eveneens doet of deed voor de aanduiding van een passagiersboot, een autobus, en dergelijke. Hier heeft men te doen met een soort populaire personificatie.

Vandaar dat men de krantennamen op *-er* niet altijd ten bewijze van het voorkomen van plaatselijke bijvoeglijke naamwoorden op *-er* kan aanvoeren.

En nu de kwestie in het algemeen.

Men zal de gevallen moeten onderscheiden:

1. naar landstreek (gewest);
2. naar de vorm van de plaatsnamen;
3. naar de betekenis, de sfeer der volgende woorden;
4. naar de stijl.

1. Streek

Ongetwijfeld heerst de vorming op *-er* veel meer in het noorden (Groningen, Friesland, Drente, Noord-Holland met het Gooi), dan in het midden en zuiden. Over Gelderland en Overijssel durf ik het minst te oordelen. Wat ik er in de vermelde bronnen van zag, doet mij geloven, dat in Overijssel *-er* over het gehele gebied voorkomt: Ommerschans, Zwollerkerspel, Lemelerberg, Kampereiland, Steenwijkerwold. En dat in Gelderland het naar de onderscheiden delen zeer verschillend van frequentie is en ook niet zelden vormen met *-s* en *-er* in eenzelfde plaats zonder bezwaar naast elkaar staan. Men vindt Putterbos en Puttenerbeek, Loenense Beek, Broek, het Almens kerkje, enz. Evenzo Apeldoorns, Soerens, Elburgs, Leuvenums, Barnevelds, Driels, Eldens, Arnhems, Renkums in plaatsnamen, maar weer Vierhousterbos, Nijkerkerpolder, Hattemerbroek, Tielerwaard en Bommelerwaard. En naast elkaar Elspeter struiken en Elspeets Bos, Ameronger wetering en Amerongse berg. Ederveen en Edese Bos. In Zuid-Holland komt het ook nog wel terdege voor, maar ik meen op te merken: het meest in het noordelijkste deel en in de kuststreek. Wij vinden zo de Kagerplassen, het Warmonderhek, de Alkemader-polder, in Leiden nog de Haarlemmerstraat; maar nooit Leider of Leidener. Wel weer: Lisserbroek, Hillegommerbeek, Noordwijkerhout, Bennebroekervaart, waartegenover opmerkelijk zijn Rijnsburgse vliet en Heemstedse Kanaal. Evenwel, al overheerst in overig Zuid-Holland, in Utrecht, Zeeland, Brabant, Limburg de vorming met *-s*, die met *-er* ontbreekt noch in centraal Zuid-Holland noch in de andere provincies.

De formatie met *-er* is dus door heel Nederland bekend geweest, maar ze wordt steeds schaarser, naarmate men van het noorden naar het zuiden en westen komt.

2. Vorm

Waar de neiging tot het gebruik van *-er* bestaat, schijnt die vooral en bij voorkeur voor te komen bij plaatsnamen op *-en* (inzonderheid met voorafgaande weinig geaccentueerde lettergreep), *-er* (dito), *-el*, *-um(-om)*, *-em*. Groningen, Leeuwarden, Meppel, Uddel, Ter-Apel, Deventer, Vledder, Haarlem, Schoten, Wieringen, Loenen, Hillegom, Bunschoten, enz. Waarmee ik niet zeggen wil dat het daarbij blijft: Rolder, Sneeker, Raalter, Alkmaarder, Rijper, IJlster, Soester, Zeister bewijzen genoegzaam anders. Maar *nooit* zal men vinden: Doorner, Bilter, Baarner, ja zelfs in Noord-Holland nooit Hoorner, maar altijd Hoorns. Heeft bij Soest, Zeist misschien het wat moeilijk uit te spreken sts de analogische navolging van het Gooise *-er* in de hand gewerkt?

Nog valt op te merken, dat van de plaatsnamen op *-en* en *-er* die uitgangen vóór de aanhechting van het achtervoegsel *-er* doorgaans - maar niet altijd - wegvallen: Deventer~~en~~, Vledder~~diep~~, Diever~~brug~~, maar Diever~~der~~zand; Asser~~wijk~~, Ter Apel~~erven~~en, Diemer~~broek~~, maar Putt~~ener~~beek. De *d*, die herhaaldelijk wordt ingevoegd na *r* en *l* vóór de uitgang *-er*: Diever~~d~~erveld, is op dezelfde wijze te verklaren als die in mulder, vilder, huurder, spaarder.

Bij de plaatsnamen op *-se* en *-ze* merken wij allerwegen de tendentie naar *-er* (blijkbaar uit tegenzin in de verbinding *-sese*: Lissese, enz.): Lisserbeek, Peizerdiep, Buursterveld, Reepzkerkamp, Vasserheide.

3. Betekening en sfeer der bepaalde woorden

Dit achtervoegsel *-er* komt verreweg het meest voor in verbinding met:

de namen van lokale, aardrijkskundige begrippen, verder met markt, kermis en met de namen van voor de plaats zeer kenmerkende voortbrengselen.

a. Weg, laan, straat, polder, dijk, sluis, bos, hout, woud, beek, duin, singel, poort, meer, vaart, mark enz. Voorbeelden behoef ik niet meer te noemen, maar van veel belang is het op te merken, dat deze eerste rubriek verreweg de uitgebreidste is, waarbij de twee andere bijna in het niet vallen, en dat het hier bijna zonder uitzondering weer een soort plaatselijke eigennamen betreft. Slechts zeer zelden zal men nog grond kunnen vinden om ze als gewone, vrije verbinding van twee woorden op te vatten; veelal hebben zij reeds het karakter van samenstelling (Haarlemmerstraat, Huizerweg, Leusderhei, Zwollerkerspel; slechts nu en dan kan men ze nog als in overgangstoestand verkerend, als zogenaamde woordkoppeling beschouwen. Daarentegen worden in de verbinding van bijvoeglijke naamwoorden op *-s* met dezelfde zelfstandige naamwoorden de beide delen doorgaans als geheel vrije en onafhankelijke woorden gevoeld.

Vandaar dan ook, dat in de lijst van Aardrijkskundige Namen de verbindingen met bijvoeglijke naamwoorden op *-s* als uit afzonderlijke woorden bestaand met twee hoofdletters worden geschreven, doch die met bijvoeglijke naamwoorden op *-er* als één woord worden beschouwd. Daarmede geeft deze lijst dus ook te kennen, dat al deze samengestelde namen, waarvan het eerste lid een bijvoeglijk naamwoord op *-er* schijnt, voor het heden het afzonderlijk bestaan van die bijvoeglijke naamwoorden niet kunnen bewijzen. Uit Zwollerkerken of Huizer landhekken kan spreken.

b. Bij de twee genoemde zullen soms nog enkele andere, die periodiek terugkerende, veel volk lokkende

gelegenheden aanduiden, kunnen komen; ook nieuw ingevoerde eventueel, naar analogie van de oudere (markt, kermis): wedstrijden, wedrennen, tentoonstellingen en wat dies meer zij.

Al heb ik geen verzameling van deze gevallen aangelegd, ik ben overtuigd, dat hun aantal vrij beperkt zal blijken en niet gelijke tred te houden met de eerste rubriek. Aardige oude spreekwijzen tonen de beperking ook al ten aanzien van ‘markt’ en ‘kermis’ zelf: tegenover Hasselermarkt vindt men er Bilderdamse kermis, Tielse kermis.

c. -Koek, -halletjes, (Haarlemmer)-olie (maar iemand, die bijvoorbeeld zijn auto-olie altijd van een Haarlemse firma zou betrekken, zal zeggen, de naam even kwijt zijnd: ik heb altijd van die Haarlemse olie), -moppen, -taai, -kaas en nog enkele weinige mogelijk daarbij (bijvoorbeeld kledingstukken, die voor bepaalde plaatsen zeer kenmerkende vorm hebben). Hier zal ook Schiedammer bij horen. Ten aanzien van kranten zij men voorzichtig. Het lijkt mij nog niet zo zeker, nu ik alles nog eens overweeg, of uit Schager markt, enz. moet volgen dat men Schager krant moet zeggen. Veel meer zou ik daaraan nog twijfelen, wanneer het bijvoorbeeld een Hillegoms of Schiedams blad betrof. Want men zou er zelfs enigszins een taxatie in kunnen gaan gevoelen. Dat *-er* blijkt over het algemeen toch slechts, of althans het meest, gebruikelijk, waar men veelal *oude*, in elk geval zeer vaste, en *veelgebruikte* verbindingen heeft met bepaalde woorden uit een beperkt kringetje van dagelijkse dingen. Men spreekt altijd van Edammer kaas, maar zal men ook de schoonheid der Edammer vrouwen roemen? Zal men spreken van Groninger wetenschap, Haarlemmer kunst, de Rijnsburger wijsgeer Spinoza (men heeft immers Rijnsburger poort, en -weg)? Van een reeks portretten van Leeuwarder burgemeesters? En naar analogie van Deventer koek, van Deventer wijsheid en van de Deventer dichter Revius? Het laatste misschien, ten blij van grote vertrouwdheid en hartelijke verering?

4. Stijl

Met het voorgaande kwam ik al enigszins op het gebied van de stijl. Over het algemeen zal men voorzichtiger worden met de woorden op *-er* naarmate de dingen die men bedoelt, en daarmee de taal die men gebruikt, min of meer boven het alledaagse uitgaan. Er zijn grensgevallen, die het enerzijds zouden kunnen doen betwijfelen, maar anderzijds, bij betere beschouwing, het juist kunnen toelichten.

Meer voor de hand ligt het Deventerse Athenaeum, Deventerse hoogleraren, Groningse professoren, dan de Deventer Professor. Maar de vertrouwelijkheid, de hartelijke gevoelens bij de Gereformeerden aanwezig voor hun Theologische School te Kampen en haar hoogleraren doet hier de vorm op *-er* de voorkeur geven: de Kamperschool, de Kamper professoren. Maar zal men gemakkelijk schrijven over de gezamenlijke Kamper medici of over de Kamper autoriteiten? Zo schreef mevrouw Bosboom Toussaint ook niet over een Alkmaarder, maar over een Alkmaarse wees.

De Groninger richting, school, theologie, godgeleerden zou men ook tegen het gezegde kunnen aanvoeren. Maar ik meen, dat men deze uitzondering voldoende verklaren kan door de invloed van ‘de Groningers’ in dezelfde betekenis en van de

Duitse voorbeelden, in theologie en wijsbegeerte ten onzent zoveel en zo gaarne nagevolgd; men denke aan ‘de Tübingers’ en ‘de Tübinger school’.

Ten slotte nog deze opmerking.

In het dialect, de gewestelijke eigen taal zijn wij vanzelf volkomen vrij om ons uit te drukken, zoals wij dat gewoon zijn. Maar wij kunnen zulk gebruik niet eisen noch verwachten van heel Nederland, dan in zeer beperkte mate. Dat is in hoofdzaak alleen, waar het weer lokale benamingen betreft: zulke samenstellingen en woordverbindingen, die zelf weer aardrijkskundige eigennamen zijn geworden. Een enkel typisch voortbrengsel, een oude bekende instelling kan daarbij komen; een paardenmarkt, een koeksoort, een almanak. Maar het zou ondoenlijk - en ook zeer ongegrond - zijn, dat men voor elk plaatsje eerst zou willen en moeten uitmaken, hoe men daar het plaatselijk woord vormt. Dat mag voor dialectkunde en historische taalwetenschap van belang zijn, maar niet voor hedendaags algemeen Nederlands taalgebruik. De Enkhuizer almanak is ons allen bekend; de Edammer kaas ook, maar of men Benthuisens of Benthuiser ter plaatse zegt, Zevenhovens of Zevenhover, enz. dat is alleen van belang bij de namen van polders, dijken, sluizen, enz.; maar verder vormt men zulke woorden in het Nederlands alle op -s.

Al kan men over een enkel grensgeval twijfelen, de hoofdscheiding is duidelijk:

-S in den regel; -ER komt alleen voor in enkele vaste verbindingen.

Dus

‘Toen ik *dus* wist dat ik *dus* toelatingsexamen mocht doen, heb ik me *dus* opgegeven. Als mijn diploma *dus* niet voldoende is, dan kan ik *dus* niet studeren. Ik hoop *dus* dat ik *dus* enz.’

Een gedeelte uit een gesprek - drie zinnen, zeven keer *dus*. U moet maar eens gaan turven, als u iemand de eerste *dussen* hebt horen laten vallen. De spreker begint: ‘Toen is *dus*...’ Wat is hier *dus*? Leidt het woord een gevolgtrekking in die met het voorafgaande samenhangt? Zo niet, dan is hij verloren... Het ene *dus* komt na het andere, het woordje rijgt de zinnetjes aan elkaar, betekenisloos, leeg; de enige functie die het nog heeft, is: lijmen. U geeft na twee, drie minuten het turven op.

Maar pas op: dit *dus* is een uiterst snel werkende ziektekiem, Weinigen zijn bestand tegen de infectie. U gaat met dat *dus* meedoen, of u wilt of niet. En elke keer betrap je je op een *dus* dat geen *dus* is. Je wordt kwaad op jezelf, je houdt je mond maar. En daar begint

iemand weer, nu aan de telefoon: ‘Nu heb ik dus gedaan wat je wilde. Als je dus morgenavond komt, kun je dus wat mij betreft...’

In de geschreven taal heeft de *dus*-infectie nog bij lange na niet zo'n omvang genomen als in de gesproken taal; in de geschreven taal werkt men nu eenmaal met meer overleg, komt de oorspronkelijke betekenis van een woord meer tot haar recht dan in de gesproken taal.

In de gesproken taal moeten er lijmwoorden zijn. Stopwoorden, kunnen we ze ook noemen; het Duits kent het woord *Füllwort* = vulwoord. Bij het spreken gebruiken we veel meer woorden dan we - strikt genomen - nodig hebben. Dat verschijnsel is ieder bekend die wel eens aandacht heeft besteed aan de typische verschillen tussen spreker en schrijver. Spreken is wat anders dan schrijven. Beroemd is het woord van Eliot die zei dat niemand naar ons zou luisteren als we spreken zoals we schrijven en dat niemand ons zou willen lezen als we schrijven zoals we spreken.

De opbouw van gesproken taal is zo geheel anders dan die van geschreven taal en dat ligt voor de hand. Toch heerst er een wijd verbreid misverstand dat goed kunnen converseren, praten bestaat uit het maken van fraai afgeronde zinnen die - hoe lang ze ook zijn - altijd op hun pootjes terechtkomen. Het misverstand is ontstaan omdat men denkt dat praten schrijven in klank is. Als we spreken, staan ons gebaren, gezichtsuitdrukking, intonatie en nog meer ter beschikking. We spreken niet in zinnen die met een hoofdletter beginnen en met een punt eindigen. U zou eigenlijk eens - in het geheim natuurlijk - de proef met een bandopnemer moeten nemen en het opgenomen gesprek later eens (woordelijk!) op papier moeten zetten. Het kost u heel wat moeite om de gesproken taal in zinnen met hoofdletter en punt om te zetten. Menig spreker die voor de vuist weg een rede heeft gehouden en later het woordelijk verslag van de band voor zich krijgt, grijpt in afschuw en schaamte naar het hoofd: heb ik zó gesproken... het is haast niet te geloven...

Het is wel te geloven. Alleen de zonderling of de in gesproken taal geïnteresseerde, let er tijdens uw woordenstroom op *hoe* u het zegt. De gewone luisteraar wil alleen weten *wat* u zegt: iedere gedachte aan kritiek op uw zinnen en woorden als stukken taal is hem vreemd. Tot die gesproken taal behoort het gebruik van woorden, liever woordjes, die eigenlijk weinig of niets zeggen, maar toch onontbeerlijk zijn: maar, maar 'ns, 'ns, dan, wel, wel 'ns, namelijk, eigenlijk, nou, nou 'ns, zo, toch, ook, dan ook. Stuk voor stuk hebben die woorden een wel omschreven, door het woordenboek geregistreerde betekenis. Maar in de gesproken taal doen ze niet veel meer dan de zin wat soepeler maken, ze helpen de geuite gedachte wat uitrekken, ze geven de spreker wat ruimte om nonchalant te kunnen formuleren, naar tekenende woorden te kunnen zoeken; ze geven de luisteraar wat ‘redundancy’, overtolligheid: de mededeling moet ingebed zijn in een aantal woordjes eromheen, hij moet de gemoedsschakering van de spreker erin kunnen horen.

Op een bepaald ogenblik echter is de verzadigingsgrens bereikt: de hoorder wordt geprikkeld door een te veelvuldige verschijning van het lijmwoord, zijn aandacht van de inhoud van het gesproken wordt afgeleid. Eerst denkt hij: daar heb je dat woord weer; dan komt zijn weerstand: weet die man nou niets anders te bedenken; dan gaat hij turven: zes keer eigenlijk, zeven keer eigenlijk, acht keer eigenlijk; ten slotte geeft hij het op. De verzadigingsgrens met *dus* is gauw bereikt. Dat de oorspronkelijke betekenis van dit gevolgtrekking aanduidende bijwoord verslapt en leeg loopt, is nog ‘tot daaraan toe’: alle woorden slijten op den duur. Maar dat u op

de zenuwen van de hoorder gaat werken, is erger. En het ergst is dat u de ander besmet, want die andere zal weer een andere besmetten.

Twee dingen

(M.S.) Van moeders wordt verwacht dat ze hun kinderen ‘verkeerde’ en ‘onbeschaafde’ taal afleren. Twee dingen: waarom blijven die van mij hardnekkig zeggen: ‘hij heeft meer dan *mij*’ en ‘hij wast *z'n eigen*’. Van het laatste zou ik zeggen dat men het moeilijk onbeschaafd kan noemen: 90% van de Nederlanders gebruikt het.

(Red.) 1. Zeggen ze heus *dan* en niet *als (as)*? Dat *mij* achter *dan*, is goed verklaarbaar. Kinderen zijn gewend aan de naamvalsform achter een voorzetsel: *met mij, aan mij, bij mij*. Dat *dan* heeft voor het taalgevoel dezelfde functie; blijkbaar is *dan ik* voor het kinderoor een even vreemde combinatie als *met ik*. In de zinsontleding leren de kinderen later dat zo'n *dan* een voegwoord is.

2. Het is en blijft een wonderlijk geval. Vroeger bestond: hij wast *hem*, hij wast *z'n eigen* en hij wast *zich*. De moderne geschreven taal kent vrijwel alleen *zich*. Soms duikt het op, zelfs in de gedichten, b.v. in Achterbergs ‘Doornroosje’: ‘je eigen in de hoogte horen hoesten’ en, eerlijk gezegd, we vinden het niet lelijk. Procenten durven we niet te geven, maar misschien is uw schatting juist. De *zich*-zeggers, zij die geleerd hebben ‘*z'n eigen*’ te verfoeien, zijn over het algemeen ook de schrijvers, zodat *z'n eigen* in de geschreven taal vrijwel niet wordt erkend. In de taal is een middel tot distinctie aanwezig: men moet aanvaarden dat *zich* (eigenlijk oostelijke import!) het in de beschaafde taal gewonnen heeft. Wedervraag: wat doet u met ‘hij legt op de grond’? Of haalt dat niet de 90%.

Het lijkt ons

dat *uitgeefster* een overbodige vervrouwelijking is van uitgever, als hiermede de maatschappij is bedoeld. □ *Het lijkt ons* is een van die onmisbare overbodigheden die je als inleiding kunt gebruiken; net als *het komt ons voor* of mooier nog *het wil ons voorkomen* □ Ik verzoek u dit te *willen* doen; voorzichtige omschrijving van *doe dit*; eigenlijk verzoek je iemand iets te doen en niet te willen. □ *Vocalist* is een ander woord voor zanger, vooral voor hen die niet zingen maar vocaliseren. □ De gouden Vondel voor originele beeldspraak gaat dit jaar naar Badminton, het blad van de badmintonners, dat in het meinumner schreef: ‘Steken we de

hand in eigen boezem, dan voelen we ook daar nattigheid.’ □ Een advertentie leerde ons dat je met de Vespa sportief kunt relaxen (= rieleksen) en *stadten*. Het laatste moet *statten* zijn (zoek het maar in Van Dale op), een andere mogelijkheid is er niet. □ Effect *sorteren* is onbegrijpelijk geliefd, vroeger was het *opleveren*. □ Maak er niet *rijkelui's kind* van. Het is *rijkeluiskind*, net als beroepssoldaat en kandidaatsexamen. Die eerste stukken weken zich los tot zelfstandigheden: hij is beroeps, ik moet mijn kandidaats doen, hij is tweedejaars. □ *Wezen* is een goed, oud Nederlands woord, het is niet onbeschaafd om te zeggen: u moet voorzichtig *wezen*, ik ben *wezen* kijken. Als zelfstandig naamwoord is het vaak opvulsel; soms is het onderwijswezen, het bankwezen, het perswezen niet anders dan het onderwijs, het bankbedrijf, de pers. □ *Probleemstelling* is meestal gewoon *probleem*. □ Engelse werkwoorden in Nederlandse tijden: racen, racete, geracet - bridgen, bridgede, gebridged. Aan *timen* kunnen we maar niet wennen, maar het is wel een handig woord. □ Het lijkt ons dat *benodigd* geen germanisme is, maar u kunt het wel korter zeggen: *nodig*. □ *Als zodanig* betekent als zodanig wel iets, maar niet als zodanig betekent het volstrekt niets. □ *Doorpraten* is in onze praattijd een modern woord (geen germanisme) en betekent iets democratischers dan het vroegere bespreken: we hebben de kwestie nog 'ns *doorgepraat*. □ Festival ad nauseam (= tot onpasselijk worden toe). Bloemenfestival, druivenfestival, klaverjasfestival. □ *Dorst*, als bijvorm van *durfde*, is - dunkt ons - zeker niet plat. □ Voor *u gelieve* hebben wij geen goed woord meer over, maar dat zegt niets. Sommigen vinden het passend in een mooie brief. In elk geval vinden wij het ook beter dan: ik moge u beleefd verzoeken dit te willen doen. □ *Kelner* is een algemeen aanvaard (Duits) woord; de spelling met twee l's is terecht afgeschaft. Herinnert u zich (of u) nog de verhitte debatten over de afschaffing van *Ober*; vlak na de bezettingstijd? Het is *ober* gebleven, jammer genoeg. □ Er is verschil tussen *lekebroeder* en *lekenmanier*. Een van de weinige moeilijkheden die er, betreffende de -e(n) - na augustus 1954, nog overgebleven zijn. □ Lees die laatste zin eens driemaal over: mag dat *zijn* ook *is* zijn? En nu: hij is een van de weinige geleerden die het daarmee eens is. Mag dat *is* ook *zijn* zijn? □ Prof. Michels heeft vroeger een aantal van die gevallen gesignaleerd. Voorbeelden: Indonesië is een van de landen die betrokken *is* bij enz.; een van de grootste gevaren die de mensheid *heeft* bedreigd; een van de componisten die in de schoolradio behandeld *is*. □ Horen zeggen door een driftige: ‘nou, te ja of te nee?’ Dat zal wel ja ofte nee zijn. *Ofte* oude vorm van *of*, aan elkaar schrijven: nooit ofte nimmer. □ Van dat *maatgevend* komen we niet meer af; het is een germanisme voor *bepalend*, *beslissend*, *een maatstaf gevend*. □ *Se* bestaat ook als achtervoegsel in de betekenis van ‘vrouw van’: de burgemeesterse, de kosterse, de generaalse. In het zuiden eveneens gebruikelijk in de betekenis van ‘streek van’: *het Gentse*, *het Brusselse*. □ Ga *tenzij* nu maar niet meer vervoegen tot *tenware*. U kent dat zwijn van Kees Stip, dat per luidspreker opgeroepen werd om zich aan de uitgang te vervoegen: ik zwijn, ik heb gezwijnd. □ *Test* ad nauseam; probeer eens of u met *proef* en *toets* uw bedoeling niet duidelijker weergeeft. In onze jeugd was *test* nog een onbeschaafd woord voor hoofd: je test stoten. □ Maak uw zin symmetrisch. *Niet*: door een verzoek in te dienen en als u mij als referentie opgeeft, kunt u de zaak bespoedigen, *maar*: door een verzoek in te dienen en mij als referentie op te geven, kunt u enz. □ Geen vragen sturen over de zachte gee; we vatten die op als strikken waarin men ons wil vangen. Vind je hem (of haar?) goed, dan zijn er kwaad wordenden en in het tegenovergestelde geval ook.

Je kunt wel aan de gang blijven, net als met de n van *lopen*. □ Spreek Oirschot met *oor* uit. De *i* is een oud teken dat de klank ervoor ‘verlengd’ moest worden, vgl. *heirbaan* (zeg. *heerbaan*). Zo ook de *e* in *Aerdenhout*. Wat zal het voor de forensen uit die plaats erg zijn als zij straks (wanneer eindelijk de nieuwe spelregels voor de plaatsnamen er zijn) in *Aardenhout* wonen. □ ‘Ik zou het liefst *trug* schrijven’, schrijft een radeloze, ‘net als *thuis*; dat is ook *tehuis*.’ Hadden de middeleeuwen en de zeventiende- en de achttiende- en de negentiende-eeuwen dit gedaan, dan ware het ook thans (= te hand + s) goed. Maar nu gaat het niet meer; ook niet *gloven* en *plisibro*. De van overheidswege aangestelde spelregelaars hebben ons die vrijheid voorgoed ontnomen. □ We dachten dat we over *Holland* genoeg gezegd hadden, maar nu is er een meneer gekomen die beweert dat *Nederland* niet eens een officiële naam is. Komt niet in de grondwet enz. voor! De enig juiste naam is Koninkrijk der Nederlanden. Dat is sterk. We hebben geen grondwet bij de hand om dat te controleren, maar we nemen aan dat *Nederland* onwettig is. Wat nu...? Ze hebben indertijd van Amsterdam beweerd dat die stad nergens in een ambtelijk stuk als hoofdstad geboekstaafd is. □ Nog eens over *mentrix*. Het schijnt te betekenen toezienster, raadvrouw, leidsvrouw enz. voor vrouwelijk personeel. Het is geen klassiek woord. Klassiek is *Mentor*, de vriend van Odysseus en de leidsman van diens zoon Telemachus. *Or* is vervrouwelijkt tot *rix*. Zo zou je ook van *Stentor* (een man met een forse stem) *stentrix* kunnen maken. Dat neemt niet weg dat *mentrix* een mooi woord voor een mooi beroep is. *Matroon* of *matrone* gaat niet goed want dat woord roept bijgedachten op aan een niet al te jong, nogal bazig vrouwspersoon. □ Tegen *bestuurlijk* geen bezwaar. Nieuwe vormingen met het aloude *-lijk* zijn in onze verschriftelijke maatschappij onontkoombaar: levensbeschouwelijk, zielzorgelijk. Gaat ook beter dan die omschrijving met wat betreft.

[Nummer 6]

Fregels

In O.T. september 1962, blz. 44, kondigden wij aan dat Prof. Etiemble bezig was met de vervaardiging van een boek over het mengsel Frans en Engels dat in de Franse pers wordt gevonden: het *franglais*; in het Nederlands vertaalbaar met Fregels. Het boek is er nu: *Parlez-vous franglais?* (Gallimard, Paris, 1964). Het meer dan 370 bladzijden tellende werk is verbijsterend voor hen die dachten dat Frankrijk het Mekka was van de cultiveerders der schone, zuivere taal. Het is geschreven met de hartstocht van de minnaar, de haat van de chauvinist en de kortzichtigheid van de bezetene. ‘Comme un chien, je hurlerai à la mort, comme un blessé agonissant, je crierai *au secours!* Jusqu'à mon dernier souffle.’ - Als een hond zal ik blijven huilen tot de dood aan toe, als een zieltogende gewonde zal ik *help!* blijven roepen tot mijn laatste ademtocht... Wie dat leest, weet dat hij veel moet vergeven: ook de bespiegelingen over politiek en economie van een taalkundige die onsterfelijk verliefd is op zijn moedertaal. Het merkwaardige is evenwel dat het boek - met verandering van wat veranderd moet worden - vertaald kan worden in waarschijnlijk elke Westeuropese taal, zeker in het Nederlands. Het eerste hoofdstuk geeft een (aardig) verhaal van een avontuurtje tussen een jongeman en een stewardess; het is het bekende soort: moedertaal met op elke bladzijde in de story de moderne Engelse woorden gevlochten. Op één bladzijde in het verhaal: holster, squatter, building, standing, pent house, game room, lift boy, roof garden, golden, label, pick up, jazz, record, shaker, cocktail, party, ice box, supermarket, cans, quick lunch, snack bar, milk bar, grill room, sandwich, toast. In O.T. hebben we ons ook wel eens aan deze taktiek schuldig gemaakt, maar zo geestig als Etiemble kunnen wij het niet.

Etiemble noemt dit Frans Engels minachtend het *sabir*; een woord dat de mengtaal van Frans, Arabisch, Turks e.d. aangeeft die in de Noordafrikaanse havens wordt gesproken. Hij geeft zelfs een complete grammatica van het ‘atlantisch’ *sabir*: alfabet, uitspraak, vormleer, syntaxis, stilistiek. Met oefeningen: ‘vertaal in het atlantisch *sabir*’, ‘vertaal in het Frans’, enz. Vlijm- en vlijmscherp sarcastisch, niets ontziend.

Waarom spreken de Fransen dit *sabir*? Uit snobisme, uit materialisme, laksheid; omdat het leger na 1945 het Amerikaans heeft behouden, omdat de Amerikanen een weloverwogen plan hebben om het Frans uit te roeien: ze willen van Frankrijk een kolonie maken: ‘Pour coloniser le commerce et l'industrie françaises, il fallait donc saboter le français dans les positions les plus fortes qu'il occupait encore: comme langue diplomatique et de culture.’

Je moet dit boek eigenlijk achter elkaar uitlezen: elke bladzijde biedt iets verrassends. Je kunt daarna diepe bewondering koesteren voor de man die zoveel energie had om dit werk te schrijven (met zo weinig kans op succes), die zo brandt van liefde tot zijn moedertaal, die zo weerzinwekkend nauwkeurig heeft bijgehouden hoeveel en welke Amerikaanse woorden in het Frans zijn binnengeslopen.

Pas daarna mag je enige argwaan gaan krijgen, enige twijfel wegens de verregaande overdrijving en de eenzijdigheid. Pas dan mag je een *beetje* wrevelig worden omdat nu juist de Fransen ook niet zo helemaal vol-

komen brandschoon zijn geweest in hun pogingen om de wereld - waar dat kon - te verfransen. Als Etiemble zich terecht kwaad maakt over de (Engelse) eentaligheid van sommige opschriften in Frankrijk, zou hij zich dan ook verbolgen gevoeld hebben bij de (Franse) eentaligheid op de Wereldtentoonstelling 1958? En zoveel andere dingen...?

Het feit blijft dat na 1945 de Westeuropese talen gefaald hebben. Klachten als die van Etiemble kennen wij ook uit Italië, uit Zwitserland, Oostenrijk, West-Duitsland, ja zelfs uit... Engeland! Het Amerikaanse Engels heeft ons in een twintigtal jaren volkomen overrompeld: pers, radio, bank, vermaak, techniek, iedereen heeft schuld. Misschien is de diepste grond van Etiembles woede een onbehagen over de beschaving van nu, die volgens hem maar één drijfveer kent: het geld. De taalkundige *kan* daar koel tegenover staan: hij weet dat woorden komen en gaan, dat lakenswaarde taalvormen niet *per se* uiting behoeven te zijn van een lakenswaarde cultuur, dat in zuivere taal de smerigste beschaving uitstalbaar is. Toch doet het goed om ook in de taalkundige een mens te zien, met zijn voorkeur en weerzin, zijn liefde en teleurstelling, zijn woede en obsessie.

Een andere grond van Etiembles verontwaardiging is zeker de vaststelling van het feit dat het Frans als internationale taal nu eenmaal niet meer kan concurreren met het Engels. Vroeger was het Frans, zegt hij, de ‘*langue universelle de l'homme blanc cultivé*’ (is dat wel helemaal waar?). En nu...? De Franse Academie van Wetenschappen heeft er in 1958 bij de regering op aangedrongen dat Franse vertegenwoordigers op internationale congressen géén Engels *maar Frans* zouden spreken... Het lijkt ons dat Etiemble wat te gemakkelijk denkt over het talenprobleem in een internationale wereld, dat hij wat al te licht veronderstelt dat iedere niet-Fransman in beschaving verdort als hij geen Frans kent. In ieder geval is zijn idee over het Engels in de techniek er volkomen naast. Het probleem is in de techniek veel ingewikkelder dan het zoeken van een gelijkwaardig woord voor *bulldozer*.

Het boek wordt onzes inziens ontsierd door allerlei boze uitvallen tegen de Amerikaanse politiek en de ‘*American way of life*’ (of wat de schrijver, die overigens vijf jaar in Amerika heeft gewoond, daaronder verstaat). Woorden als kapitalisme en imperialisme zijn niet van de lucht. Het gaat - zo geloven wij althans - wat al te ver, te denken dat met het gebruik van Amerikaanse woorden alle ondeugden en slechte gewoonten zullen meekomen die aan de andere kant van de Oceaan bestaan. De schrijver meent dat *majorette* geen onschuldig woord is, maar dat het de Fransen listig zal leiden tot ‘de liefde voor het lynchen en de bewondering voor de corrupte bureaucraten.’ De vraag lijkt niet ongewettigd of de schrijver van mening is dat een goede Franse vertaling van dit woord het gevaar zal bezweren. De Engelse taalkundige, Randolph Quirk, gaf blijk van een nuchterder oordeel toen hij vaststelde dat het niet aangaat de Amerikanen zondebok te maken voor alle verschijnselen die ons in onze hedendaagse samenleving mishagen en dat we in nederigheid eerst maar eens moesten bedenken waarom we dan wel de slechte en niet de goede dingen van de andere kant van de Oceaan overnemen.

Etiemble stelt de volgende maatregelen voor die op zeer korte termijn - binnen zes maanden! - moeten worden genomen.

1. Radio en Televisie (in Frankrijk staatsinstellingen) moeten gedwongen worden om weer Frans te spreken, op straffe van een flinke geldboete bij elke overtreding, met een zg. progressief tarief.
2. Het Ministerie van Onderwijs moet ervoor zorgen dat de kranten weer Frans schrijven: wederom met bedreiging van een flinke geldboete bij overtreding.
3. Het Ministerie van Industrie doet hetzelfde ten aanzien van de namen van Franse industrieproducten; een fabrikant die toch een Engelse naam wil gebruiken, moet daarvoor een extra zware belasting betalen.
4. Het Ministerie van Oorlog zorgt ervoor dat het Franse leger weer Frans spreekt, 'Hoe blij ik ook met mijn leven ben, ik zal zonder al te veel gemor sterven als ik bij mijn sneuvelen de hoop heb ertoe bij te dragen dat aan de overlevenden het recht wordt toegekend, hun eigen taal te spreken.'
5. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken moet erin het buitenland op aandringen dat de perscommuniqués aan de Fransen in het Frans of in de taal van het betrokken land worden verstrekt.
6. Alle ministeries moeten erop toezien dat aan de vertalers een goed salaris wordt gegeven.

En bovenal: 'Het is noodzakelijk dat men bij het middelbaar onderwijs onze kinderen bijbrengt dat ze het Frans moeten kennen, liefhebben en eerbiedigen.' Daarnaast moet er een nieuwe Académie komen, want de oude heeft geen invloed; die nieuwe instelling - 'celle de la beauté verbale' - moet belast zijn met het naturaliseren van de noodzakelijke vreemde woorden en met de bestraffing van de plundersaars.

Vele eeuwen geleden heeft het Latijn (en het Grieks) de Europese talen buitengewoon verrijkt. De vergelijking van de invloed van het Engels met die periode gaat evenwel niet op. Er zullen maar weinigen zijn die zich met de nieuwe woorden echt geestelijk 'verrijkt' voelen. Aan de andere kant waren de Europese talen van zoveel eeuwen geleden nog in wording, ze hadden het Latijn nodig; men kan - zo vermoeden wij tenminste - moeilijk staande houden dat de Europese talen van nu arm zijn in uitdrukkingsvermogen. Daarbij komt nog dat er nu een - zij het ook verzwakt - nationaal taalbewustzijn bestaat: de Germaanse, Gallische enz. volken van de eerste eeuwen onzer jaartelling kenden dit nationalisme niet. Taal en politiek zijn nu - zeker wat de grote landen betreft - innig verweven. Het boek van Etiemble is - om zijn genadeloze felheid - de moeite van het lezen overwaard. Ook de Nederlander kan er zijn land in herkennen, hij kan er veel van leren, ook voor de *eigen* taalbeschaving. Wie weet vindt iemand er inspiratie in om eens in hartige naar-de-keel-wellende taal zijn gal te spuwen over het sabir langs de Noordzee: het *Nederengels*.

Namen in de Noordoostpolder

De dingen die ons vertrouwd zijn, moeten een naam hebben. Onze woonhuizen, staande in de rij van de straat, kunnen die ontberen: een onpersoonlijk nummer is voldoende. Villaatjes, landhuizen, ‘twee onder één kap’, bungalows, krijgen nogal eens een naam; niet altijd zijn ze even geslaagd. Namen als Flowers Corner doen wat petieterig aan, Duinzicht is een gemeenplaats. Aan de andere kant mag men ook weer niet buitenissig zijn. Niet van humor ontbloomt zijn sommige namen van woonschepen, waarvan de bewoners een verzuchting slaken als: Dan Maar Hier of Uit Woningnood Geboren.

In de Noordoostpolder kon alles nieuw gemaakt worden. Toen daar in 1948 de eerste boerderijen werden betrokken, begon men de boerderijen namen te geven. Een commissie bood hulp. Nu zijn aan bijna 400 boerderijen in die streek namen gegeven. (zie: Namen van boerderijen in de Noordoostpolder, uitg. Tjeenk Willink, Zwolle, 1964). De namen zijn ontleend aan de streek van herkomst van de pachters, historische personen of gebeurtenissen, oude namen uit het Zuiderzeegebied, de kwaliteit van de bodem, de bijzondere ligging van het bedrijf enz.

De herkomst ziet men bijvoorbeeld in Hof van Holland (Zuid-Holland), Martiniheerd (Groningen), Ellertshof (Drente), Molenbeek (Limburg), Duvendike (Zeeland).

Voor zichzelf spreken forse namen als Rust is Elders, Zorg en Vreugde, Zeeoogst, 't Ruist Alomme, Klaverland, Eensgezindheid, Boomakker, Windenburg, De Wijde Blik, Schelphoek, Nieuw Leven, De Gulle Ruif, De Eerste, De Blauwe Stenen.

De geschiedenis vinden we in Wilhelminahoeve, Mendelhoeve, Lelyhoeve, Titus Brandsmahoeve.

Familiebetrekkingen in Gerardushof, Maria Goedegebuurshof, Catharinahoeve.

Dialect in Bie de Diek (Zeeland), de Goarn (Drente), Goulhaim (Groningen), De Brabantse fierheid in Were Di.

Een naam als Rollepaal moet verklaard worden; de pachter woonde vroeger aan een jaagpad waar twee rollepalen stonden; dit zijn palen die door de lijnen waaraan de schepen werden voortbewogen, in rollende beweging werden gebracht. De Stuyvesanthoeve heeft te maken met Scherpenzeel (Fr.) waar behalve de pachter ook de stichter van New York vandaan komt! Watervloed is de naam van een boerderij van een Zeeuwse pachter die de ramp van 1953 wilde vereeuwigen. Eurohoeve lijkt een erg gezochte naam, maar de pachter komt uit Rozenburg waar hij voor de Europoort moest wijken.

Fries is vertegenwoordigd in o.a. Us Thus, Nij Lân Woun op è Weagen (gewonnen op de golven). Een knus naampje als Casa Contenta is maar een eenling. In Surprise heeft de pachter willen vastleggen dat hij op 5 december zijn boerderij kreeg toegewezen.

Jammer dat die streek zelf nooit een tekenende naam heeft gekregen. Noordoostpolder: prozaïscher kan het haast niet. Maar de poëzie kunt u nu van de heldere boerderijgevels lezen: Marezathe, Tsjerkefinne, Deval, Suderleech, Enadze, Rotholm, Brammershoop, Botshol, Den Osse, Stadig An, De Woerd, Swanepolle, Ter Bottinge, Welzinge, Schriekhorst, Hinkelinge... Ze klinken nog mooier dan de stations van de Parijse métro.

Op weg naar de analyse

Een jaar geleden hebben we een zin als ‘de ambtenaar verricht de beoordeling’ in bescherming genomen en ervan gezegd dat niet in allen gevalle ‘de ambtenaar beoordeelt’ beter is. De beoordeling is hier een woord voor een hogere abstractie, het betekent een proces, een werkwijze, niet een actie zoals die wordt uitgedrukt in: hij beoordeelt. De beoordeling is niet een willekeurig uitgesproken mening: ik vind hem goed of slecht, maar een verrichting die bestaat uit een langdurig onderzoek waarna een uitvoerig gemotiveerd oordeel volgt op grond waarvan dingen gaan gebeuren.

Er is evenwel nog een kant aan de kwestie. In de loop der eeuwen is er een structuurverandering in vele talen merkbaar geworden die men heeft geschetst als de overgang van *synthese* naar *analyse*. Beroemd is het voorbeeld van de gotische werkwoordsvorm¹⁾ *habaidedeina*. In deze ene vorm kan men zeven dingen vaststellen: de persoon, het getal, de tijd, de wijze, de klasse van het werkwoord, de groep van deze werkwoords-klasse en ten slotte het feit dat het woord een werkwoordsvorm is. Het Nederlands drukt het begrip uit in vier woorden: *zij zouden gehad hebben*. Na het samenvallende in één woord is het uit elkaar halende in vier woorden gekomen.

Sommige talen hebben op enige punten nog overblijfselen die op een synthetische structuur wijzen. De zg. aanvoegende wijs is daarvan een voorbeeld. Deze vorm leeft niet meer in onze taal; een uitdrukking als ‘het zij zo’ zullen we in normale taal analytisch omschrijven met ‘ik hoop dat het zo zal zijn’ of iets van dien aard. Het Russisch is in de werkwoordsvormen nog sterk synthetisch: allerlei bijbetekenissen, die de aangeduide handeling iets wijzigen, kunnen in die taal door middel van vormverandering van het werkwoord worden weergegeven.

In het Nederlands is zo'n systeem onbekend. Wel kunnen ook wij in sommige gevallen met een voorvoegsel een soortgelijk resultaat bereiken: krijgen - verkrijgen, of met een samenstelling: eten - opeten. Meestal is het woord zelf of het verband waarin het gebruikt wordt, al voldoende. Anders biedt een bijwoord een volkomen gelijkwaardige hulp: hij klopte telkens, hij klopte voortdurend, of een omschrijving: hij bleef maar kloppen.

Die omschrijving met ‘hulp’-werkwoorden blijkt het teken te zijn dat een taal meer en meer analytisch wordt²⁾. Voorbeelden: dat kan waar zijn, dat mag waar zijn, dat zal waar zijn, dat moet waar zijn, dat wil waar zijn, ik ga lezen, ik kom vliegen, ik blijf schrijven, ik loop te fluiten, ik lig te zingen, ik zit te lachen, ik sta te wachten, ik ben aan het roken, ik raak aan het fantaseren, dat valt te bezien, enz. enz. Al deze gevallen kunnen niet in één en dezelfde klasse worden ondergebracht, maar gemeenschappelijk hebben ze dat de

2) Men moet ervoor oppassen, aan het begrip ‘omschrijving’ of ‘analytisch’ een afkeurend oordeel te hechten. De kwestie ‘rijkdom’ of ‘armoede’ van talen is hier niet aan de orde.

hulpwerkwoorden een bepaalde schakering in het door het hulpwerkwoord aangeduide begrip aanbrenge.

In de schoolgrammatica leerden we vroeger *modaliteit* kennen. Filosofisch werd dat gekenschetst als ‘de verhouding waarin naar het oordeel van de spreker, de inhoud ervan staat tot de werkelijkheid’³⁾. Geen scholier die zo iets kon begrijpen... Genoeg was dat je bijwoorden als misschien, waarschijnlijk, stellig, vermoedelijk leerde onderscheiden als ‘bijwoorden van modaliteit’. Oud-gymnasiasten zullen zich zeker herinneren dat met dit soort bijwoordjes menigmaal een goede vertaling van een moeilijke werkwoordsvorm uit de klassieke talen vertaald kon worden; daarmee hebben ze - waarschijnlijk zonder het te weten - het analytische karakter van het Nederlands vastgesteld tegenover het synthetische van de klassieke talen.

Nu wordt er in stijllessen wel eens op gewezen dat één kernachtig werkwoord beter is dan een omschrijving en wij zullen de laatsten zijn om tegen die raad bezwaar te maken. Maar er is iets anders: het kan zijn dat de omschrijving met hulpwerkwoord *beter* de situatie schildert dan dat ‘kernachtige’ werkwoord. We herinneren ons een geval waarin een voorzitter het zinnetje van de notulen ‘de maatregel werd niet in behandeling genomen’ wilde veranderen in ‘de maatregel werd niet behandeld’. Is dit wel precies hetzelfde: behandelen - in behandeling nemen? Zeg het niet met drie woorden, als je het met één woord kunt, natuurlijk; maar als je met drie woorden iets meer en iets anders kunt zeggen, geldt dan die spreuk van efficiency ook nog?

Een onlangs verschenen Duitse studie over omschrijvingen (bijvoorbeeld: zur Entscheidung bringen in plaats van entscheiden) brengt terecht dit type onder bij de middelen die de moderne talen bij hun analyserende tendenties rijk zijn geworden⁴⁾. De schrijver van deze studie gaat uit van het type ‘hulpwerkwoord + zelfstandig naamwoord’ dat voorkomt naast en in plaats van het type ‘hoofdwerkwoord’. In het Nederlands komt dit verschijnsel eveneens voor, bijvoorbeeld:

ten uitvoer brengen - uitvoeren,
in beschouwing nemen - beschouwen,
in gebruik nemen - gebruiken,
in berekening brengen - berekenen,
tot ontwikkeling brengen - ontwikkelen.

Als omschrijving van de lijdende vorm zien we het type, bijvoorbeeld in:

in behandeling komen - behandeld worden,
in toepassing komen - toegepast worden,
in bespreking komen - besproken worden.

De kern is een zelfstandig naamwoord: stilstand, werking, contact, beweging; de hulpwerkwoorden geven een bepaalde schakering aan het begrip: tot stilstand komen (brengen), in werking stellen, in contact komen (brengen), in beweging zetten.

Sommige stijlcritici zien in die omschrijving een typisch voorbeeld van de bureaucratische stijl: gewichtig doen, een woordengordijn om het begrip spuiten. Het blijkt echter dat zo'n kritiek in menig geval eenvoudig ernaast is. Het gebruik

3) Rijpma, E. en Schuringa, F.G.: Nederlandse Spraakkunst. Groningen, 1957, blz. 214.

4) Polenz, P. von: Funktionsverben im heutigen Deutsch. Düsseldorf, 1963.

van de hulpwerkwoorden en de voorzetsels (*in werking, tot stilstand, tot ontwikkeling*) heeft de mogelijkheid tot een nauwkeuriger analyse van het aan te duiden feit geschapen.

In behandeling *brenge*n, *neme*n geeft een fase aan, het aspect van de voorbereiding, van de trapsgewijze bespreking komt erin tot uiting; het simpele werkwoord *behandelen* doet dit niet, althans niet zonder nadere toevoeging.

Dit type heeft nog het voordeel dat er door de omschrijving een zekere waardigheid van de handeling tot uiting komt. *De minister zette de machine aan* is goed voor de huiselijke handeling, *de minister stelde de machine in werking* is de officiële daad. Zo kan men zijn teleurstelling, zijn spijt, zijn deelneming *tot uitdrukking brenge*n.

Inderdaad kan de omschrijving (vooral met -ing, zie O.T. mei 1963) totaal overbodig zijn; de stijl wordt daardoor wat opgeblazen: moeilijk doen wat makkelijk is. Men spreekt dan soms van *substantivitis* (eigenlijk een vreemde term, want -itis duidt op een ontsteking, dus hier aan het substantief). Maar aan de andere kant moet men leren inzien dat de stijl met zelfstandige naamwoorden in plaats van hoofdtelwoorden zijn voordelen kan hebben, met name:

1. mogelijkheid tot abstractie: hij doet de beoordeling;
2. mogelijkheid tot schakering: hij neemt in beschouwing.

Bij de toelichting op de bepalingen bij het overwerk in het Algemeen Rijksambtenarenreglement stond de volgende zin:

‘De regeling is alleen van toepassing indien deze verschuiving plaatsvindt nadat daarvan mededeling is gedaan aan de betrokken ambtenaar.’

Gaat u maar eens na of u de zin beter kunt maken door van de regeling, toepassing, verschuiving en mededeling een werkwoord te maken.

Eindnoten:

- 1) Het Gotisch is de oudste geschreven Germaanse taal die bekend is, vooral in de Bijbelvertaling van de Westgotische bisschop Wulfila (ongeveer 385).

De raad van deskundigen

Het bestuur is zeer verheugd, te kunnen mededelen dat Prof. Dr. C.F.P. Stutterheim zich bereid heeft verklaard, toe te treden tot de Raad van Deskundigen. Daarmee is de traditie hersteld dat de Leidse Universiteit vertegenwoordigd is in Onze Taal.

Prof. Stutterheim is voor ons geen onbekende: zijn scherpzinnige en geestige bijdrage aan ons congres 1960 zullen wij niet gemakkelijk vergeten. We hopen dat Onze Taal nog lang profijt mag trekken van zijn adviezen.

[Nummer 7/8]

Trekken van taalgebruik

Met toestemming van de schrijver en de uitgever nemen wij hieronder op een gedeelte uit de rede *Trekken van Taalgebruik*, die prof. dr. L.C. Michels in 1962 heeft gehouden. (Uitgegeven door Malmberg 's-Hertogenbosch 1962). Van de drie delen van deze rede, *Magisch taalgebruik*, *Vertroebeling van taalsferen*, *Zwakke steeën in de taalstructuur*, volgen hier de laatste twee.

Vertroebeling van taalsferen

Wij weten allen dat eenheid van taal geen uniformiteit betekent. Iedere Nederlander spreekt en schrijft - maar vooral spreekt - verscheidene soorten van Nederlands, al naar de omstandigheden waarin hij zich bevindt. Een duidelijke scheidingslijn loopt tussen gesproken en geschreven taal, termen die ik liever gebruik dan spreek- en schrijftaal. Het is bekend dat wijlen Professor Brom aan deze materie een heel boek heeft gewijd onder de titel *Boekentaal*. Met die titel geeft hij al aanstonds te verstaan, dat hetgeen men dikwijls in boeken aantreft verder dan wenselijk is zich verwijdt van een natuurlijk taalgebruik. Nu gaan met die beide hoofdsoorten, mondeling en schriftelijk taalgebruik, bepaalde omstandigheden en eigenschappen samen, die zekere verschillen tot noodzakelijk gevolg hebben. Ieder van ons ervaart dat ook, meer of minder bewust, van het ogenblik af, dat hij de pen ter hand neemt of zich achter zijn schrijfmachine zet. Dit laat ik verder rusten, maar de algemene constatering was nodig om te kunnen zeggen wat ik in deze paragraaf op het oog heb. Hoezeer namelijk ieder die schrijft met deze staat van zaken persoonlijk wordt geconfronteerd, toch valt het op, dat mensen die boeken maken, meer speciaal misschien die boeken vertalen, de eigen kenmerken van beide taalsferen vermengen. Zo zien we herhaaldelijk, dat zij aan sprekende personen, ik bedoel aan gesprekvoerende personen, woorden en andere taalmiddelen in de mond leggen, die specifiek zijn voor geschreven taal en bijgevolg in een gesprek niet op hun plaats. Om dat aan te voelen, moet men er natuurlijk rekening mee houden, in welke tonaliteit een gesprek zich beweegt. Wat misplaatst is in de ene, behoeft dat nog niet te zijn in een andere. Ook kan gesproken taal bestaan buiten het gesprek. Denk aan een voordracht, een redevoering, een preek, een professoraal college, met de daaraan beantwoordende en gedifferentieerde afstand van de gewone conversatietaal. Maar men hoeft niet lang na te denken, om te zien en te beamen, dat woorden als *doch*, *indien*, *echter*, *eveneens*, *daar* in de zin van 'omdat', in het dagelijks gesproken Nederlands in het geheel niet voorkomen. Ook niet een woord als *geheel*, dat ik zojuist gebruikte. Om maar meteen de opwerping te beantwoorden, dat dit toch allemaal goede en eerlijke en daarmee behoorlijke Nederlandse woorden zijn: zonder twijfel zijn ze dat, maar ze horen thuis in een andere taalsfeer. Gesprekken, ook als ze worden neergeschreven, eisen respect voor hun natuurlijke toonsoort. Een krant, en het is hier van enig belang te specificeren: een Noordnederlandse krant, laat iemand zeggen: 'Ik kan helemaal niet zo snel fietsen. Dus zou ik er in die luttele minuten niet eens bij hebben kunnen

geraken'. Dit *geraken* kan een Noorderling, in tegenstelling met een Vlaming, niet zéggen. Wanneer nu dezelfde man ook nog geacht wordt zich te hebben uitgelaten in dezer voege: 'Omdat ik bij de komst der lente zin kreeg met mijn dochter wat te gaan toeren',

dan zijn we helemaal op drift. Het komt nogal eens voor, dat iemand zo een *der*-genitief om ritmische redenen of ter voorkoming van ongewenste herhaling gebruikt, maar hij koopt het voordeel te duur, wanneer hij het moet betalen met de prijs van sfeervertroebeling. Couperus, hij mag dan een groot kunstenaar zijn, dient niet te schrijven, in de weergave van een gesproken uiting: ‘hij vertelde mij, dat Henri zo was terneer gedrukt’, zulks waarschijnlijk om geen andere reden, dan dat men in goed Nederlands verplicht zou zijn, het hulpwerkwoord vóór het deelwoord te plaatsen. Dat deze zogenaamde regel fictief is, het deelwoord in dit geval geen deelwoord en het hulpwerkwoord een koppelwerkwoord, maakt het slechts te meer betreuwenswaardig, dat de schrijver toch maar niet liever de natuur verkozen heeft boven deze cultuur. In een uit het Engels vertaalde roman lees ik:

‘De laatsten van hen zijn allang vertrokken. Reeds uren eerder’. Wie van u zou dat kunnen zeggen: reeds uren eerder? Kennelijk wilde de vertaler herhaling van *al* vermijden, maar ook hier geldt: hij kocht het voordeel te duur. Overigens zégt ook niemand: ‘de laatsten van hen’. Wat dunkt u van een politiemans die een werkster toespreekt met de woorden: ‘Ik zou graag willen dat u allen op de gewone wijze aan het werk ging, en ik volg dan om dat gade te slaan’? Of aldus: ‘Toen u gisterenmorgen de kamer deed, hebt u toen eveneens de douchecel schoongemaakt?’ Iemand die op een compromitterende vraag het verschrikte antwoord geeft: ‘Deed ik dat?’ in plaats van ‘Heb ik dat gedaan’ of: ‘Is dat zo?’ spreekt van louter schrik Engels, en dat is natuurlijk een andere zaak. Brom had echter wel reden om gehinderd te zijn door de bevinding, dat het Nederlands zo moeilijk zijn houding weet te bepalen tegenover zijn eigen verleden, door een conservatisme dat zich wrekt in een pijnlijk gemis aan natuurlijkheid.

Aangezien ik over dit laatste nog iets zal moeten zeggen bij ons derde en laatste punt, kan ik maar het best nu aanstonds overgaan tot de behandeling hiervan. Ik heb het aangekondigd als:

Zwakke steen in de taalstructuur

en daarmee is bedoeld: in de structuur van ónze taal. Het moeten er op zijn minst twee zijn, en stel u gerust: bij twee zal ik het laten. Niet zal ik het laten bij een beschrijvend en mismoedig constateren, en wel omdat ik meen dat er iets aan gedaan kan, en dan ook moet, worden. Seneca heeft eens gezegd, dat een grammaticus - vertaal dit met ‘taalkundige’ - zich niet geneert voor een fout die hij willens en wetens bedrijft, maar wel voor een die hem ontsnapt. Daarom, wanneer wij leren ons rekenschap te geven van wat hapert aan ons taalgebruik en zelfs aan onze taalstructuur, dan is er misschien iets aan te verhelpen.

Het eerste dat ik op de korrel neem betreft de syntaxis, de bouw van onze zinnen. En hier gaat het speciaal over het schrijven, hoewel toch niet alleen. Let eens op een volzin als deze, die - het wil zo treffen - van Brom is: ‘Niet toevallig doet dit zinnebeeldig werk (bedoeld is een schilderij. M.) met breed formaat en dubbele horizon, waardoor zoveel mogelijk verschijnselen opgenomen konden worden, met zijn verstandelijk schema van het perspectief en de drie voorgeschreven kleuren, bruin, geel en blauw voor de opeenvolgende lagen ons ouderwets aan’. Reduceer

deze uitspraak tot haar eenvoudigste gedaante, en wij krijgen een structuur als: dit werk doet ouderwets aan. De wijze waarop hier wordt gehandeld met de elementen van het werkwoord *aandoen*, is geheel overeenkomstig de regel. Iemand *loopt door*; *blijft thuis*, hij *zit aan* aan tafel. Maar nu schuiven we tussen die delen een nieuw bestanddeel: hij loopt onbewogen door, blijft de hele middag thuis, zit met enkele vrienden aan. Ook dit is geheel conform de mogelijkheden van het Nederlands. Maar hoe licht gaat hier het hek van de dam! In de zojuist aangehaalde zin staan de beide delen van het werkwoord *aandoen* van elkaar gescheiden door niet minder dan achtendertig woorden. Dit gaat over de schreef. Het is een extreem, maar geenszins zeldzaam voorbeeld van de algemene waarheid, dat de delen van een rede-uiting hun 'zin' pas onthullen wanneer ze in haar geheel is uitgesproken. Er hoort heel wat toe, om bij de mondelinge reproductie van dit bouwsel zodanige modulaties aan te brengen, dat het in zijn onderdelen en in zijn geheel tot zijn recht komt. Maar vergeet niet: het wordt niet gehoord, het wordt gelezen. Dit heeft het voordeel - voor wie het zo noemen wil - dat men het nog eens opnieuw kan lezen, daartegenover het nadeel, dat de verduidelijking van de levende stem ontbreekt.

Ik geef een ander voorbeeld, ditmaal uit een vertaling: 'En inderdaad, de volgende keer, *hield ik*, hoewel ik er geen geschikte boom voor kon vinden, en mij op een plek bevond, waar ik het water over niet minder dan een halve mijl, zoals ik reeds gezegd heb, heen moest leiden, daar ik zag dat het uitvoerbaar was, toch *vol*'. In deze zin, waarvan het gezegde gevormd wordt door het werkwoord *volhouden*, staan drieënveertig woorden tussen *hield* en *vol*. Stilistisch is dat onaanvaardbaar, al wordt aan de syntactische techniek volkomen recht gedaan.

En ziehier een derde geval: 'Hij verklaarde na lange overweging, dat hij, in aanmerking genomen de grote belangen die op het spel stonden, tot het besluit was gekomen de hem aangeboden post *niet* te aanvaarden'. Deze laatste zin verrast ons met de mededeling, dat de bedoelde 'hij' iets *niet* doet. In dit *niet* verzinken alle opgewekte verwachtingen, hetgeen iemand dwingt tot een herziene opvatting van al het tevoren gehoorde of gelezene.

Uit een oogpunt van syntactische mogelijkheden mankeert er aan al deze zinnen volstrekt niets. Ze zijn volkomen correct gebouwd. Wat tot ontsporing leidt, is een onbeheerst gebruik van het correcte. Wij zeggen een *rijke man* en niet un *homme riche*. Heeft men eenmaal deze onschuldige scheiding aangebracht tussen *een* en *man*, door het woord *rijke* daartussen te schuiven, dan staat men voor onoverzienbare gevolgen: Een rijke, maar daarom nog niet gelukkige man. Een kostbaar, en de inhoud en de prachtige uitvoering in aanmerking genomen, toch in werkelijkheid, en trouwens naar het oordeel van ieder waarlijk deskundige, niet te duur boek.

Te zeggen: Ik zal het hem meedelen, is als constructie simpel genoeg. Maar wees op uw hoede: ‘Ik zal het hem, tenzij de omstandigheden een andere gedragslijn wenselijk maken, enz. enz., meedelen’. En hoe nu, wanneer helemaal aan het einde blijkt, dat ik het hem *niet* zal meedelen?

Bescheiden aanwening van deze ‘omsluitingen’, zoals ze in de zinsleer heten, is sterk aan te bevelen, zo niet uit een grammatisch, dan toch uit een stilistisch, en vooral ook praktisch gezichtspunt. Beschermen wij ons taalgebruik tegen zijn eigen mogelijkheden.

Daartoe behoort ook het bezigen van zogenaamde hervattende constructies, met behulp van terugwijzende woorden, niet zelden gepaard gaande met herhaling van een werkwoord. Het is een overoud verschijnsel. Maerlant (die) zegt al: ‘Theophilus die wert onbilde’. En Vondel: ‘Doen aanbad elk Gommers pop, en Armijn die kreeg de schop’. Maar, om bij Huygens aan te knopen: ik heb te veul gesnor van buien over deuze muts zien gaan, om hier niet een waarschuwing op haar plaats te vinden, ofschoon ook ik weigerachtig ben, de constructie onder alle omstandigheden te verwerpen. Hier is nu iets, dat uit de losse conversatie al te vlot wordt overgenomen. ‘Toen kwam de jubilaris, die kwam met zijn familie' kwam-ie naar buiten’. ‘Wij weten maar al te goed, dat het besluit, dat dat ten onrechte is genomen’. ‘Nu zegt mijn geachte opponent wel, die zegt: Met die man daar kan ik maar moeilijk mee omgaan’. ‘Je zult die moeilijkheden die zul je ten slotte te boven komen’. ‘Napoleon die heeft, nadat hij zijn bewind geconsolideerd had, heeft hij de stoot gegeven tot belangrijke wetgevende arbeid’.

Architectuur behoort tot het openbare spreken. Het maakt gewoonlijk op een luisteraar niet de beste indruk, als een redenaar onderweg tot de bevinding komt, dat hij aan zijn zin beter een andere draai kan geven, of wanneer hij zonder enig stilistisch effect, puur uit slaplendige gewoonte, zich te buiten gaat aan hervattende pronomina met den aankleve daarvan.

Maar nu is er aan deze kwestie van de taalstructuur nog een andere kant, die mij van het grootste belang lijkt. Ofschoon, of omdát dit leste niet het beste is, heb ik de bespreking ervan tot het slot bewaard. Ook is het niet de eerste keer, dat ik er in het publiek over handel, en ik ben bereid dat te blijven doen, in de hoop daarmee iets te bereiken.

Een taalkundige aangelegenheid bij uitstek is de wijze waarop we accentueren. Dit is een hoofdelement van het articuleren. De stroom van een gesproken taaluiting zou zich aan een hoorder voordoen als een onbepaald geluidsgeheel, werd hij niet gearticuleerd, geleed. Onder de factoren waardoor deze geleiding ontstaat, behoren de verschillende accentsoorten tot de belangrijkste. Welk is nu het karakter van het Nederlandse woordaccent? Het is naar verhouding sterk dynamisch, en bovendien sterk centraliserend, d.w.z. er wordt veelal in een woord op één bepaalde lettergreep een krachtige nadruk gelegd. Deze accentueringswijze laat niet na, zich te doen gelden in de *zin*, die - uitwendig bekeken - een ordening van woorden is. Het gevolg hoeft op zich zelf nog geen ander te zijn dan een enigszins hamerende spreekmanier, waarvan de uitwerking intussen wordt gematigd door begeleidende verschillen. Maar dat luid en krachtig accentueren heeft zijn keerzij in de verzwakking van alles wat buiten de accenttoppen valt. Taalgeschiedenis en taalwaarneming beide openbaren daarvan de gevolgen. Hier vindt het empirisch wetenschappelijk

onderzoek stof, maar iemand kan de zaak van een andere kant bezien, en er een oorzaak in aanwijzen van een manier van spreken die uit een oogpunt van verstaanbaarheid slecht moet heten. Van een haastig zich reppen van een ene accenttop naar de volgende worden allerlei zwakbeklemtoonde woorddelen in de Nederlandse zin, verder lidwoorden, voorzetsels, voornaamwoorden, het slachtoffer. U moet maar eens narekenen, hoe in een zin van enige omvang de getalsverhouding is tussen sterk en zwak beklemtoonde elementen; u zult ervan opzien. Als wij een woord als *incompatibilité* zouden realiseren op de manier zoals de Fransen het doen, dan had het stellig niet kunnen gebeuren, dat ik het in een wetenschappelijk tijdschriftartikel tweemaal moest aantreffen in de vorm *incomptabilité*! Zulke zinselementen komen vaak zo weinig tot hun recht, dat een luisteraar ze alleen maar kan gissen, invullen, aanvullen, bijpuzzelen. Omgekeerd zoeken sprekers het soms waar het niet verloren is. Onder invloed van de spelling zullen zij b.v. het lidwoord 'n als *een* laten horen, wat meestal geen goed Nederlands is, maar niettemin tal van andere bestanddelen, die zonder meer tot hun recht dienen te komen, veronachtzamen. Een verwante opmerking is deze, dat menigeen weinig rekening houdt met de ruimte waarin hij spreekt. De grondtoon waartoe de melodische lijn terugkeert, verloopt dynamisch gesproken in gemurmel.

Ik zie niet over het hoofd, dat men ook in de reactie te ver kan gaan, en uit atomistische zorg voor een verstaanbare spreekwijs vervallen in een onnatuurlijke. Daarvan zijn gemakkelijk voorbeelden te vinden. De *via media*, de tussenweg is ook hier de beste. Niet zonder reden is enige tijd geleden op een liturgisch congres datgene wat daar genoemd werd 'het materiële verstaan' tot een punt van bespreking gemaakt. *Fides est ex auditu*, heeft Paulus tot de Romeinen gezegd, en ook in een lezende wereld houdt dit woord zijn waarde. Het zou verkeerd zijn te denken, dat een geluidsinstallatie alle bezwaren opheft. Ook komt men er niet met datgene wat op zich zelf al hard genoeg is, nog wat harder te zeggen. Juist op de andere bestanddelen komt het aan, en gelijk wij al opmerkten, die zijn verre in de meerderheid. Om alles behoorlijk tot zijn recht te brengen, daar is werkelijk wel enige oefening toe nodig, en telkens herhaalde voorbereiding. De kerkelijke liturgie heeft het zo geregeld, dat bij de eucharistieviering eerst het epistel wordt gelezen, daarna het evangelie. Nu zijn de epistel-teksten ongelijk moeilijker voor het begrijpen dan die van het evangelie. Dat is één van de redenen, waarom juist ook bij het begin van de voorlezing in de landstaal het zorgvuldige spreken zo nodig is. Een tweede: dat de aandacht van de hoorders nog op gang moet komen en ook om die reden een bijzondere tegemoetkoming noodzakelijk maakt. Wij leven in een tijd van opbloeiend liturgisch bewustzijn, d.w.z. van groeiend ge-

meenschapsbesef bij de viering van de liturgie. Maar dan is het geen onredelijk verlangen, dat aan de materiële verstaanbaarheid alle aandacht, en een passende mate van techniek wordt besteed. Ik denk trouwens wel te mogen zeggen, dat er van lieverlee minder aanleiding overblijft om deze schoen aan te trekken.

Bij het in het openbaar uitspreken van gebeden moeten we onderscheid maken tussen dezulke die niet, en andere die wel een ritueel vastgelegde gedaante hebben. Het behoeft geen betoog, dat gebeden van de tweede soort, ook formulegebeden genoemd, met betrekking tot het hier besproken onderwerp in een bedreigde positie verkeren, en juist daarom bijzondere zorg vereisen. De ervaring schijnt mij een aanwijzing te bevatten, dat in bepaalde bijeenkomsten waar een begin- en een slotgebed gebruikelijk is, het laatste misschien beter achterwege kon blijven. Liever niet dan onachtzaam, en zoals de Engelsen zeggen perfunctorily. Speciale aandacht vraag ik voor gebaar en woorden van het kruisteken, dat een te diepe en te ernstige zaak is om slachtoffer te mogen worden van zijn frequentie.

Het vraagstuk in zijn geheel heeft natuurlijk even goed een profaan als een sacraal toepassingsveld. Reden waarom Toon Hermans al eens een parodiërende speech ten beste heeft gegeven, zoals de voorzitter van een vergadering die zou kunnen houden. Ik wil enkel nog toevoegen wat een van onze meest bekende actrices in een vraaggesprek verklaarde, hoe namelijk haar allereerste zorg altijd was geweest, dat de mensen haar konden verstaan. Gewoon maar verstaan. Het is wat de Westbrabanders zouden noemen zo ‘onnozel’, wanneer iemand de moeite heeft genomen naar een voorstelling of naar een vergadering te gaan, en dan tot de teleurstellende of zelfs irriterende bevinding moet komen, dat de harmonie ontbreekt tussen de stemproductie, de acoustiek van de zaal en het individuele opnemen.

L.C. Michels

Frans Nederlands

Een officiële publikatie van de ‘Avoués de France’ over de werkzaamheden van de Franse procureur is in de vier talen van de Europese zes vertaald. Ook in het Nederlands, hetgeen zeer te prijzen is. De tekst is ontroerend. Een gedeelte ervan willen we u niet onthouden (ontleend aan: Van Taal tot Taal, tijdschrift Ned. Gen. van Vertalers, mei 1964).

Op welke wijze is de lijst van de procureurs en de stad wijsvinger te benutten.

In dit werk is de lijst van alle de Procureurs in Frankrijk ingehouden, zoals een alfabetische wijsvinger van de Franse steden, welke eene rechtspraak bezitten. De betrokkene stad verwijzt door middel van een nummer tot de lijst, welke de rechtspraak zoals de uitoefenenden Procureurs tevens aantoont.

Er bestaat een nummer voor elke stad, die is over 't algemeen van eene letter gevolgd. Indien men wenst de Procureurs te kennen, die vacatie en gebied van

werkzaamheid voor de betrokkene stad hebben, moet men tot dit nummer teruggaan, aan gepreciseerde bladzijde.

Dat spreekt vanzelf, zooals uitgelegd, dat het gebied van werkzaamheid van de Procureur is niet beperkt voor extrajudiciële werkzaamheden.

De correspondentie is aan de 'PALAIS DE JUSTICE' te zenden, die de eerste rubriek in de lijst aanwijst.

Elk Procureur van Frankrijk heeft daar eene postbus.'

Uit Den Haag komen - nemen we aan - ook officiële vertalingen in het Frans. Dat ze zo achterlijk zijn als de bovenstaande in het Nederlands, is uitgesloten.

Doet en wordt gedaan

Tegen een overmatig gebruik van de zg. *lijdende vorm* is een waarschuwing op haar plaats. Boeken met raadgevingen voor een goede stijl laten dit dan ook niet na. Sommige stijldeskundigen noemen zo'n overmatig gebruik 'passivitis'; eigenlijk een wat vreemde term, daar -itis een ontsteking aan het in het grondwoord genoemde begrip aanduidt.

Wij willen deze waarschuwing zeker niet kleineren. Een lijdende vorm is dikwijls omslachtig en verzwart de stijl. De actie komt beter tot haar recht in een bedrijvende vorm: 'hij doet iets' tegenover 'iets wordt door hem gedaan'. Opvallend is dat juist bij de persoonlijke voornaamwoorden - door hem, door mij, door ons - zo'n lijdende vorm dat logge karakter krijgt.

Aan de andere kant moet men nu ook weer niet star, onverzoenlijk dogmatisch zijn. De lijdende vorm kan ons goede diensten bewijzen. Een paar voorbeelden:

1. Het is mogelijk dat het helemaal niet belangrijk is *wie* iets doet: 'Gisteren werd begonnen met de bouw van het huis.' Dat *bouwvakarbeiders* beginnen is duidelijk genoeg.

2. Afwisseling kan dringend nodig zijn. Altijd *men* stoort niet minder dan altijd lijdende vorm. Een zin als 'de ketel wordt uitgerust met een automatische regeling' te veranderen in 'men rust de ketel uit enz.' is geen verbetering. *Men* kan meestal betere diensten verrichten als woord voor 'het onbepaalde', dus 'ze' of iets dergelijks. Soms ook 'u', bijvoorbeeld: 'men moet nu niet denken dat alles in orde is.'

3. Een woord kan in de zin voorop moeten staan om nadruk te krijgen. 'De directeur beloonde echter de boekhouder wegens zijn ijver.' Gesteld dat in de zin daarvóór sprake is van het ontslag van de portier die oneerlijk geweest is. Beter klinkt dan: 'De boekhouder echter werd wegens zijn ijver door de directeur beloond.' Dogmatici zullen in zo'n geval nog willen maken: 'De boekhouder echter beloonde de directeur wegens zijn ijver'. Dit maakt de zin niet duidelijker; het is het beroemde geval van 'Piet slaat Jan', waarmee bedoeld is dat Piet een klap krijgt van Jan. Wel mogelijk is 'Wegens zijn ijver beloonde de directeur de boekhouder', maar de plaatsing van 'boekhouder' achteraan verhindert een goede aansluiting aan de vorige zin.

4. Onpersoonlijkheid door de lijdende vorm kan nodig zijn in de taal van de overheid. Veelvuldig gebruik van *ik* of *wij* kan irriteren. Wie is die *ik* die bepaalt, beveelt, verordent, verbiedt, betuttelt? De overheid *moet* wel in sommige gevallen afzien van een direct persoonlijke, kleurige, afwisselende taal; zij moet in de eerste plaats zakelijk en duidelijk zijn. Dat is ook een van de redenen waarom de taal van de wetten zo koud is.

5. De lijdende vorm kan de duidelijkheid bevorderen. In de volgende zin is het onderwerp niet herkenbaar: ‘Toeval is een begrip dat de wetenschap terugdringt.’ (zie O.T. jan. 1961, blz. 7). Omzetting in de lijdende vorm maakt de mededeling ondubbelzinnig: ‘Toeval is een begrip dat door de wetenschap wordt teruggedrongen.’

6. In een bijzin komt het gezegde achteraan. Daardoor kunnen het onderwerp en bijvoorbeeld het lijdend voorwerp naast elkaar komen te staan: ‘Jan kent Piet’ wordt ‘Ik dacht dat Jan Piet kent.’ Deze volgorde kan hinderlijk zijn als de betrokken zinsdelen uit meer woorden bestaan. Bijvoorbeeld: ‘Het salarisbureau van de Firma Smit heeft de commerciële afdeling van de Firma Veen opgebeld.’ In een bijzin: ‘Wij weten dat het salarisbureau van de Firma Smit de commerciële afdeling van de Firma Veen heeft opgebeld.’ Een (o.i.) beter resultaat krijgt men door de lijdende vorm: ‘Wij weten dat de commerciële afdeling van de Firma Veen *opgebeld is door* het salarisbureau van de Firma Smit.’

Nog een opmerking. Wat doet u met een bepaling als *gaarne* of *graag*? Een veel gebruikte zin is: de onkosten worden *gaarne* vergoed. Voelt u hierin dat de onkosten zich in de handen wrijven van plezier omdat ze vergoed worden? Dat is flauw, denkt u. Maar nu: katten eten *graag* muizen. In orde. En: muizen worden *graag* door katten gegeten. In orde?

125 jaar

De Oprechte Haarlemsche Courant van 21 september 1839: ‘Heden hebben de heeren administrateurs van den ijzeren weg van Amsterdam herwaarts, na het overwinnen van menig bezwaar en menige belemmering, het genoeg gehad van den dienst op denzelfden te kunnen openen. Te half twee ure is op een trein, bestaande uit negen verschillende rijtuigen, getrokken door twee stoomwagens, van Amsterdam op weg gegaan; na verloop van een half uur aan de station te Haarlem aangekomen, en een weinig voor drie ure naar Amsterdam teruggekeerd. De overheids- en andere aanzienlijke personen, welke tot dezen togt waren uitgenoodigd, hebben de directie hunne bijzondere tevredenheid over het wel slagen dezer belangrijke onderneming betuigd, en de overgrootte menigte, welke zoowel te Amsterdam, als hier ter stede, van dit buitengemeene schouwspel getuige was, heeft alsmede, op verschillende wijze, van haren bijval doen blijken. Te Amsterdam teruggekeerd, zijn aan de genoodigde gasten, op eene verplichtende wijze, verschillende verversingen aangeboden. Aldaar, zoo wel als aan de haarlemsche station, is de vreugde van het feest door de muziek der stedelijke schutterijen verhoogd geworden, terwijl het corps hoornblazers der amsterdamsche schutterij den togt in een der rijtuigen heeft medegedaan. De wagens en de stations waren met vlaggen versierd.’ (ontleend aan: Tussen de Rails, mei 1964).

Een mooi stuk proza. Desondanks: haal twee ernstige fouten uit dit historische verslag. Het is een volstrekt ongevaarlijke tijdpassering: u kunt er niemand mee kwetsen.

Advertentie

In een groot *Nederlands* ochtendblad van 3 juni 1964 wordt reclame gemaakt voor een scheerwater, een after shaving lotion. De tekst daarvan luidt: ‘This bottle treats

you handsomely. Lotion does much more than soothe the skin in itself! It heals nicks, kills bacteria and soothes razor-burn. It keeps your skin lubricated, moist and comfortable. And, finally, it adds that cool invigorating touch to your skin, to make shaving a pleasure. Lotion from *f*4,75 (enz).’

Formaat van de advertentie 24 × 12 centimeter.

Eén dag later, 4 juni 1964, in dezelfde *Nederlandse* krant wordt reclame gemaakt voor een ander soort scheerwater en soortgelijke dingen. De tekst daarvan luidt: ‘C'est net, frais, masculin. Savon pour la barbe. Crème à raser moussante ou sans blaireau. After shaving lotion. The electric shave. Savon de toilette. Eau de Cologne. Fougère Royale et Lavande 90°. Talc déodorant Lotion traitement. Pour hommes.’

Formaat van de advertentie 19 × 12 centimeter, de Fransen moeten immers wat bescheidener zijn; ze moeten zelfs wat Engels in hun lofzang op de zeep toelaten. Verder maar liever geen commentaar.

Zei Jansen

Bijzonder gemakkelijk is de formule die ons in staat stelt te achterhalen hoeveel combinatiemogelijkheden bestaan met een gegeven aantal dingen. De vorige zin telt 20 verschillende woorden, d.w.z. dat er $20 \times 19 \times 18 \times 17 \times 16 \times 15 \times 14 \times 13 \times 12 \times 11 \times 10 \times 9 \times 8 \times 7 \times 6 \times 5 \times 4 \times 3 \times 2 \times 1$ mogelijkheden zijn om ze te combineren. U moet dat maar eens uitrekenen: het resultaat is een onvoorstelbaar hoog aantal (nl. een getal dat uit 19 cijfers bestaat!) Een eenvoudige zin als ‘mijn vriend Jansen kwam toen per ongeluk te laat aan’ telt 10 woorden; de combinatiemogelijkheden met deze woorden zijn al 3.628.800!

Gelukkig zijn de regels van de zinsbouw zodanig dat we niet alle mogelijkheden mogen gebruiken om verstaanbare taal te uiten. U ziet dit al bij een zeer kort zinnetje als ‘hij komt morgen’. Dat betekent $3 \times 2 \times 1$, dus 6 mogelijkheden. Daarvan zijn maar drie mogelijkheden bruikbaar: hij komt morgen - morgen komt hij - komt hij morgen. Het laatste geval is gereserveerd voor de vraag (komt hij morgen?).

De woorden *Jansen*, *zei* en *dit* kunnen alleen maar tot een gebruikelijke zin gecombineerd worden als: Jansen zei dit - dit zei Jansen - zei Jansen dit. Het laatste geval is weer de vraag. Maken we van *dit* een eenheid als *mij niet gezien*, dan krijgen we - *Jansen zei*: ‘*Mij niet gezien*,’ ‘*Mij niet gezien*,’ *zei Jansen* en *zei Jansen*: ‘*Mij niet gezien*’. De derde combinatie is de vraag en vanouds zetten we daar, ter hulp van de lezer, een vraagteken bij: *Zei Jansen*: ‘*Mij niet gezien*’?

Zonder vraagteken blijkt zo'n zin al een jaar of tien sommige lezers van het weekblad Haagse Post te ergeren. Al in augustus 1955 klaagt iemand in O.T. over een zin als: *Zei meneer Coty*: ‘Ik ben op een vinger na aan de dood ontsnapt.’ In september van dezelfde jaargang beschuldigt een inzender O.T. van slapte

tegenover deze fout en zegt dat het ‘een vervelende, goedkope nabootsing is van de stukjes in Engelse bladen met said Mr. X. Zelfs in het Engels is er niets meer aan.’

In het genoemde weekblad zelf is ook al menigmaal geprotesteerd, de laatste keer op 2 mei jl.; de redactie verweerde zich met een scherts dat zij wellicht onderwerp en gezegde niet uit elkaar kon houden. Op 16 mei jl. zegt de lezer dat het antwoord had moeten zijn: omdat Time, ons grote voorbeeld, het ook doet. En het naschrift luidt: Omdat het in deze tijd van hoge papierprijzen mogelijk maakt veel met weinig woorden aan te duiden.

Nu vinden wij, eerlijk gezegd, de zaak niet belangrijk. Als iemand een bepaalde vreemdigheid in zijn stijl wil opnemen en handhaven, is dat zijn zaak. Hij mag doen wat hij wil. Wij hebben ook onze eigenaardigheden, o.a. dat we in O.T. veel ‘wij’ gebruiken. We geven grif toe dat alle leuke specialiteiten op den duur stomvervelend worden. Je kunt dan toch gewoon doorgaan met wat je gewend bent, of iets anders gaan verzinnen. Maar de opmerking over Time was raak. Twee jonge Amerikaanse journalisten begonnen in 1923 met de ‘newsweekly’, genaamd Time. Ze hadden niet alleen een nieuwe aanpak voor inhoud en berichtgeving, maar ook een ander recept voor de stijl gevonden. De ‘Time-formula’ is sindsdien wereldbekend geworden. De Time-stijl¹⁾ muntte uit o.a. door ‘inverted sentences with piled-on adjectives’ (onderwerp achter gezegde, opeenstapeling van bijv. naamwoorden). Vooral in weekbladen is elk woord kostbaar: wat met vijf woorden gezegd kan worden, moet niet in tien gezegd worden.

De Time-stijl is in talloze ingezonden stukken en artikelen het mikpunt van kritiek en spot en parodie geweest in de Engelstalige wereld. Het beroemde blad Punch imiteerde 24 december 1960 een heel nummer in deze stijl; het hoofdartikel was gewijd aan Goodwill-man Claus (= de kerstman). Niet alleen het bijvoeglijke-bepalingengezwell maar ook de omdraaiing moest het ontgelden: Concludes Schmitz; Scoffed President Mskimba; Says 5-ft. 3 in., smooth-checked Stanleyk. enz.

Deze omdraaiingen hebben kennelijk ook de Engelsen en Amerikanen geïrriteerd. De bijvoeglijke bepalingen zeggen zoveel mogelijk over het onderwerp: the new owner, 31-year-old Mrs Sheena Simmons, wife of a retired auctioneer from Bourne End. Na die lange reeks zou pas het woord ‘said’ kunnen komen. De omdraaiing helpt: *Said* 31-year-old Mrs. Sheena Simmons, wife of a retired auctioneer from Bourne End.

De Time-formula is in vele landen nagevolgd, o.a. in Frankrijk (l'Express) en in Duitsland (Der Spiegel). Over de stijl van Der Spiegel zijn al heel wat artikelen geschreven. Ook dit blad kent de omdraaiing: Fragte die Frankfurter Allgemeine; Erläuterte Kardinal Frings. Enzensberger heeft eens in een essay²⁾ een vlijmscherpe parodie op die stijl gegeven door een korte biografie van Goethe in de Duitse Time-formula te maken.

Voorbeelden van deze stijl in het Nederlands: Antwoordde een ban de bom-bons op vragen om inlichtingen over het afvallige statenlid (18-4-'64); Doceerde met krijtje op schoolbord Schellinger in Schweizerdeutsch (id); Fulmineert vernieuwing op alle fronten voorstaande Bergkamp (id); Kraakte moeders stem uit Stockholm na de minutieuze beschrijving (16-5-'64); Releveert herboren Duys, huisvader van de 9-

en 5-jarige telg (id); Meent de als PG. voor voetbalminnaars voldoende aangeduide doelman (id).

Dit soort stijl is in Amerika bekend als Timese. Het schijnt dat deze nu evenwel is afgezworen; wel is de stijl gebleven die een maximum aan begrijpbare informatie in één zo kort mogelijke zin stopt.

Voorals de Duitsers hebben verregaande ‘Kultur’-conclusies getrokken uit de vele typische Time-stijlelementen, nagebootst in Der Spiegel. Het lijkt ons eigenlijk allemaal wat ver gezocht. Wij willen de omdraaiing niet in bescherming nemen (dat kan trouwens nooit, op taalkundige gronden althans), maar zwaar geschut in stelling brengen als ‘taalbederf’, ‘taalverkrachting’ e.d. lijkt ons wat te ver gaan. Voorzover wij tenminste weten, heeft de omdraaiing, buiten het bewuste weekblad, nog niet al te veel verbreiding gevonden. Wel kan men natuurlijk bezwaar maken tegen de goedkope imitatie van een buitenlands voorbeeld³⁾.

Nog iets heel anders. De wrevel over de omdraaiing in het internationale Timese kan mede oorzaak zijn van een algehele verkettering van de journalistieke stijl. Wij willen daarvoor waarschuwen. Journalistieke stijl is moeilijk. Er zijn goede en slechte stilisten onder de krantenschrijvers. Maar wees nooit onrechtvaardig in uw (hoe goed ook bedoelde) kritiek. Denk aan het woord van Meyers⁴⁾: ‘Als men de omvang van een groot dagblad stelt op 25.000 woorden en als men daarin na ijverig speuren, een tiental fouten aantreft, dan betekent dit 0,04%. Men mag dit veel of weinig noemen, maar wie hierop reageert met termen als hemeltergend, plomp, onbeschaafd en onbeschaamd, die maakt zich toch wel, zacht gezegd, aan enige overdrijving schuldig.’

Eindnoten:

- 1) H.M. Reyzer: Haagse Post, dutch weekly. Gazette, Int. Journal for Mass Communication Studies, no. 4, 1963.
- 2) Enzensteger, H.M.: Einzelheiten, 1962, blz. 66.
- 3) o.a. Nooteboom in De Volkskrant, 15 mei 1962.
- 4) Meyers, J.A.: Zin en Onzin in het hedendaags taalgebruik, 1952, blz. 22.

Nu eens andersom

Vreemde talen en onze taal! Hoe dikwijls is dit onderwerp niet reeds behandeld. Woorden die voor mensenheugenis aan een andere taal ontleend waren, moesten verklaard worden. Waarschuwingen werden gegeven tegen een klakkeloos overnemen van vreemde woorden en uitdrukkingen. Laten wij deze maand, waarin zovele landgenoten van een vakantie in het buitenland gaan genieten, de zaak eens in de tegenovergestelde richting bekijken en dan beginnen met Engeland.

In de loop der eeuwen zijn er talloze betrekkingen geweest tussen de Lage Landen en het Britse eiland. Het zou ons te ver voeren hiervan ook maar een schets te geven. In de Middeleeuwen waren het hoofdzakelijk de Vlamingen die naar Engeland kwamen: de handel

in wol, de textielindustrie en de 100-jarige oorlog boden genoeg aanrakingspunten. Zo is bekend, dat bij de boerenopstand in 1381 in Londen de ‘rijke’ Vlamingen door de jaloerse Engelsen werden vervolgd. Elke verdachte vreemdeling moest ‘bread and cheese’ uitspreken. Leek het op ‘brood en kaas’, dan kostte het zijn hoofd! In de 16e en 17e eeuw kwamen er ook veel Hollanders, Zeeuwen en Nederduitsers in Engeland. Hun aantal schatte men in 1527 in Londen al op 15000! Bij hen waren vele immigranten, die om godsdienstige redenen hun vaderland in de steek hadden gelaten. Natuurlijk zijn door het aanpassingsproces van deze bevolkingsgroep bij de Engelsen sommige ‘continentale’ woorden in Engeland blijven hangen. Veel en veel meer is echter verloren gegaan, toen de immigratie ophield en Engeland zelf een grote natie was geworden. In 17e-eeuwse Engelse geschriften vindt men allerlei woorden, die ondubbelzinnig Nederlands zijn: frister (vrijster), froken (vrouwje), geck (gek), lisken (Liesje, meisje), leefkyn (liefke). Het zijn de Vlaamse en Hollandse huursoldaten, die ze er gebracht hebben, of de Engelse soldaten van Leycester, die in de 16e eeuw in Nederland waren, zoals nu de Amerikaanse soldaat uit Duitsland woorden als ‘Wiedersehen’ en ‘Wie gehts’ mee naar zijn vaderland brengt. In het tegenwoordige Engels zijn soldatenwoorden als: onslaught (aanslag), booty (buit), plunder (plunderen), loiter (leuteren), sutler (zoetelaar), lifeguard (lijfwacht), furlough (verlof), tattoo (taptoe) van Nederlandse afkomst.

De Engelse wol ging naar Vlaanderen en de Vlaamse stoffen gingen naar Engeland. De Hollandse vrachtvaarders haalden overal de goederen op en brachten ze naar Engeland. De Acte van Navigatie (1651) was bedoeld als bescherming tegen de concurrerende Hollanders. De volgende voorbeelden van handels- en textielwoorden zijn door Nederlandse invloed in Engeland gekomen: pack (pak), duffle (duffel), duck (doek), burlap (boerenlap, jute), snuff (snuif), brandy (brandewijn), gin (genever), cruse (kroes), anker (anker wijn), mite (penningske, mijt), doit (duit), pawn (pand), selvedge (zelfkant), spill (spil).

Bij het droogleggen van moerassen en ondergelopen landerijen hielpen de Nederlanders. Handelslieden in Holland en Zeeland verschaften het kapitaal. Zo werkte de Zeeuw Vermuyden na de overstroming van de Thames in 1621 een tiental jaren in Engeland en zorgde voor de overkomst van vele arbeiders uit de Hollandse polders. Toch is het aantal woorden, dat door deze werkzaamheden gebleven is, zeer gering. Het waren ook alleen woorden uit een beperkte vaktaal. ‘Dikegrave’ is in Engeland bekend en ‘polder’ ook, maar dit laatste woord is in het Oud-Engels al aanwezig en werd dus al gekend, voor een Hollandse polderjongen zijn spade in de drassige Engelse grond had gezet. Het Engels en het Nederlands zijn verwante talen en niet elk Engels woord dat er Nederlands uitziet, komt uit onze streken!

De Vlamingen en de Hollanders waren graag gezochte krachten in diverse ambachten. Zij waren er bierbrouwers, mijnwerkers, timmerlieden, geweer makers, metselaars, zoutzieders, diamantbewerkers, pottenbakkers, glazenmakers en klokkenmakers. Gedurende Elizabeth I was het aantrekken van vreemdelingen voor Engeland een uitstekend middel tot verbetering van eigen welvaart. Woorden als scum (schuim), brewery (brouwerij), cooper (kuiper), slag (slak), spike (spijker), clincher (klinknagel), scour (schuren), skive (schijf), trigger (trekker), potash (potas), mangle (mangel), skate (schaats), splinter (splinter) komen uit de Lage Landen.

De zee is het gebied geweest, waar de Hollander en de Engelsman zich thuis gevoeld hebben. Niet alleen in vreedzame omstandigheden als tijden van vrachtvaart

en visserij, maar ook in de jaren van oorlog en zeeroverij. Elizabeth I nam maatregelen tegen de uitgebreide Hollandse visserij in de Engelse wateren. In 1552 leverden Hollanders en Engelsen een bloedig gevecht bij Groenland om het bezit van jachtgronden voor de walvisvangst. Bij de Engelse termen op zeevaartkundig terrein vindt men menig onverdacht Nederlands woord terug: keel (kiel), pram (praam), yacht (jacht), sloop (sloep), bowsprit (boegspriet), creek (kreek), cruiser (kruiser), caboose (kombuis), skipper (schipper), swab (zwabberen), freebooter (vrijbouter), smuggle (smokkelen), pickle-herring (pekelharing), snook (snoek), matie (maatjesharing), whale (walvis), walrus (id.), train (traan), iceberg (ijsberg).

De immigranten uit de 17e eeuw hebben zich dikwijls toegelegd op de landbouw, de tuinbouw en de veeteelt. De Nederlandse methodes werden de ingezetenen tot voorbeeld. Gabriel Plattes, de eerste Engelsman die een theorie schreef over de landbouw, was Nederlands van afkomst. Nu nog zijn bekend woorden als: hack (hak), rape (raap), borecole (boerenkool), decoy (eendenkooi), sod (zode).

Moeilijker is het woorden aan te wijzen op het terrein van wetenschap en kunst. Vlamingen studeerden, vooral in de Middeleeuwen dikwijls in Engeland en in de 17e en 18e eeuw waren er Engelse studenten in Leiden. Caxton verbleef 30 jaar in de Nederlanden en was tenslotte geheel tweetalig. Van de Nederlandse termen op medisch en botanisch gebied zijn o.a. nog ‘quacksalver’ (kwakzalver) en ‘buckwheat’ (boekweit) over. Vele kunstschilders in Engeland waren Nederlanders. Mor en Van Dyck werkten er. Uit dit milieu zijn woorden overgebleven als: masterpiece (meesterstuk), easel (ezel), etch (etsen), sketch (schetsen), layman (ledepop), landscape (landschap). Geheel apart staan de Nederlandse woorden, die via het Afrikaans naar Engeland zijn gekomen. In de 19e-eeuwse strijd tussen de Boeren en de Rooineks, zoals de Engelsen in Zuid-Afrika werden genoemd, is natuurlijk een taalkundig contact levendig geweest. Het Afrikaans zelf was bij de Engelsen in Zuid-Afrika bekend als ‘the Taal’. Wij wijzen op de volgende, oorspronkelijk Nederlandse, woorden, die nu tot de Engelse woordenschat behoren: aardvark, springbok, aardwolf, kloof, outspan, inspan, trek, outlander, boer, slim.

Tenslotte nog Noord-Amerika. De Hollanders hebben de fundamenteen gelegd van New-York, Delaware en andere gebieden aan de Oostkust. Hudson was in dienst van de Hollanders. Dezen waren het ook, die

- nu klinkt het beschamend! - het eerste schip met slaven naar Noord-Amerika brachten. Vooral veel huishoudelijke woorden waren in de vorige eeuw in Amerika nog van Nederlandse familie. Nu leven nog woorden als: waffle (wafel), sleigh (slee), dope (vgl. indopen), snoop (snoepen), spook (id.), boss (baas). Waarschijnlijk is ook de naam 'Santa Claus' een verbastering van 'Sinterklaas', ja zelfs het meest Amerikaanse woord 'Yankee' of 'Yank' wordt zeer aanvaardbaar verklaard als ontstaan uit 'Janke, Jantje', de meest Hollandse voornaam.

Vele woorden die uit de Lage Landen naar Engeland zijn gekomen, zijn daar geheel uitgestorven of zijn in dialecten verzeild geraakt of behoren tot een zeer speciale vaktaal. Voor dit artikel hebben wij voorbeelden gekozen, die in elk normaal Engels woordenboek te vinden zijn. Men moet bij de kwestie van Nederlandse invloed echter niet vergeten, dat er bij sommige woorden ook sprake kan zijn van Duitse of Nederduitse invloed, vooral als het woorden betreft, die vóór de 17e eeuw in Engeland gekomen zijn. Daarbij komt nog, dat in onbruik geraakte Engelse woorden door Nederlandse invloed een nieuwe levenskans kunnen hebben gekregen: men denke aan 'polder'.

Invloed op vreemde talen! De mensen uit onze streken, die als kooplieden en matrozen, als soldaten en handwerkers over de wereld zijn getrokken, hebben hun sporen nagelaten, ook in de Engelse taal. Dat is echter nog geen reden om, als u straks in Harwich aankomt een hoge borst op te zetten en in een restaurant een bord borecole te bestellen. Ze zouden u vreemd aankijken!

Jaarverslag 1963

Het jaar 1963 was voor het genootschap een jaar waarin geen grootse manifestatie naar buiten werd georganiseerd. Dat wil niet zeggen dat er niet veel werk werd verricht: de contacten met andere verenigingen moesten worden gehandhaafd en verstevigd, propaganda voor het Genootschap moest worden verricht. Het bestuur vergaderde vier keer in het afgelopen jaar. Belangrijke punten van bespreking waren o.a. de contacten met sociale organisaties in Nederland, de voorbereiding van een nieuw congres en de middelen om nieuwe leden te werven.

Door acties van het bureau werden er in 1963 461 nieuwe leden geworven, Daarnaast moet de aanwas genoemd worden, bewerkstelligd door de uitgever. Steeds groter blijkt de belangstelling van de lezers te worden: in 1963 ontving het bureau 534 brieven met taalvragen. Ieder kreeg antwoord, hetzij persoonlijk, hetzij in het blad. Sommige vragen zijn gemakkelijk te beantwoorden, andere vergen veel voorbereiding.

Vooral met de Vereniging voor Beschaafde Omgangstaal waren er ook dit jaar zeer aangename ontmoetingen.

1. O.T. was vertegenwoordigd tijdens de week voor de Beschaafde Omgangstaal in februari te Oostende.

2. De redacteur woonde de uitreiking van de V.B.O.-prijs bij aan Julien Kuypers te Brussel.

3. O.T. was vertegenwoordigd op de conferentie van de V.B.O. te Kalmthout in september 1963.

Daarnaast bleven het bureau van O.T. en dat van de V.B.O. voortdurend in verbinding als het gezamenlijke plannen betrof.

De jaarlijkse ledenvergadering werd gehouden op 20 april 1963. Aan deze vergadering was geen spreekbeurt over een algemeen taalkundig onderwerp verbonden, zodat de belangstelling van de zijde van de leden niet groot was. Het bestuurslid H.H.J. van de Pol werd voor een periode van vier jaren bij acclamatie herkozen. Het bestuur was vertegenwoordigd bij de uitreiking van de Visser-Neerlandia-prijzen en bij het Algemeen Nederlands Congres dat op 1, 2 en 3 november te Antwerpen werd gehouden. Bij dit congres is de stichting van een Hoge Raad voor de Nederlandse Cultuur ter sprake gekomen. De belangstelling voor dit uitstekend georganiseerde congres was zeer groot.

Het genootschap heeft zijn medewerking verleend bij de totstandkoming van het boek voor prof. Wille 'Literair-historische Opstellen'.

In november is prof. Kloeke ten gevolge van een ongeval overleden. Het bestuur was op de begrafenis vertegenwoordigd. In prof. Kloeke heeft het Genootschap Onze Taal een toegewijde vriend verloren. Niet alleen door adviezen en correspondentie, maar ook door zijn bezoeken aan onze congressen toonde hij jarenlang zijn diepgaande belangstelling voor ons werk. Het orgaan verscheen in 1963 elf keer. Het totaal aantal bladzijden bedroeg zeventig. In januari werd de tekst van de vier voordrachten van het congres 1962 opgenomen. Dit nummer is in een groter oplage verschenen, zodat het ook aan vele andere belangstellenden kon worden gestuurd.

Het bestuur kan over de gang van zaken in 1963 zeker tevreden zijn. Toch blijft de noodzaak om nieuwe wegen te zoeken waarlangs het werk van ons genootschap tot grotere bekendheid in ons land zal kunnen leiden.

Het vijfde grote

TAALCONGRES

van het Genootschap Onze Taal zal zijn op: ZATERDAG 10 OKTOBER

1964

in het Kurhaus te Scheveningen

Houdt u deze datum alvast vrij?

[Nummer 9]

De kunst van het woord

Vijfde Congres

GENOOTSCHAP ONZE TAAL

Kurhaus Scheveningen

Zaterdag 10 oktober 1964

onder beschermvrouwschap van H.M. de Koningin

Inleiders:

Prof. dr. C.A. Zaalberg

hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Leiden

Prof. dr. N.A. Donkersloot

hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam

Gerard Walschap

Antwerpen

Voordracht:

Albert Vogel

10.15

opening door de voorzitter, prof. W.F.J.M. Krul

10.30-11.10

prof. dr. C.A. Zaalberg: Het Nederlands als cultuurtaal

11.20-12.00

prof. dr. N.A. Donkersloot: Het woord in de poëzie

12.00-12.45

voordracht door Albert Vogel

12.45-14.00

koffiemaaltijd

14.00-14.40

Gerard Walschap: Het woord in het proza

14.40-15.00
gedachtenwisseling

15.00-15.45
voordracht door Albert Vogel

15.45-16.00
sluiting door de voorzitter

Het vijfde congres

Het Genootschap Onze Taal zal op **zaterdag 10 oktober 1964** in het **Kurhaus te Scheveningen** zijn vijfde congres houden. Deze keer is het onderwerp: **De kunst van het woord**. Het bestuur is verheugd en dankbaar dat Hare Majesteit de Koningin zich bereid heeft verklaard, het Beschermvrouwschap van ons congres te aanvaarden.

In de vier vorige congressen is vooral het **nut** van goed taalgebruik aan de orde geweest. In Amsterdam 1955 werd gesproken over het belang van een verantwoord taalgebruik. Scheveningen 1958 hield zich bezig met de taal van de pers, de radio en de reclame. In 1960 was de taal van het bedrijfsleven en de overheid aan de beurt. Het vorige congres in 1962 behandelde het taalonderwijs op de lagere school, de kweekschool en de middelbare school.

Nu willen wij de aandacht richten op de **taalkunst** en daarmee op de functie van het Nederlands als drager van onze beschaving. Het begrip kunst, in verbinding gebracht met taal, lijkt op het eerste gezicht misschien ver te staan van het streven naar een juiste taalbeheersing. Wie in de oude jaargangen van O.T. bladert, moet wel de indruk krijgen dat wij propaganda maken voor wat men zou kunnen noemen een generationaliseerde stijl: duidelijke zinsbouw, matiging in het gebruik van vreemde woorden, correcte grammatica, afkeer van confectietaal, van omslachtigheid, van eendagsmode enz. Kortom de stijl die de moderne samenleving vraagt. Het woord schoonheid is nu een woord om de mensen mee weg te jagen. Het doet zonder twijfel maar al te velen denken aan gekunstelde zinswendingen, franje van woorden, hoogdravend en brallend of versleten, negentiende eeuws. Of aan onbegrijpelijke beeldspraak, onverstaanbare dichtregels, gewilde moderndoenerij. Die afkeer van de schoonheid is wellicht ontstaan omdat de hedendaagse lezer steeds beter het onderscheid heeft geleerd tussen het echte en het onechte. En daar precies is het raakpunt tussen het streven van ons Genootschap en het onderwerp van ons congres. In het taalgebruik moet de **persoon** van de mens tot uiting komen: hij moet echt zijn, zonder omwegen, zonder vals verguldsel.

Zij voor wie het woord een instrument van schoonheid is, behoren de inspirerende voorbeelden te zijn voor hen die de generationaliseerde stijl van onze moderne samenleving moeten gebruiken. Verdorring en verschraling van taal zal het gevolg zijn als men in zijn lectuur niet verder komt dan het alledaagse.

Er is een beroemd woord van de negentiende-eeuwse Engelse historicus Carlyle: ‘Shakespeare or India? If you had to surrender one to retain the other, which would you choose?’ Als je het een moest opgeven om het andere te houden, wat zou je kiezen..? Het klinkt wat onwettelijk, wat pathetisch. De kern ervan is echter duidelijk: de beschaving van een volk is **niet uitsluitend** meetbaar aan zijn stoffelijk bezit, zijn welvaart, zijn sociale zekerheid.

Het Nederlands heeft als cultuurtaal een groei van eeuwen achter zich; de geschiedenis van het land is in zijn taal naspeurbaar. Het is gemaakt door het volk zelf, het is welbewust verfijnd en gesmeed door geleerden en kunstenaars. De taalkunstenaar kristalliseert in woorden al die emoties waaraan we ten prooi kunnen zijn en die we niet kunnen uiten. We zoeken krampachtig naar woorden; als we niet tevreden willen zijn met een paar banale zinnen, zwijgen we machteloos. De

kunstenaar kan met het gewoonste woord, de eenvoudigste zin nu juist dat zeggen waartoe wij niet in staat zijn.

Het Genootschap zal zijn vijfde congres nu eens niet aan het nut van het woord maar aan de kunst van het woord wijden. Wij zijn er ten zeerste verheugd over dat wij bij uitstek deskundigen gevonden hebben die het onderwerp voor u zullen inleiden. Voor hun bereidheid spreken wij met nadruk onze dank uit. Dankbaar zijn wij ook dat de voordrachtskunstenaar Albert Vogel ons congres met zijn woordkunst komt opluisteren.

Een congres van Onze Taal is geen congres van vakspecialisten; het verzamelt mensen voor wie het vraagstuk van een juist taalgebruik van grote betekenis is. Het stelt - aldus een groot weekblad - onze taal in voortdurende discussie en slechts daardoor kan een wezenlijke belangstelling worden gewekt, die de enige garantie is voor een zoveel mogelijk zuiver houden van de taal.

De meesten van ons zijn krachtens hun functie of beroep bij voortduring betrokken bij het openbare taalverkeer. Daarom nodigen wij u hierbij uit; wij hopen u in Scheveningen te kunnen begroeten.

Het congres is vrij toegankelijk. In de pauze wordt aan de deelnemers gelegenheid geboden om in het Kurhaus de koffiemaaltijd te gebruiken; de prijs van deze maaltijd is f4, -. Wij verzoeken degenen die van deze gelegenheid gebruik willen maken, **van te voren** het bedrag over te maken op de girorekening van de penningmeester van Onze Taal, 181661 te Leiden. Wij zullen hun dan een bewijs van betaling sturen.

Als het ding

maar een naam heeft. **Weggoofles** was een goede naam, maar die mag niet meer omdat ze 'm gaan weggooien waar ie niet mag. Dus weg weggooifles. Hadden ze 'm maar een Engelse naam gegeven, dan had niemand begrepen dat je 'm mag weggooien.

□ Klemtoonspel in de reclame: ‘mensen met veel over**leg** maar met weinig over**leg** kopen een X. □ Tegen **zodoende** zijn nog steeds bezwaren. Bijvoorbeeld in: het regende, zodoende waren er weinig gekomen. Nu zeggen sommigen: dat is wel zo, maar je moet een taal niet altijd letterlijk nemen; zodoende heeft eenvoudig de betekenis gekregen van daarom, daardoor. □ Je kunt geen kanttekeningen **plaatsen**, krijgen we te horen, wel **maken**. Lijkt gezocht. □ Dan zijn er ook die de starre regel van **wat... betreft** willen opgeven. U weet wel: wat de datum betreft en niet wat betreft de datum. □ Er zijn nog veel meer regels die je zou willen opgeven, maar zo langzamerhand zaag je de tak af waarop je zelf zit. □ We hebben eens het woord **padvinderij** gebruikt. De vereniging De Nederlandse Padvinders echter doet sinds jaar en dag moeite om deze term in het spraakgebruik te vervangen door padvindersbeweging. Er bestaat ook de **verkennelij** van de vereniging De Katholieke Verkenners. Nu hoeft men zich over dat streven om **padvinderij** af te schaffen geen zorgen te maken. Het is echter onjuist, te denken dat aan dat -(er)ij een ongunstige gevoelswaarde kleeft. Soms wel: ambtenarij, rijmelarij. Dat **ij** doet meer; bijvoorbeeld de plaats: bakkerij, het bedrijf: koopvaardij, de toestand: slavernij. □ Het in januari genoemde **kwengel** schijnt van een oud Duits werkwoord te komen dat zaniken betekent. □ De televisieweerbaas moet in een van zijn praatjes gezegd hebben dat er **niftig** weer verwacht werd. Het zou in het grote woordenboek tussen niffelen en nigelte (kent u die?) moeten staan, maar het staat er niet, dus het bestaat niet. Maar hij heeft het tóch gezegd. Nou, dat mag ook. □ Beneden, boven e.d. mogen met en zonder, bijvoorbeeld: boven (de) honderd, tussen (de) vijf en zeven jaar, beneden (de) twintig. Vol troost is de spreuk dat het leven bij de veertig begint. □ Het prijsbeleid van Binnenlandse Zaken heeft het over een **range** van artikelen. Opzoeken in een Engels woordenboek. □ De persuaders proberen ons mooie jasjes aan te smeren. ‘Frappante dessins in lambswool. Die kleuren, niet fluisterend of gedempt, nee, klinkend (ofschoon niet luid). Met een curieuze gevoileerdheid overigens, een diffuse glans. die als dauw over de stof ligt.’ Nu is het wel makkelijk om wat te lachen om die persuaders, maar moeilijk is het om zelf een tekst te schrijven. Er is overigens geen enkele jasjesverkoper die u dat zal zèggen van die gevoileerdheid en die diffuse glans. Ze zeggen dat het jasje mooi is en dat het u staat. Maar dat kun je niet drukken. □ Wie legt ons nu eens haarfijn uit (als het kan, met officiële teksten), wat het verschil is tussen een **staatsbezoek** en een **staatsiebezoek**? □ De voorhoede ging mank aan schotvaardigheid. Je gaat mank aan een euvel. Dus zoiets als schotloosheid. □ Hier en daar zijn **youngmenschops**, winkels met kleding voor lieden beneden (de) ongeveer vijfentwintig. Is daar een betere naam voor? □ Er zijn - zegt men - plannen om het ouderwetse grondwetsartikel over het armbestuur te wijzigen in dier voege dat voortaan **het maatschappelijk welzijn** der burgers het onderwerp van de zorg der regering is. **Welzijn** is een goede vertaling van welfare. Maatschappelijk welzijn is de goede gezondheid in de maatschappij. Lijkt ons een verstandige term. □ Nog wat over **filler**. In het militaire jargon is een filler een

dienstplichtige die individueel bij de parate troepen komt. Werkwoord: filleren. Gaat de dienstplichtige met een eenheid naar die troepen, dan wordt dit instromen **ondassen** genoemd (**onderdeel-aanvulling-systeem**). □ Het is inderdaad waar: sommige beroepen hebben het in bepaalde zegswijzen altijd gedaan: schoolmeester, grutter, kruidenier, ambtenaar. Afgezaagd en bovendien meestal onrechtvaardig. □ Als aanvulling bij ons artikel over de voornamen (maart): er is een Encyclopedie van voornamen, geschreven door A. Huizinga. □ Rome heeft een **droogbaar** klimaat. Wel een kort woord om te zeggen dat de was daar gauw droogt. Maar bij **werkbaar** (waarbij gewerkt kan worden) zegt Van Dale ‘niet ontoelaatbaar’. Dat is duidelijk.

Eigen woorden

Wij hebben al menigmaal betoogd dat klagen over de overvloed van vreemde woorden niet helpt. De taalgebruiker moet zelf zijn eigen vakgebied overzien en het reinigen, d.w.z. zelf voorstellen doen ter verbetering.

Twee voorbeelden van dat ordeningswerk. De Werkgroep Taalgebruik Land- en Tuinbouwtechniek, die reeds vroeger een lijst van aanbevolen woorden heeft gepubliceerd, heeft in het tijdschrift Landbouwmechanisatie (januari 1964) een aanvullende woordenlijst opgenomen. Het betreft in deze lijst de Nederlandse namen voor nieuwe landbouwwerktuigen; in andere gevallen gaat het om werktuigen of werkmethoden waarvoor verschillende, soms tegenstrijdige benamingen in omloop zijn. De werkgroep vertrouwt erop dat alle belanghebbenden de aanbevolen woorden zullen gebruiken; zij dienen niet alleen voor een beter begrip van het werktuig of de methode, maar ook ter verrijking van onze taal. Wij nemen eruit over:

powershift transmission	- bekrachtigde (bekrachte) schakeling
schwemmentmistung	- drijfmesten
rotaveren	- (grond)frezen
hay pelleter	- hooibrokjespers
kratzband	- losketting
torque converter	- koppelvermenigvuldiger
mulchen	- mulsen
silo-unloader	- (silo)losser
hay conditioner	- stengelkneuzer
crusher	- stengelpletter
stored feeding	- voeding uit opslag
haylage	- voordroogkuil

Het tweede voorbeeld is dat van de Unilever. Dit bedrijf heeft een lijst van een 180 Engelse woorden uitgegeven met de aanbevolen vertaling in het Neder-

lands. Het is duidelijk dat in een internationaal (Engels georiënteerd) bedrijf Engelse en Amerikaanse woorden zullen woekeren als onkruid in een verwaarloosde tuin. Des te meer is het prijzenswaardig dat aan het personeel van zo'n bedrijf door de directie aanbevelingen worden verschaft voor een correct Nederlands taalgebruik. Wij nemen eruit over:

approach	- benadering, aanpak
art director	- hoofd vormgeving
brand image	- merkbeeld
briefing	- instructie, voorlichting
case history	- praktijkgeval
desk manager	- bureauchef
display	- uitstalling
feature	- eigenschap, kenmerk
flowsheet	- produktiegang
impact	- inwerking
market research	- marktonderzoek
marketing	- verkoopbeleid, commercieel beleid
planning	- indelen, een plan opstellen (ontwerpen), plannen (Ned. uitspraak)
production manager	- bedrijfsleider
range	- collectie, reeks, serie, gebied
sales manager	- verkoopleider
scope	- groeimogelijkheid, ruimte
screening	- doorlichting
timing	- tijdschatting, tijdmeting
trend	- tendentie, verloop
unit	- eenheid, afdeling
visualizer	- ontwerper

Ontsparen

Natuurlijk heeft ieder het recht een woord lelijk te noemen en velen zullen dit van 'ontsparen' wel beweren. Een bank zal het woord vlotter vinden dan 'meer geld van de bank nemen dan men er heen brengt'. Met woorden als 'ont-vijanden', 'ontheemde' e.d. heeft het gemeen, dat het in de behoefte voorziet. Twisten over mooi of lelijk is tamelijk zinloos; we zullen de taalkundige bouw moeten beoordelen, zodat wij onze

aandacht moeten richten op het voorvoegsel ‘ont-’. In het Nederlands ont-dekken we dan de volgende groepen: 1 een verwijdering: ontaarden, ontwortelen; 2 een verlies: ontheiligen, ontmannen; 3 een tegenstelling met het grondwoord: ontladen, ontbinden; 4 een begin: ontbijten, ontslapen. Op enige niet geheel bevredigend te verklaren woorden als ‘ontbieden’ na zijn deze groepen de voornaamste ‘ont’-betekenissen. Groep 1 en 2 gaan in betekenis bijna samen, zodat men de voorbeelden desnoods ook anders kan verdelen, doch dit doet weinig ter zake. U ziet nu, dat ‘ontsparen’ in groep 3 geplaatst kan worden. Natuurlijk is het woord gemaakt in overeenkomst met bestaande vormingen. Er zou een bezwaar kunnen zijn: ‘ontsparen’ bestaat reeds, en wel in de betekenis van ‘besparen, door te sparen behouden’, bijv. in: ‘wij hebben ons met deze reis tien gulden ontspaard.’ Het woord in deze betekenis is evenwel naar onze mening verouderd. Men hoort daarvoor meer ‘uitsparen’ of ‘besparen’. Zie hier de verklaring. De twist over de lelijkheid of schoonheid zullen wij ons dan maar besparen.

Het einde van de brief

Over ‘Hoogachtend’ bereikten ons enige vragen. Wanneer met een kleine en wanneer met een grote letter? Wij gebruiken voor onszelf de volgende regel. Indien ‘hoogachtend’ opgenomen wordt in de laatste zin van de brief, dan een kleine letter. Dus vooral in de, wat versleten, zinsnede: Inmiddels verblijven wij, (één regel zakken) hoogachtend. Indien ‘hoogachtend’ niet bij de laatste zin thuis hoort, dan een hoofdletter. Dus: Wij danken u bij voorbaat. (één regel zakken) Hoogachtend. Hetzelfde geldt voor ‘met hoogachting’. Bezwaar maken wij tegen een einde als ‘u bij voorbaat dankend, hoogachtend’. De laatste briefzin daarin zweeft in de lucht. De tekst van de brief moet niet met een tegenwoordig deelwoord eindigen, maar met een volledige zin.

Anderen vragen ons naar een regel voor de keuze tussen ‘de meeste h.’, ‘oprechte h.’ enz. Deze vraag nu moet naar de afdeling onbeantwoordbaar verwezen worden. Alles hangt af van de verhouding tussen schrijver en ontvanger. Wij begrijpen de moeilijkheid wel. Er zijn gevallen, waarin ‘hoogachtend’ te stijf en ‘met vriendelijke groeten’ te vertrouwelijk is. Waarom niet beide: ‘met vriendelijke groeten, hoogachtend’? Of ‘geheel de uwe’, ‘steeds gaarne uw...’? Let wel: wij schrijven w i j v i n d e n d i t e n n i e t d i t i s . Indien wij al enige bevoegdheid tot voorschrijven zouden bezitten, ligt deze zaak daarin ieder geval buiten. Er is niemand die, gelijk wijzelf, gebukt gaat onder het probleem, waarom men in een brief schrijft ‘Mijne Heren, wij delen u mede enz.’ en niet het toch bij ‘wij’ behorende ‘Onze Heren’!

[Nummer 10]

Tien oktober

Wie het congres op tien oktober jongstleden heeft bijgewoond, zal ons niet tegenspreken als wij beweren dat deze dag voor ons genootschap een hoogtepunt in zijn bestaan is geweest.

De aanwezigheid van Hare Majesteit de Koningin verleende de bijeenkomst grote luister. Wij zijn er Haar buitengewoon dankbaar voor dat Zij door Haar komst blijk heeft gegeven, zoveel waardering te hebben voor ons werk.

Het aantal deelnemers overtrof dat van de vorige congressen. Deze keer waren meer dan duizend mensen naar het Kurhaus gekomen. Dat zovelen op een vrije, storm- en regenachtige zaterdag de reis naar Den Haag hebben ondernomen om hun belangstelling te tonen voor het genootschap, om in zekere zin - men vergeve ons de hoogdravendheid van de woorden - getuigenis af te leggen van hun liefde tot onze moedertaal, is voor ons onvergetelijk.

Maar hoeveel deelnemers er ook mogen zijn, hoe volmaakt de organisatie ook moge verlopen, alles zou volkomen vergeefs geweest zijn, als de sprekers gefaald hadden. Zij hebben niet gefaald, in tegendeel. Zij hebben ons allen geboeid door hun voordracht, prachtig van zeggingskracht en inhoud.

Prof. Zaalberg schetste wat een cultuurtaal betekent: een taal die in staat is, aan alle vormen van kunst en wetenschap uitdrukking te geven. Het Nederlands heeft, als iedere taal, zijn zwakheden en onduidelijkheden; toch is het in de loop der jaren gegroeid tot een verfijnd instrument voor onze beschaving. Dat de structuur van een taal samenhangt met het volkskarakter, is een onbewezen zaak; zeker is dat wij andere mensen zouden zijn als we in een andere taal waren opgevoed.

De dichter - aldus de tweede inleider, Prof. Donkersloot - is de man die ons 'de eerste en de laatste dingen brengt', die tot ons spreekt vanuit een grote zwijgzaamheid. Zelden zal zo intens, zo geboeid naar een uitleg van de dichtkunst geluisterd zijn, als die oktober-ochtend in het Kurhaus. Het was doodstil in de zaal, toen de inleider een vers van Achterberg in een direct tot het hart gaande taal verklaarde.

Gerard Walschap sprak over het woord in het proza. Het Nederlands heeft als taal, ondanks alle sombere voorspellingen, nog een grote toekomst. In die taal zijn werken van innige schoonheid gemaakt. De fiere en klare taal van deze Vlaming, die zoveel verdienste heeft voor onze romankunst, te horen, was een genot op zich zelf.

Het is niet goed mogelijk, in een paar zinnen de drie inleidingen voor u te schetsen. We zullen de gehele tekst in een van de volgende nummers opnemen.

Albert Vogel droeg poëzie en proza uit onze letterkunde voor. Hij verontschuldigde zich voor zijn 'vak': voordragen. Maar hij had zich niet behoeven te verdedigen: zij die hem eerder gehoord hebben, weten dat hij de kunst verstaat, zich in de tekst in te leven en door zijn voordracht bij de hoorder ontroering te wekken. In het bijzonder zijn wij hem dankbaar voor zijn sublieme vertolking van Couperus' Naumachie, een meesterlijk maar moeilijk stuk proza, vol leven en afwisseling.

Grote erkentelijkheid hebben wij ook uit te spreken voor de leiding van onze voorzitter, Prof. Krul, die de bijeenkomst zo slagvaardig, charmant en met gevoel

voor de betrekkelijkheid van alle dingen wist te leiden. Wij zijn er trots op dat het congres goed geslaagd is: u moet ons dit maar gunnen. Die ijdelheid duurt maar kort; het toegeven aan de ondeugd voert ons vanzelf weer terug naar de bescheidenheid: immers, zonder u, vrienden van Onze Taal, hadden we in het geheel niets kunnen bereiken.

Saves

Is een uitspraak als *saves* (voor 's avonds) fout of slordig of onbeschaafd? Voor men hierop een antwoord geeft, moet men zich er eerst van bewust zijn dat men, door zo'n klank als *saves* te isoleren en te drukken met *s-a-v-e-s*, eigenlijk iets onnatuurlijks doet. In een normaal gesprek van beschaafde mensen zal te midden van de duizenden lettergrepen dat tweetal *sa-ves* geen enkel kwaad doen. De 'verzwakking' van de onbeklemtoonde lettergreep met de *o* tot de *e* is een gewoon verschijnsel in onze taal; men kan het mooi of lelijk vinden, in de ene omstandigheid geoorloofd, in de andere afschuwelijk, het verschijnsel bestaat.

De slot-*s*, in plaats van de *-nds*, is een geval van assimilatie, gelijkmaking van klanken, die invloed op elkaar uitoefenen 'Assimilatie' is trouwens zelf al een voorbeeld: het Latijnse voorvoegsel *ad + similis*, gelijk. Men onderscheidt een tweetal mogelijkheden:

1. Assimilatie van plaats. De plaats van de klankvorming verandert, de klank kan geheel wegvallen, als hij een te moeilijke mondstand vergt. Voorbeelden: *kis t j e*, *fees t j e* (de *t* wordt in het algemeen niet uitgesproken, of liever er wordt, uitgaande van het grondwoord *kist*, *feest*, een *t* geschreven die niet gesproken wordt), *schoo n m aak* (= *schoom-maak*), onbehoorlijk (*ombe...*), ongedaan (*ong-gedaan*).

2. Assimilatie van stem. Onderinvloed van een klank (er voor of er achter) verliest de klank de stem, d.w.z. trillen de stembanden niet mee, of krijgt de klank stem, gaan de stembanden dus meetrillen. Voorbeelden: *met z i j n acht z onen* (*sijn*, *sonen*), door *slaa p b e vangen* (...*aab-be...*), *stropdas* (*bd*), *ge k d o en* (*k als g van garçon*).

Verzorgd spreken, dat wil ook zeggen de gewone assimilaties toepassen. Taalverzorging is vrijwel altijd de middenweg, de gulden regel: niet te veel naar links, niet te veel naar rechts. De moeilijkheid gaat komen bij sprekers, die hun tekst voor zich op papier hebben en nu eens heel precies zullen uitspreken wat er staat. Alle *n*'s komen er keihard uit: de *mense n werke n*. Als de gewone beschaafde assimilaties veronachtzaamd worden, gaan de echte fouten komen.

'Veertig, vijftig, zestig, zeventig' heus met een *f* en een *s* en *niet* met een *v* of *z*. Nog erger wordt het natuurlijk, als we lezen: *met v eertig*. De *v* zou door assimilatie in elk geval een *f* moeten zijn. (Waarom het is *v ier en f eertig enz.* is een hoofdstuk apart; het komt hierop neer, dat vóór *zeventig* en *tachtig enz.* vroeger een woordje stond, waarvan in *t achtig* nu nog een overblijfsel te zien is.)

De sprekers in het openbaar, die wij op het oor hebben, dienen bijzonder op hun hoede te zijn. Zij immers doen extra hun best. Het middel om tot een beschaafde uitspraak te komen moge dan niet erger zijn dan de kwaal van het onbeschaafde spreken, gekunsteld, gemaakt, gewild, gewrongen is hun taal-van-het-papier wel. Als de gewone mannen hatelijke opmerkingen krijgen, mogen wij de buitengewone heren een paar zachte vermaningen niet sparen. Bij sommige van deze heren gaat het de kant op van de 18e-19e eeuwse hyperkeurige uitspraak 'jon-ge-lin-gen', waartegen *Bilderdijk* en *Multatuli* van leer trokken. Ze betoogden terecht dat niet eerst de spelling komt en dan de klank, maar andersom.

De taalklanken zijn in de geschiedenis aan verandering onderhevig geweest en ze zijn het nog. Door het vastleggen van deze klanken in een spellingbeeld gaat deze verandering echter langzamer. Deze rem wordt nog sterker, als het gehele volk heeft leren lezen, als de volksoontwikkeling daarmee op hoger peil komt. Het eigenaardige

is dan, dat de spelling de klank gaat veranderen! Zó wordt het woord geschreven, dus zó moet het worden uitgesproken... Uit oude tijden overgeleverde spelvormen roepen een verkeerde uitspraak op: heir, Oisterwijk. De i was het teken voor de ‘verlenging’ van de voorafgaande klinker: er moest dus gesproken worden: ee, oo. Van sprekers, die zo overtuigd zijn van hun beschaafde uitspraak, zal ieder wel eens gehoord hebben: h-ei-r! De schrijftaal uit Zuid-Nederland is van grote invloed geweest op het Hollands. Vormen die in Holland normaal waren, verdwenen voor de ‘sjieke’ Brabantse spelling: ‘brocht’ en ‘docht’ verloren het van ‘bracht’ en ‘dacht’!

Ouders zullen het verschijnsel kennen, dat hun kinderen van de lagere school, zo keurig-netjes de letters lezen: h-e-t p-aa-rd, ee-n b-oe-k. Niet ‘ət’ (de ə is het teken voor de z.g. stomme e) maar h-è-t, niet ‘ən’ maar ‘éé-n’, terwijl in het gewone Nederlands ‘hèt’ alleen maar in een geval als ‘dat is hèt boek’ (= het enig juiste boek) gekend wordt. Dit typische boekentoontje behouden tallozen, ook ontwikkelde volwassenen, als zij in het openbaar luidop lezen c.q. op die manier een redevoering houden. Bestond er in onze spelling een algemeen aanvaard teken voor deze ə dan was er geen moeilijkheid. Het compromis (zegt u -ie of -is?) in de spelling, nl. ‘t en ‘n is in zekere zin een onding, het is geen t of n en het teken’ doet ons denken, dat er iets ‘weggefallen’ is (zoals in ‘... in d’ad’ren vloeit’), terwijl dat nu juist níét zo is.

Wij hebben wel eens meer opgemerkt, dat in zake van verzorgde Nederlandse uitspraak er, strikt genomen, geen vaste regels bestaan. Maar dit neemt niet weg, dat ieder van ons zoveel natuurlijke smaak en taalgevoel heeft, dat hij kan weten, welke klank ermee door kan en welke niet. Taalkundig beschouwd, is ‘senewe’ (zenuwen) een normale uitspraak (in de Middeleeuwen spelde men overigens ook zo), voor het gehoor van de meeste Nederlanders is het nu afschuwelijk en ...daarmee is het debat gesloten.

‘Zakdoek’, nemen wij aan als ‘zag(garçon!)-doek’ maar niet als ‘zaddoek’, maar een ‘vaatdoek’ wel als een ‘vadoek’, zoals we lang geleden al gesproken èn gespeld hebben ‘litteken’ in plaats van ‘lik-teken’. Wij noemden de uitspraak ‘kisje’ voor ‘kistje’ goed, maar ‘je-vergis-je’ voor ‘je vergist je’?

Nochtans is er een gevolg van de uitspraak volgens de letter, dat we blijde begroeten. We schreven reeds dat de Nederlanders er ongemerkt toe overgaan de volle klinkers in zwakke positie te verdoezelen tot droge, neutrale ə's (stomme e van wand-e-l-e-n). Tabak □

tābak, gereformeerd □ grāfermeerd, katholiek □ kattāliek, muziek □ māziek, pantoffel □ pātoffel, particulier □ partāklier, apotheek □ appōteek, fornuis □ fārnuis, bonjour □ bāsjoer, pardon □ pādon enz. enz. In vroeger tijden kon zo'n uitspraak nog vastgevroren worden in de spelling; men denke aan: krant (courante nouvelles), kraal (koraal), kleur (couleur). Het geschreven beeld kan nu dit klankverlies tegengaan. De sprekers die zo graag oplezen wat er staat, zijn ons daarbij een grote steun. Al zeggen zij dan 'langzaam', tot 'soosjēlistisch, kattāliek, grāfermeerd' zullen zij wel niet komen.

Is nu saves fout of niet? Ja, het is fout als men ervan uitgaat dat elke letter die gedrukt staat, ook moet worden uitgesproken. Het is niet fout als men aanvaardt dat spellen en spreken twee verschillende dingen zijn. Althans, niet geheel fout. In een goed verzorgd gesprek zal men 'savons' horen, in een vlotte conversatie kan 'savens' ermee door. En het moment dat zelfs 'saves' mag, kunt u het beste zelf bepalen.

Stijl

De bespreking van het 'franglais' van Prof. Etiemble (juninr.) belicht weer eens scherp, hoe graag vele Europeanen pronken met (Amerikaans)-Engelse veren. Met veel wansmaak dirken ze er hun dagelijkse taal mee op.

Welke psychologische en politieke factoren ook die mode bevorderen, ze is toch wel een van de verschijnselen die een algemeen gebrek aan eenvoud en discipline in het taalgebruik aantonen. Afgezien van een kans op succes blijft het daarom de moeite waard ertegen te strijden; men doet dat al door voor zijn eigen stijl zulke pronkerijen af te wijzen.

Bij ons is het 'Nengels' een gevaar dat we liefst niet moeten onderschatten - te veel scribenten worden er immers gemakkelijk door aangestoken - maar misschien raakt ook deze epidemie toch eenmaal uitgewoed.

Ernstiger lijkt het ons, dat de aantasting door het Nengels gepaard gaat met een algemene 'taalzwakheid'. Het kost veel meer moeite, veel meer zelfdiscipline, zich beperkingen op te leggen om een heldere, persoonlijke stijl te verwerven, dan met wat kennis van Engelse woorden de flodderstijl van anderen na te bootsen. Zo'n flodderstijl is een middel om iets te lijken - vooral 'vlot' en 'ingewijd' - om indruk te maken, om meegeteld te worden.

Nengels is wellicht een bijproduct van de z.g. democratisering van het onderwijs. Schoolbezoek levert nog geen cultuur op en kan niet verhinderen, dat men zich blijft onderscheiden door gebrek aan distinctie. Ieder zijn meug.

Wie de gelegenheid heeft, geregeld na te gaan wat scholieren op de middelbare school met hun taal doen, kan constateren dat de genoemde taalzwakheid in verbijsterende mate voorkomt. Vermoedelijk is die dikwijls identiek aan gebrekkig denken, maar dat blijkt toch geen beletsel te zijn voor de uitreiking van een diploma. Een gestadige stroom van zonderlinge uitlatingen vloeit naar het papier. (Het spreken laten we hier buiten beschouwing). De oorzaak daarvan is beslist niet altijd luiheid of slordigheid of zin voor het komische. (Er zijn heel wat volwassenen die ongeveer alles voor een excuus doen doorgaan). Alleen met grote inspanning lukt het sommigen hun gestumper als zodanig te onderkennen; anderen lukt dat nooit, ze 'zien' het eenvoudig niet. Ze verdwijnen ten slotte met hun diploma en ergens in de maatschappij neemt men hen wel. Dat is voldoende. Tegenwoordig doet het er niet zoveel toe, of

men h.b.s. en gymnasium doorloopt of doorstroomt - Waarom dan zo'n drukte gemaakt over het taalgebruik?

Nederlands moet bij het v.h.m.o. in theorie een voornaam vak zijn (het is eigenlijk geen 'vak' zoals de andere, omdat men de moedertaal steeds gebruikt, van 's morgens tot 's avonds), maar in de praktijk kan het niet zo in aanzien zijn. Anders waren de gediplomeerden met een erbarmelijk uitdrukkingsvermogen niet zo talrijk. De meeste leraren, althans de niet-neerlandici, zullen zich niet al te zeer bekommeren om het Nederlands en gezien de vele voldoende en voldoende-ervoor op eindexamenlijsten, moet het mogelijk zijn op vele soepele manieren te examineren. Als voorop staat dat een 'knaap' of een 'meiske' - let op de terminologie - 'er moet komen', dan heeft de neerlandicus er *zeker* voor te zorgen dat hij 'het weet te versieren'. Dan mag hij onvoldoende schriften vergoelijken met huisvestingsmoeilijkheden, slechte spelling afdoen met de diagnose van 'woordblindheid', overvloeien van lof en prijs voor antwoorden op onnozele vragen en een 5½ forceren, die wettelijk afgerond wordt tot 6. Dan is de reddingsmanoeuvre gelukt.

Daarom is het pleidooi voor veel lesuren, ongeveer een jaar geleden in Onze Taal gepubliceerd, voorlopig niet meer dan een mooie theorie. Er werden veel lesuren voor Nederlands bij het komende havo bepleit. (Havo = hoger algemeen vormend onderwijs; velen zullen het echter als 'halve vorming' beschouwen, omdat het bestemd is voor degenen die geen h.b.s. of gymnasium kunnen volgen en dus geen diploma behalen, dat toegang geeft tot hogeschool en universiteit). Maar veel lesuren kunnen alleen een beter resultaat opleveren, wanneer ze in *kleine* klassen worden gebruikt voor strenge oefening, wanneer strenge beoordelingsnormen worden vastgesteld en daarmee niet de hand gelicht wordt terwille van mooie ogen en groot geslaagden-percentages.

Maar wie kan tegenwoordig geloven, dat zoiets ooit verwezenlijkt wordt?

Het is niet eens denkbeeldig, dat men een deel van de urenvermeerdering zou ver-spelen aan toneel, voordracht, tentoonstellinkjes, 'groepsdiscussies' en meer van zulke opsiersels. Al doet men er nogal gewichtig over, die leveren voor de schoolbevolking uitermate weinig op, niets dat de eraan bestede tijd en inspanning rechtvaardigt. Ze kunnen er in de weinige beschikbare schooljaren - waarin stellig niet *alles* kan gebeuren - beslist niet bij. Leerlingen in het timmervak krijgen ook te weinig vaardigheid, als er timmeruren worden gebruikt voor excursies naar voorbeelden van bouwkunst.

Dat sommigen na een volledige leertijd toch levenslang op hun duimen blijven slaan, geeft geen geldige reden tot excursies. In de na-oorlogse tijd mogen v.h.m.o.-scholieren echter al een beetje studentje spelen, d.w.z. door wat meer afleiding de opleiding dikwijls vergeten. Als een leraar in het Nederlands probeert belangstelling voor algemene, belangrijke zaken aan te wakkeren, geestelijke beweeglijkheid te bevorderen, dan overkomen hem in de regel opstelrampen van de volgende aard: De E.E.G. (titel). ‘De E.E.G. is het onderwerp van dit opstel en dan vooral in de laatste jaren, waarin de E.E.G. vele belangrijke Phazen heeft doorgemaakt, maar waarin het ook een tijd van stilstand te verduren heeft gehad.’ Het vervolg is navenant.

De buitenwacht schiet wellicht in de lach en kan menen dat zulke schrijfsels een uitzondering zijn. Daarvoor is het dan ook de buitenwacht. Vele leerlingen, ook goedwillende, met voldoende voor alle andere talen, de klassieke inclus, leven hun scheppingsdrift op een dergelijke manier uit. Op hen zal het Nengels wel gemakkelijk vat krijgen. Zonder dat schrijven ze al een taal die men ‘Wau-Wau’ zou kunnen noemen. Het is een primitief en intensief gewauwel, het lijkt uit jichtige geesten voort te komen. Hoe dat te verklaren is, terwijl er volgens de toegekende cijfers voldoende intelligentie voor andere vakken aanwezig is, moeten we aan deskundigen overlaten.

Intussen kan moeilijk worden beweerd dat zulke v.h.m.o.-leerlingen geen einddiploma mogen behalen. Dus is er voorlopig weinig succes te verwachten van de strijd voor een behoorlijke taalbeschaving. Als er bij het v.h.m.o. geen doeltreffende maatregelen worden genomen, waar zullen dan het Wau-Wau en verwanten naar de achtergrond worden gedrongen? Modern en sportief uitgedrukt: onze taal ligt in de vernieling - zoals andere verfijnde instrumenten. Welvaart hebben we tóch.

Een h.b.s.'er uit een hogere klas, woekerend met al zijn talent, uitte zich aldus: ‘Dit diersoort is vrijwel zeker uitgestorven, hoewel er nog een mogelijkheid is dat er in de binnenlanden nog enkele bestaan maar deze kans is erg gering’.

Men kan ook te nauw kijken, maar hij hád ongelijk.

Mej. H.A.J. Griep, lerares Nederlands

Het goudland

Is ‘het eldorado’ fout of goed? Wij hebben geen ogenblik getwijfeld: goed! Maar - zo horen wij de andere partij, die wat Spaans kent, al verontwaardigd doen - ‘el’ is toch al een lidwoord? Waarom dan nog eens ‘het’ er voor? Het moet toch zijn ‘het dorado’? Geduld, wij zullen u onze voorliefde voor het eldorado verklaren. Lidwoord en naamwoord zijn hier voor het Nederlandse gevoel samengevallen. Slechts de kenner van het Spaans weet hier van een lidwoord te spreken en een zeer goede kenner van het Spaans weet zelfs, dat ‘dorado’ als ‘goudland’ alleen in de vaste verbinding ‘eldorado’ voorkomt. Dergelijke ‘vergissingen’, waarmede een dubbel lidwoord (het-el) ontstaat, komen veelvuldig in alle talen voor. Men herkent en voelt het oorspronkelijk lidwoord niet meer. In elixir, algebra, almanak, alcohol e.a. is het eveneens te vinden. Royen, meester in het opjagen van voorbeelden, heeft in een artikel (N. Taalgids 1942) eens een groot aantal van zulke gevallen genoemd. De Fransman spreekt van le lendemain (= le en demain). De Franse naam voor Rijssel is Lille (= l'île). Ons woord ‘lommer’ komt van ‘l'ombre’. Geen enkele Nederlander

vindt het vreemd, als zijn krant spreekt van ‘**het** Svenska Morgenbladet’ of ‘**de** Stockholmse Aftonbladet’ of ‘**de** Aftenposten’, terwijl in deze Scandinavische namen reeds een lidwoord is genoemd, namelijk -et of -en er achter, gelijk de Scandinavische talen met de bepaalde lidwoorden doen. In het Roemeens gebeurt dit eveneens: ‘Timpul’ is ‘de tijd’. Wij zeggen terecht ‘de Timpul’.

Maar waarom zo ver van huis? Heeft Gezelle het niet over ‘denavond’? Neen, wij stellen kennis van het Spaans op hoge prijs, maar vinden het heus niet zo dom te spreken, gewoon op zijn Nederlands, van ‘een eldorado’ en ‘het eldorado’.

Spelling

Vraag: Hoe breek ik af: exemplaar en mayonaise?

Antwoord: Tussen twee klinkers wordt voor en na x niet afgebroken, dus: exem-plaar. De y (uitspraak j) gaat naar het voorafgaande deel, dus may-o-nai-se. Er blijven altijd twijfels over het afbreken van vreemde woorden.

Vraag: Wat een waanzin met die tussenklanken! Hoe moet nu miere(n)hoop, pruime(n)taart, leeuwe(n)moed, tande(n)stoker?

Antwoord: Geen waanzin maar eenvoud en een beetje verstand kunnen u helpen. Wie er heus niet uitkomt, schrijve altijd een -e-. De regel is: alléén -en- als er noodzakelijk sprake is van een meervoud van het eerste lid of als het eerste lid een persoonsnaam (niet voor bepaalde vrouwen!) is. Dus: mierenhoop (één beest maakt zo'n hoop niet), miereëi (één ei, één legster), mierzuur (behoeft niet door vele mieren tegelijk te worden afgescheiden, m.a.w. zuur van een mier), miereneter (laten we aannemen, dat het tandeloze dier ze in het meervoud eet). Zo ook: pruimepit (één pit in één pruim), pruimenttaart (niet zo krenterig met die pruimen), pruimemondje (een mondje dat één pruimpje gelijkt); neen, met pruimtabak is er niets aan de hand. Nu de leeuw: wij kennen eigenlijk alleen maar één, die beslist de meervoudige -en- moet hebben: leeuwentemmer. Of het moest zijn, dat in uw buurt het beroep van leeuwenfokker en leeuwenscheerder bloeit. De n-loze vorm in de leeuw-samenstellingen heeft het leeuwe-aandeel. U borstelt wel de tanden in het meervoud met de tandenborstel, maar u stookt maar één tand tegelijk met de tandestoker.

[Nummer 11]

Niet zo somber

In het vorige nummer van O.T. stond een beschouwing over het Nederlands van onze middelbare scholieren. De schrijfster ervan is zelf lerares en voor haar deskundigheid en ervaring - ik neem aan dat ze al vele jaren les heeft gegeven - moet ik natuurlijk mijn hoofd buigen: ik heb zelf wel de middelbare school gevolgd (vijfentwintig jaar geleden) maar nooit les gegeven, ik zou dat ook niet kunnen. Les geven in het gebruik van je moedertaal lijkt mij heel, heel moeilijk. *Als* ik zelf ooit zou moeten kiezen, zou ik liever les geven in bijvoorbeeld wiskunde, want in dat vak kun je - dat vermoed ik althans - eerder de bokken van de schapen scheiden.

Voor het bedoelde stuk van de lerares heb ik veel waardering, maar het lijkt mij te somber. *Ik zou het graag voor de leerlingen willen opnemen.* Zelf heb ik drie kinderen op de middelbare school: ze behoren tot de gewone, goede middenmaat. Kinderen tussen de twaalf en de zeventien jaar verkeren niet alleen lichamelijk, maar vooral geestelijk in een stormachtige groeiperiode. Gun ze toch de zwarte truien en het gedweep met de Beatles, ze hoeven toch nog geen volwassenen te zijn! Ze hoeven ook nog geen Nederlands te spreken en te schrijven dat lijkt op het proza van Potgieter. Mij dunkt dat de lerares veel te vroeg de vruchten van haar onderwijs wil plukken. Taalvaardigheid leer je toch niet zoals je de honderden woordjes Engels, Duits enz. erin moet stampen; het kweken van taalvaardigheid is - dacht ik - een langzaam proces. Niemand mag van zestien-, zeventienjarigen verwachten dat ze zich uitdrukken als met staatsprijzen bekroonde essayisten. Laten ze zich juist in die jaren (onder leiding van een goede leraar) toch een weg zoeken in de uitdrukkingsmogelijkheden! Natuurlijk praten en schrijven ze nogal eens na - en dan soms verkeerd - wat ze van volwassenen horen en lezen: ze willen gewichtig doen en dat loodzware referendarissen-Nederlands past hun nu eenmaal (nog) niet.

Ik wil er niet voor pleiten dat de leraren alles maar goed vinden. Natuurlijk niet. Ze moeten streng zijn: veel doorstrepen, opnieuw laten maken, en vooral: wegen ter verbetering aangeven. Aan dat laatste ontbreekt wel eens iets (dacht ik, ik wil heel voorzichtig zijn, want onderwijs is mijn vak niet). Kinderen krijgen op: thuis een opstel maken over een of ander onderwerp. Ze doen het (meestal met tegenzin). Ze leveren het in. Krijgen een 5 of een 6 - of een 6. Soms een 7... De leraar levert kritiek in de les: dit is niet goed, dat is niet goed. Afgelopen. Twee maanden later: kinderen krijgen op: thuis een opstel maken over enz. (zie boven).

Uiteraard zal een leraar zeggen: dan moeten de leerlingen maar veel *lezen*, alleen door lezen krijg je taalvaardigheid. Mijn antwoord: niet alle kinderen van die leeftijd hebben veel zin in lezen. Oudere literatuur vinden ze nogal eens te 'zichtig' of te 'flauw' en nieuwere literatuur...? Ieder kind gaat - en dat is maar goed ook - zijn eigen weg: hij leest toch wat hij wil. Dat hebben wij vroeger ook gedaan. Maar moeten wij als ouders aan onze 12-17-jarige kinderen nu met opzet romans in handen geven die onverbloemd allerlei seksuele problematiek behandelen? Ik weet het niet. Prikkeling kan heilzaam zijn en het is een voordeel dat de opvoeding in deze zaken niet meer zo versluisend en half-huichelachtig is als dat vroeger soms het geval was. Maar

aan de andere kant: moet ik het veertienjarige meisje dat het stadium van de bakvissen-verhaaltjes voorbij is, een boek in handen geven dat rauw alle narijheid tussen de geslachten voorschotelt? Ik weet het niet. Als je goed Nederlands wil schrijven, moet je veel lezen... Maar dacht u dat onze kinderen

voor hun *plezier* Vondel en Poot, Boutens en Achterberg gaan lezen?

Daarbij komt nog dat ze met bergen huiswerk (een cliché, maar een goed cliché) thuiskomen. Voor de meeste leerlingen van h.b.s. of gymnasium is de school gewoon een ‘full-time job’, zelfs ‘fuller’ dan van menig volwassene die 's avonds na half zes zijn krantje kan pakken. Waar halen ze de tijd vandaan om veel te lezen? Ze moeten ook tijd hebben om achter een bal aan te rennen, te hockeyen, te voetballen, plaatjes te draaien, te dansen en allerlei andere onnozele dingen te doen die volwassenen net zo goed op hun tijd doen. Een braaf kind komt na een lange schooldag om een uur of vier thuis; het begint braaf met huiswerk; met de onderbreking van het avondeten is het om een uur of zeven, acht klaar. Dacht u dat het na al die Latijnse stamtijden, Griekse mi-verba, algebrasommen, proefwerk hier, proefwerk daar, nog werkelijk zin zou hebben om zich dan te verdiepen in de sonnetten van Perk? De Beatles worden opgezet en de Rolling Stones... welke wreedaard zou ze de grammofoonplaatjes willen weggrissen en ze *Het Land* van Rembrandt in de hand willen stoppen?

Ik ben niet zo somber. Ik geloof dat het een goed ding is dat heel veel meer kinderen dan vroeger kennis maken met de ontwikkeling die de middelbare school ons moet bijbrengen. Dat ze - zoals veel gezegd wordt - ‘van huis niets meebrengen’, vind ik geen ramp. Integendeel, des te meer kan de school geven, en des te meer bewondering heb ik voor die leerlingen die *ondanks* dat gebrek aan achtergrond (wiens schuld is dat overigens?) de hoogte in komen. En dat geldt ook voor hun Nederlands.

Wat hebben wij zelf voor onzin en stuntelige taal geschreven toen we op school gingen? Gelukkig zijn onze opstellen tot stof vergaan... Op school leer je Nederlands en laten we hopen goed. Later pas leer je het gebruiken, want dan is het ineens bittere ernst; dan is het niet meer de vijf die net zo goed een zes min had kunnen zijn, dan is het schade en schande. Maar daaruit komt gelukkig de wijsheid voort.

T.F.

Olie is de kurk

Beroemd is de zin: ‘Olie is de kurk waarop Venezuela drijft’. Hieronder nog een paar van die soort, verzameld uit hoogst ernstige geschriften.

1. Gewapend beton is de hoofdschotel van het onderzoek.
2. Met zijn ene been al in het graf begroette hij met de andere de dageraad van de nieuwe tijd.
3. Deze beitelts worden met veel ervaring en op het oog geslepen.
4. Het oog van de vakman spreekt een woordje mee.

Nu begaan we eigenlijk een onrechtvaardigheid door deze zinnen te isoleren: we rukken ze uit de tekst en laten er het volle licht op vallen. Het is zonder twijfel mogelijk dat een lezer deze en soortgelijke zinnen in een betoog leest, zonder dat hij zich op welke wijze dan ook, door de tekst gestoord voelt.

Beeldspraak is iets heel natuurlijks in het taalgebruik; beeldspraak kan het betoog verduidelijken en verlevendigen. Maar er zijn ook gevaren. Zo kan men volstrekt afgesleten beeldspraak gebruiken: alles *ademde* rust. Voor de schoolknaap die dit schrijft, is deze beeldspraak waarschijnlijk fris, zelfs ‘literair’; voor de kenner zijn de woorden een cliché uit een keukenmeidenroman. Soms is de beeldspraak gewoon

tot een uitdrukking geworden die elke beeldende kracht mist: ‘een belangrijke rol spelen’ is ‘belangrijk zijn’ en de rol uit het toneelstuk heeft geen enkele betekenis meer. Ernstiger echter is het gevaar als beeldspraak gebruikt wordt die onmogelijk is; bijvoorbeeld als in hetzelfde zinsverband twee (of meer) tegen elkaar indruisende gevallen van beeldspraak voorkomen. ‘Nu door het betaalde voetbal het weggokopen van spelers aan de orde van de dag is, spelen allerlei obscure zakenlieden in het troebele water van weifelende bestuursleden de eerste viool’.

Men moet zien te vermijden dat beeldspraak in bepaalde situaties en wendingen ook letterlijk kunnen worden opgevat. Heerlijk was de geruchtmakende kop boven een krantenartikel in de jaren dat het aardgas de regering voor moeilijkheden plaatste: ‘Minister zit met 150.000 m³ onverkoopbaar gas in zijn maag.’

Niemand komt op een dwaalspoor als hij leest dat een violist al in zijn jeugd allerlei moeilijke oefeningen ‘onder de knie’ kreeg. Geen mens zal zich letterlijk ‘oefeningen onder de knie’ voorstellen. Stond er dat hij ‘zijn viool onder de knie kreeg’, dan is de associatie aan een muzikale circusclown niet ongepast.

Enige tijd geleden hebben wij in ons blad de treffende beeldspraak gesignaleerd die we in een tijdschrift voor badmintonspelers hadden gevonden: ‘Steken we de hand in eigen boezem, dan vinden we ook daar nattigheid.’ Er bestaan verzamelingen van dit soort stijlbloempjes, gehaald uit brieven aan huisvestingsbureaus e.d. Van tijd tot tijd worden ze afgedrukt of doen ze in gestencilde vorm de ronde op kantoren. Aan de authenticiteit van deze verzamelingen moet echter - naar wij menen - getwijfeld worden.

Bewijsplaatsen geven o.a. de boekjes ‘Halve gare Varia’ en ‘Geknipte Kolder’ van Mr. E. Elias. Daarin vindt men prachtige stalen van beeldspraak, als:

- ‘Deze klopbewerking beoogt vooral te voorkomen dat de onderste helft van het gezicht verzakt, terwijl zo ook de dreigende onderkin onder de knie te houden is.’
- ‘Kinderen die een hals missen waar ze de armpjes omheen kunnen slaan.’

- ‘Van rozengeur, laat staan van maneschijn, bij het weer kon niet worden gesproken; daarvoor verschool het zonnetje zich te vaak achter dikke wolken.’
- ‘Er was oorspijs voor alle smaken.’ (in een concert-recensie).
- ‘Terwijl haar schrammen genezen, likt zij haar zielewonden.’
- ‘Tussen de kraag van de jas en de zoom van de broek ligt ons arbeidsterrein.’
- ‘De Duitse scheidsrechter zag weer eens van een Nederlandse speler de splinter in de balk, die hij bij de Oostenrijkers zo gaarne over het hoofd zag.’

Conclusie: voorzichtig zijn met beeldspraak in uw zo ernstig bedoelde stukken. Maar aan de andere kant: ook weer niet kinderachtig zijn, er moet wat speelsigheid overblijven. Tegen een lezer die met alle geweld u uitlachen wil, kunt u zich toch niet wapenen.

Over het Nederlands

Het is in de laatste tien jaren steeds meer vereenvoudigd en heeft nu een graad van simpliciteit bereikt die waarlijk verbluffend is. Het is zo simpel geworden, dat het opnieuw moeilijk dreigt te worden. Immers, de woordenschat onzer dierbare moedertaal is praktisch teruggebracht tot vier woorden en één vierwoordige formule, welke formule dient om het betoog onweerlegbaar te maken. De vier woorden zijn: probleem, reactie, contact en samenhang. De formule is: ‘Het is zo dat...’. Hiermee kan men alles zeggen. Het is vrij onverschillig wat men verder aan woorden als opvulsel gebruikt, b.v.: ‘De snelle reactie van het kind op het probleem van zijn honger bestond in het nemen van contact door middel van de tanden in zijn mond met de boterham; de verdere samenhang is duidelijk: het is immers zo dat de honger daardoor wordt gestild’.

Flauw niet waar? Inderdaad. Onderschat echter de bewijskracht der formule niet! Wie durft op een vastberaden uitgesproken: ‘het is zo dat’ een even krachtig: ‘het is niet zo’ doen horen? Dit zou immers uitermate (let op het zeldzame gebruik van dit woord!) onbeleefd zijn. Sommige debaters versterken de formule nog door te zeggen: ‘het is algemeen bekend dat het zo is dat...’ Wie kan hier tegen in gaan? De opponent plaatst zich zelf dan buiten de gemeenschap van hen die wat *weten*. Of: ‘niemand zal willen ontkennen dat het zo is...’ Durft *U* dan toch te ontkennen? De Nederlandse taal heeft er gewoon geen woorden voor.

(Uit: Leids Universiteits Blad, 29-10-'64)

De taal van de Grondwet

Men zou menen dat de taal van de Grondwet volkomen juist moet zijn, te meer omdat ze door zoveel ogen kritisch bekeken is. Toch is deze mening niet geheel te verdedigen. Er staan namelijk hier en daar zinswendingen in de Grondwet, die niet onberispelijk zijn en er komen zelfs wel fouten in voor. Ik zal in het volgende op enkele van deze onjuistheden of onduidelijkheden de aandacht vestigen.

In art. 47 staat: ‘Een wet bepaalt, bij de benoeming van de Regent of bij de aanvaarding van het regentschap door de Prins van Oranje of door de dochter des Konings, die de vermoedelijke erfgenaam is van de Kroon, de som, die *op het jaarlijks inkomen van de Kroon zal worden genomen* voor de kosten van het regentschap’.

Wat betekent: nemen op? Uit de context kan men wel begrijpen wat de vermoedelijke bedoeling is. Ik neem aan dat deze is: ‘Uit het jaarlijks inkomen van de Kroon zal worden betaald’, maar duidelijk is de uitdrukking niet. Ik heb vóór mij de Grondwet, zoals die in 1963 gewijzigd is. Het zou dus logisch zijn, dat de officiële spelling van 1954 overal was gevolgd. Dit blijkt niet het geval. Op verscheidene plaatsen komt de spelling van de Grondwet niet met de officiële spelling overeen. Ik noem als voorbeelden art. 91: ‘De Tweede Kamer bestaat uit *honderd en vijftig*

leden' en art. 92: 'De Eerste Kamer bestaat uit *vijf en zeventig* leden'. De officiële spelling eist dat deze telwoorden aan elkaar worden geschreven.

Merkwaardig is dat art. 94 zegt: 'Om lid der Tweede Kamer te kunnen zijn wordt vereist, dat men Nederlander of door de wet als Nederlands onderdaan erkend zij, de ouderdom van *vijfentwintig* jaren vervuld hebbe.' Hier vinden we dus een telwoord dat wèl volgens de voorgeschreven regel is gespeld.

In art. 86 staat: 'Ik zweer (verklaar) dat ik, om tot Minister te worden benoemd, directelijk of indirectelijk, aan geen persoon, *onder wat naam of voorwendsel ook*, enige giften of gaven beloofd of gegeven heb.

Ik zweer (beloof) dat ik *om iets hoegenaamd* in deze betrekking te doen of te laten, *van niemand hoegenaamd* enige beloften of geschenken aannemen zal, directelijk of indirectelijk'.

Men kan niet zeggen dat het woord 'hoegenaamd' in de aangehaalde zin onjuist is, maar wel is het ongewoon en ouderwets. In overeenstemming met de vorige alinea had men m.i. liever moeten schrijven: om wat dan ook in deze betrekking te doen of te laten en 'niemand wie dan ook'. Deze opmerking geldt ook voor art. 97, waarin gesproken wordt over de eed, die de leden der Tweede Kamer moeten afleggen.

Art. 90 spreekt over het kiesrecht; een zinsnede uit dit artikel luidt: 'en zij die *van* de ouderlijke macht of de voogdij over een of meer hunner kinderen ontzet zijn'. Men zegt wel: 'ontzetting *van* de bevoegdheid om bij de gewapende macht te dienen'. Maar ik geloof niet dat men kan spreken over: ontzetting *van* de ouderlijke macht.

Art. 103 luidt: 'Niemand kan tegelijk lid der beide Kamers zijn. *Die* tegelijk tot lid van beide Kamers is gekozen, verklaart welke dier benoemingen hij aanneemt'.

Wanneer men 'hij die' vervangt door één woord, dan moet dit 'wie' zijn en niet 'die'.

Art. 117 luidt: 'De stemming over personen voor de benoemingen of voordrachten in de Grondwet vermeld, geschiedt bij *besloten* en ongetekende briefjes.

In de eerste plaats geloof ik dat het juister zou zijn achter personen een komma te plaatsen. Maar bovendien lijkt mij *besloten* briefjes onjuist. Het woord besloten heeft nooit de betekenis, althans in het moderne Noordnederlands, van *gesloten*.

Art. 124⁴ luidt: De Eerste Kamer der Staten-Generaal geeft aan de Tweede Kamer kennis, dat zij zich heeft verenigd met het voorstel *betrekkelijk*... op de... aan haar door de Tweede Kamer toegezonden'.

Heeft het woord 'betrekkelijk' in het moderne Nederlands de betekenis van 'betreffende'? Ik geloof het niet. Hebben we hier niet te doen met een verkeerde vertaling van het Duitse 'bezüglich'?

In art. 128 komt het woord 'betrekkelijk' in dezelfde betekenis voor.

In art. 137⁴ staat: ‘Om lid der Provinciale Staten te kunnen zijn wordt vereist, dat men Nederlander of door de wet als Nederlands onderdaan en *ingezet*en der provincie zij’. In art. 152 (van de Gemeentebesturen) komt het woord *ingezet*en (zonder e) opnieuw voor. Ik meen dat het zelfstandig naamwoord ‘*ingezetene*’ is en dat *ingezet*en als zodanig niet gebruikt kan worden.

In art. 152⁵ lezen we: ‘De Voorzitter (van de Raad) wordt door de Koning, *ook buiten de leden van de raad*, benoemd en door hem ontslagen’.

In de eerste plaats is de betekenis van het woord *ook* niet duidelijk. Betekent dit ‘eveneens’ of beduidt het: ‘ook wel’. De context maakt duidelijk dat het niet ‘eveneens’ kan betekenen. Maar wat betekent het dan wel? Duidelijk zou m.i. geweest zijn: De Voorzitter wordt door de Koning benoemd en door hem ontslagen. Deze voorzitter behoeft geen lid van de Raad te zijn. In art. 164 komt ook een fout voor. Er staat: ‘Het burgerlijk en handelsrecht.’ Dit is onjuist, omdat burgerlijk een bijvoeglijk naamwoord is en handels niet. Men kan niet een afzonderlijk woord (‘recht’) weglaten als er niet een eveneens afzonderlijk woord (‘recht’) volgt. Wat verder in dit artikel staat: ‘het burgerlijk en militair strafrecht’ is dus wel goed.

Op verschillende plaatsen is de punctuatie niet juist. Ik noem art. 169: ‘De wet kan bepalen dat aan de berechting van door haar aan te wijzen gedingen als in artikel 167 *bedoeld* mede wordt deelgenomen *door met* to de rechterlijke macht behorende personen.’

Achter *bedoeld* is duidelijk een pauze. Hier behoort een komma te staan.

De opeenvolging van twee voorzetsels dient ook vermeden te worden. Juister zou zijn: door personen, tot de rechterlijke macht behorende.

In art. 177 staat: ‘Van een *voorgevallen* vacature wordt door de Hoge Raad aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal kennis gegeven’.

Ik vraag me af, of een vacature kan voorvallen. Ik vermoed dat ‘voorkomende vacature’ juister zou zijn. Art. 178 luidt: ‘De leden der Staten-Generaal’ (...enz.) ‘staan wegens ambtsmisdrijven in die betrekkingen gepleegd, *ook na hun aftreding*, terecht voor de Hoge Raad ter vervolging hetzij van 's Konings wege, hetzij vanwege de Tweede Kamer’.

De context maakt weer duidelijk wat bedoeld is, maar veel juister en helderder zou zijn: De leden der Staten-Generaal (...enz.) staan ook *na hun aftreding* wegens ambtsmisdrijven in die betrekkingen gepleegd, terecht voor de Hoge Raad.

De punctuatie laat, zoals op vele andere plaatsen in de Grondwet, ook hier te wensen over. Tussen ‘vervolging’ en ‘hetzij’ behoort een komma te staan.

Voor art. 183 geldt dezelfde opmerking als voor art. 164: ‘De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschapsrechten’. Dit moet zijn burgerlijke rechten en burgerschapsrechten.

In art. 188² vinden we: ‘Deze bepaling is ook toepasselijk op heffingen voor het gebruik van Rijkswerken en -inrichtingen’. Ik heb nog nooit een afbrekingsteken van deze aard aan het *begin* van een woord zien staan. Ik kan me ook niet voorstellen dat dit juist is.

In art. V en VI van de Additionele Artikelen vinden we acht en dertig, zeven en dertig, een en twintigste, Dinsdag, September, alle vijf spelfouten volgens de officiële spelling.

Over de ontbrekende komma's zal ik verder niet spreken, maar het zijn er heel wat.

Voordat ik de Grondwet begon te bestuderen, had ik de illusie dat ik er geen fout in zou aantreffen. Dit is me echter zeer tegengevallen. Ik begrijp niet dat men zulk een gewichtig staatsstuk niet nauwkeuriger corrigeert.

Dr. F.C. Dominicus

Koppelteken

Men moet het koppelteken als een uitzondering beschouwen en er zuinig mee omgaan; in staal-industrie, reclame-bureau, advies-commissie is het zeker fout: staalindustrie, reclamebureau, adviescommissie. Enige gevallen waarin het koppelteken is voorgeschreven, zijn de volgende.

- a) Samenstellingen met letter, cijfer e.d.: x-stralen, de y-as, de B-afdeling, het \$-teken; géén koppelstreepje in verbindingen als: het ontwerp C, groep IV, Fiat 1100, of coderingen als: A III, IV 2.
- b) Samenstellingen van gelijkwaardige delen: secretaris-penningmeester, het Frans-Engels verdrag.
- c) Aardrijkskundige namen als Zuid-Limburg, Noord-West-Brabant; afleidingen daarvan worden als één woord geschreven: Zuidlimburgs, Westafrikaner, Westduitsers.
- d) Samenstellingen als: adjunct-secretaris, ex-burgemeester, oud-voorzitter, niet-roker, half-automatisch, semi-officieel.
- e) Samenstellingen waarvan het tweede deel met een hoofdletter moet beginnen: pro-Duits, anti-Engels.
- f) Samenstellingen waarin twee klinkers tegen elkaar botsen, zodat een verkeerde uitspraak kan ontstaan: radio-omroep, olie-industrie; dus niet bijv. in slaolie.
- g) Samenstellingen waarin het tweede deel een bepaling is van het eerste: de directie-Nederland, de commissie-Smit, Staten-Generaal.
- h) Samenstellingen als: peper-en-zoutkleur, Holland-op-zijn-smalst.

Het is onmogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle gevallen waarin een koppelteken moet worden gezet. Zelfs al zou dat wel kunnen, dan blijven er nog twijfelgevallen over. Men raadplege een goed woordenboek of een ervaren corrector.

[Nummer 12]

Tien jaar Engels

Naar aanleiding van onze bespreking van Etiembles boek, Parlez-vous franglais (juni 1964), hebben wij menige brief ontvangen waarvan de inhoud samenvatbaar is in één zin: ‘Waar blijft de Nederlandse Etiemble?’

Nu, daar is - voorzover wij de situatie kunnen overzien - gauw een antwoord op te geven, nl.: die komt niet. Er zal wel geen taalkundige in Nederland te vinden zijn, die zoveel hartstocht en schrijfdrift bezit om enige maanden van zijn leven te geven aan een felle, eenzijdige bestrijding van een kwaad als de Engelse invloed¹⁾ op het Nederlands. Van hem immers zouden wij moeten eisen wat Etiemble getoond heeft: de hartstocht van de minnaar, de haat van de chauvinist, de kortzichtigheid van de bezetene. Trouwens, geen uitgever zou de uitgave van zo'n werk wagen: hoeveel exemplaren zou hij aan de man kunnen brengen, tweehonderd, driehonderd?

De toestand zal wel blijven zoals hij is: van tijd tot tijd wordt het een dagblad- of tijdschriftredacteur te machtig, hij schrijft een lekker, sarcastisch stuk over het Engels (het is een dankbaar onderwerp); van tijd tot tijd spuwt Onze Taal weer eens zijn gal uit en bij dit uithuilen blijft het dan. Een boek van bijna vierhonderd bladzijden komt er niet en al zou het komen: **so what?** Geleerde verhandelingen over het onderwerp zijn alleen in de kleine kring van de taalkundigen bekend. Een voorbeeld daarvan is het werk van C.G.N. de Vooy: Engelse invloed op de Nederlandse woordenvoorraad (1951) Van enige opwinding kan in zulke werken geen sprake zijn: ze zijn trouwens niet voor een algemeen publiek geschreven; ze registreren en klassificeren, koel en objectief.

Dit jaar is er een boekje verschenen van de Groningse anglist, prof. dr. R. W. Zandvoort: English in the Netherlands, a study in linguistic infiltration (Groningen 1964). Men zou kunnen opmerken dat die infiltratie al duidelijk is daar de schrijver het Engels als taal voor zijn werk heeft gekozen. De schrijver verdedigt zich echter al bij voorbaat tegen deze aanval, door te zeggen dat het onderwerp internationaal belangrijk is en dat hij door de keuze van zijn taal zijn onderzoek ook toegankelijk heeft gemaakt voor niet-Nederlandstaligen. Wij geloven dat dit standpunt juist is. Zandvoort is geen Etiemble: hij registreert, hij klassificeert, hij geeft objectieve commentaar, hij zoekt naar oorzaken. Toch is zijn werk ook voor de niet-vakgenoten belangrijk. Voor een goed begrip ervan is zeker geen kennis van allerlei taalkundige geleerdheid nodig: wij bevelen het onze lezers van harte aan.

Een lichte toon van teleurstelling in de taalkundige vindingrijkheid van zijn landgenoten is ook bij Zandvoort aanwezig. Zo heeft hij het bijvoorbeeld over de bereidheid van de mens om idealen van buiten het land over te nemen. Deze is eerder de oorzaak van buitenlandse invloed dan werkelijke druk van buitenaf. Hij schrijft erover: ‘Deze bereidheid om nieuwe idealen, bronnen van inspiratie of vormen van gedrag van buitenaf te aanvaarden staat tot op zekere hoogte in relatie met een bereidheid of zelfs geestdrift om nieuwe woorden en uitdrukkingen uit het buitenland over te nemen. In het twintigste-eeuwse Nederland werkt deze neiging ten gunste van de infiltratie van het Engels, in een mate die zijn weerga vindt in maar weinig

andere Europese landen. Al is geen van die landen onvatbaar voor Engelse invloed, de meerderheid toont meer weerstand tegen taalkundige aantasting, door geregeld Engelse en Amerikaanse taalkundige valuta in te wisselen tegen eigen munten.’

De schrijver heeft bij het samenstellen hulp gehad van anderen. Een van dezen noemt de volgende oorzaken van de Engelse invloed.

1. Economisch. Europa probeert de Amerikaanse welvaart te imiteren. Amerika is het voorbeeld voor de manier waarop geld kan worden uitgegeven. ‘Dit leidt tot import op grote schaal van woorden die verbonden zijn met recreatie, als sport, vermaak, vakantie-reizen.’
2. Geografisch. Nederland is door zijn ligging en kleine omvang altijd gedwongen geweest, vreemde talen te leren. Vreemde woorden vinden hier gemakkelijk een voedingsbodem.
3. Sociologisch. De Nederlandse gemeenschap heeft een ‘open’ karakter: de belangstelling voor het buitenland is niet alleen commerciële, maar ook persoonlijk. De gewoonte om uit statusoverweging een vreemd woord in plaats van een eigen woord te gebruiken ‘is nu bewust of onbewust overgenomen door het grootste deel van de bevolking.’
4. Politiek. ‘Sinds de eerste en vooral gedurende en na de tweede oorlog is Nederland steeds meer deel gaan uitmaken van het politieke systeem waarin de Engels-Amerikaanse invloed overwegend is.’

Er zijn nog meer oorzaken, wordt toegegeven, maar een onderzoek daarnaar zou door een uitgebreide groep van deskundigen moeten geschieden.

Het onderzoek van prof. Zandvoort strekt zich uit over de periode van de laatste tien jaar. Hij heeft ruim 900 woorden verzameld en de vindplaatsen daarvan genoemd. Van iets minder dan de helft van deze woorden geeft hij aan dat ze al vóór 1940 in ons land gebruikelijk waren. Uit dit materiaal zou men de conclusie kunnen trekken, dat de Engelse invloed op onze woordenvoorraad na 1940 niet veel groter is. Dat valt ons dan nog mee. Had iemand ons de vraag gesteld, dan hadden we zonder veel nadenken geantwoord: ten minste vertienvoudigd.

Zoals gezegd, vermoedt Zandvoort dat er maar weinig landen zijn die zo sterk onder de invloed van het Engels staan, als ons land. Zelf hebben wij dat gevoel ook; we zouden het liefst nog zeggen: geen land heeft zo gemakkelijk zich bij de overrompeling door het Engels neergelegd als het onze. Maar zo'n uitspraak lijkt ons vooralsnog onbewijsbaar. Wel kennen we menige verhandeling over de invloed van het Engels op andere talen dan het Nederlands. De vergelijking met de Engelse woorden in Duitsland dringt zich op. Men is in het algemeen geneigd om te denken dat de Duitsers sterke puristen zijn en dat de Engelse invloed in dat land maar matig is. **Rundfunk**, **Fernsprecher** en **Fernsehen** zijn de standaardvoorbeelden om aan te duiden dat de Duitsers eerder een eigen woord scheppen dan een vreemd overnemen.

Nu geloven we dat men zich geweldig vergist als men afgaat op die bekende termen: **Rundfunk**, **Fernsprecher**, **Fernsehen**. Met **geneesheer** kun je nog niet bewijzen dat onze medische terminologie zo zuiver Nederlands is en met **praatpaal** evenmin ten aanzien van onze verkeersterminologie. Het boek van Zandvoort spreekt over ‘the far smaller impact of English in Germany as compared with Holland’ (blz. 72), maar als men de felle artikelen kent die in Duitse bladen, ongeveer vergelijkbaar met O.T., aan de Engelse invloed zijn gewijd, vraagt men zich toch wel af of die invloed werkelijk ‘far smaller’ is. Maar eigenlijk heeft een vergelijking met de situatie in andere landen niet zo heel veel waarde: we hebben alleen met onszelf te maken.

Belangrijk kunnen wel voor ons zijn anderstalige verhandelingen die het verschijnsel Engelse invloed trachten te verklaren. Voor het Duitse taalgebied zijn er al verscheidene geschreven. Een van de jongste is het werk van Broder Carstensen en Hans Galinsky: *Amerikanismen der deutschen Gegenwartsprache* (Heidelberg, 1963). Enige gezichtspunten uit hun onderzoek zijn ook voor de beschouwing over de Engelse woorden in ons land van belang. Zo noemen zij o.a. de volgende motieven voor de ontlening.

1. Het voordeel van een kort woord boven een lang woord of een omschrijving.
2. De vervanging van te zeer afgesleten clichés door nieuwe, ‘onbelaste’ Engelse woorden.
3. De mogelijkheid van een variatie in stijl.
4. Het optreden van een soort ‘ondertoon’ van humor, ironie, satire in Engelse woorden.
5. De neiging om sommige hard klinkende namen te vervangen door nietszeggende buitenlandse.
6. Het scheppen van een zekere sfeer, vooral als het zaken uit de Engelstalige wereld betreft.
7. Het aanbrenge van een verschil in nuance.

Nu brengt ons het bovengenoemde niet zo heel veel nieuws; deze vanouds bekende motieven zijn te noemen bij de invloed van welke taal dan ook. Toch is het goed, ze bij de beoordeling van de waarde van de Engelse woorden eens ter sprake te brengen. Te gauw, dunkt ons, zou men kunnen schermen met het begrip **snob appeal**; niet ieder die een Engels woord gebruikt, doet dit uit snobistische overwegingen. Men zou bijvoorbeeld bij woorden als **sex**, **clever**, **job** eens moeten onderzoeken wat zij méér of minder geven dan de woorden **geslacht**, **knap** en **baan**.

Bij **sex** kan men zijn gedachten richten naar het wijde gebied van film, romanliteratuur enz. dat de aantrekkingskracht tussen de geslachten tot onderwerp heeft; in het éénlettergrepige woord zit tegelijk een bijsmaakje van enige lichte ironie. Nu kan men zonder twijfel zeggen dat **sex** in het Nederlands **geslacht** betekent, maar men zal moeten toegeven dat men met dat nuchtere woord toch niet die gevoelswaarde tot uitdrukking brengt die met het Engelse woord wel is te bereiken. O.T. heeft soms als tegenargument gebruikt, dat het Nederlandse woord ook de kans moet krijgen die gevoelswaarde in zich ‘op te zuigen’ die men zo graag hoort, maar daartegenover staat de sobere vaststelling van het feit dat die kans aan het Nederlandse woord niet gegeven is: het Nederlandse woord zit blijkbaar muurvast in het bestaande systeem van betekenissen; de behoefte aan een nieuwe schakering in betekenis treedt pas op als het Engelse woord er al is en (waarschijnlijk) niet meer weg te werken is²⁾.

2) Zou **tiener** (dat men toch dikwijls kan horen) levenskans hebben gekregen, daar het een nieuw, ‘onbelast’ woord is?

Een woord als **clever** is vertaalbaar met woorden als **bekwaam, intelligent, begaafd, knap, slim, handig, schrand, pienter**, synoniemen genoeg. Maar er zit - naar onze mening althans - iets meer achter dat **clever**: een zeker innerlijk voorbehoud ten aanzien van de knapheid. Wij vermoeden dat men met dat woord ook wil aangeven: een soort spitsheid, gladheid, een zekere slimheid, misschien zelfs uitgekooktheid of - in het ergste geval - doortraptheid (maar dit laatste gaat waarschijnlijk weer te ver). Iemand die **clever** is, kun je nooit 'betrappen' of 'vangen': er zit een ironische maar daarom nog niet **altijd** ongunstige bijmaak aan **clever**.

Job³⁾ kun je volgens het woordenboek vertalen met **karwei, baan. Vak en beroep** geven nog iets anders aan. Zou je met **job** niet meer het zuiver materialistische, financiële aspect van de baan of betrekking willen aanduiden? Een baan om geld te verdienen, om iets te doen te hebben. Heeft **karwei** te veel de bijbetekenis van met de handen verricht moeizaam werk? Eigenlijk zou ons **baan** of **baantje** in de meeste gevallen volkomen het begrip **job** dekken. Maar waarom is het Engelse woord dan bij ons (zij het niet zo veelvuldig) in gebruik gekomen? Is het een woord dat voornamelijk uit commerciële, Engelstalige kringen stamt? Wil men met het woord een scheutje humor, plezier bieden dat met het volstrekt neutrale, misschien zelfs zwaar-op-de-handse **betrekking** niet gegeven kan worden?

De lezer van bovenstaande bespiegeling zou kunnen gaan denken, dat O.T. het verder wel gelooft wat die Engelse woorden betreft. Zijn conclusie zou echter onjuist zijn. Wij blijven die sterke invloed betreuren en zullen ons ertegen blijven verzetten op alle punten waar dit nodig is. Bij alle verklaringen die voor de Engelse invloed te vinden zijn - psychologische, geografische, sociologische, taalkundige, enz. verklaringen - missen wij meestal de vermelding dat het Nederlandse volk, op het stuk van zijn eigen taal, in het algemeen weinig nationaal zelfbewustzijn kent. Althans, dit is onze ervaring. Wij kunnen de juistheid van die beschuldiging niet bewijzen.

We hebben in dit artikel alleen willen laten zien dat een medaille niet twee, maar zelfs veel meer dan twee kanten heeft. Een uitspraak als 'geen Engels woord als je een Nederlands woord kunt nemen' moge als orthodox principe in de taalopvoeding zijn waarde hebben, in de praktijk komt men er niet zo ver mee. Men moet trachten de beweegredenen te vinden die de taalgebruiker tot het Engelse woord gebracht hebben. En steeds meer ontdekt men dan de wijsheid van De Vooy's die al vele jaren geleden opmerkte dat niet het gebruik op zichzelf van het vreemde woord veroordeeld mag worden, maar het motief dat tot het gebruik van dat woord heeft geleid.

Eindnoten:

- 1) Voor het gemak bedoelen wij met Engels zowel Engels als Amerikaans.
- 3) Voor onze beschouwing over **clever** en **job** hebben wij ons laten leiden door het genoemde Duitse boek (blz. 44-45) dat de bijmaak aan deze woorden in het Duitse taalgebied vermeldt.

N.B. De citaten uit het Engelse boek zijn een vertaling van O.T.

Aaneenschrijven of niet?

(Redactie: Het is ons een genoegen, u door middel van het volgende artikel te laten kennis maken met het werk van drs. W. Diemer. Het is het eerste hoofdstuk uit zijn boek 'Waarop letten bij het schrijven in het Nederlands?' (Uitg. Stabo, Delden 1964; f 5,90), dat wij hier met toestemming van de uitgever en de schrijver afdrukken. Diemer heeft de frequentie van de spelfouten, de grammaticafouten, de stijlfouten in geschreven Nederlands onderzocht. Om tot een gelijkwaardige beoordeling te komen heeft hij een algemeen geldende norm ontworpen. In zijn boek behandelt hij systematisch de voornaamste fouten; hij geeft veel voorbeelden en praktische adviezen. Wij bevelen u het werk, dat de uitgever een 'taalzakboek voor iedereen' noemt, van harte aan. Het is geen boek dat je achter elkaar uitleest, maar je zult het dikwijls raadplegen; op vrijwel iedere bladzijde is wel iets te vinden dat de aandacht boeit van ieder die in zijn dagelijks werk Nederlands moet schrijven.)

Een juist woordbeeld, een scherp gehoor en zelfvertrouwen zijn de drie belangrijkste hulpmiddelen bij de inachtneming van het voorschrift, woorden die te zamen een nieuw, apart begrip zijn gaan vormen, aan elkaar te schrijven. Regels bieden hier weinig of geen steun, aan wie niet heel goed thuis is in juist de moeilijkste onderdelen der grammatica. Daarom moet elke studerende zich zelf een weg tasten naar de kern der hierbij optredende moeilijkheden, om met het daaruit gewonnen inzicht te leren van geval tot geval zijn houding te bepalen. Deze paragraaf beoogt, hem een paar beslissende stappen die weg op te sturen.

1. Demonstratie

Zo als elk kan gade slaan, die de hier mee aanvangende alinea vergelijkt met de zo juist gegeven openings zinnen, belemmeren wij in der daad het schrift beeld buiten gewoon, als wij de des betreffende spel ling voorschriften verwaarlozen. Daar bij is het niet aan een schrijven een veel grotere belemmering, dan wij veroorzaken door de voor schrif ten van de weerom stuit verkeerd toetepassen, zo als zo even met 'toe te passen' is gebeurd. Wie oudergewoonte 'eenzelfde' of 'Zuidamerika' aanelkaar schrijft, brengt zijn lezers nietzo indewar en verhindert ze stellig niet, ademtehalen. Ten-slotte is er de tussen-weg van het koppel-teken, dat meer-dan-eens spel-moeilijkheden om-zeilt door het al-of-niet aaneenschrijven enigs-zins in-het-midden te laten maar overmaat daar-van veroorzaakt al-gauw een-zelfde onrust-effect.

2. Geen bruikbare hoofdregel

De twijfelgevallen dezer oef. doen de behoefte opkomen aan een duidelijker regel, dan de beklemtoning en het woordbeeld ons kunnen verschaffen. In het begin van deze paragraaf lijkt zo'n duidelijke regel gegeven te zijn: 'Woorden, die te zamen een nieuw, apart begrip zijn gaan vormen, worden aan elkaar geschreven', waarin de term 'nieuw, apart begrip' de tweeledigheid van 'klemtoon' en 'woordbeeld' lijkt te overbruggen, en de twijfels lijkt op te heffen.

We komen echter met de term ‘nieuw, apart begrip’ veel verder van huis: in de filosofie en in de grammatica, die we beide zo lang mogelijk op een afstand

willen houden. Wat is een woord? Bestaan woorden wel ten volle buiten het zinsverband? Heeft het nog zin van woorden te spreken, als zij toch te zamen een nieuw begrip zijn gaan vormen? *Zijn* gaan vormen of *aan het vormen zijn*? Uit zich zelf, gevormd door anderen, door ons? Wat is een begrip? Bestaan er wel ‘aparte’ begrippen? Hoe kan een begrip ‘nieuw’ zijn, als het zich vormt of gevormd wordt uit twee bestaande woorden? Is elke zin niet in één of ander opzicht nieuw, en vormen alle woorden van die zin niet te zamen één begrip? Enz.

Sommige grammaticaboeken verplaatsen de moeilijkheid door in plaats van ‘begrip’ te lezen ‘eenheid’; andere door in elkaar voortvloeiende termen als ‘samenstelling’ en ‘samenkoppeling’ te gebruiken¹⁾. In beide gevallen wordt het vraagstuk verdoezeld.

Wij willen aan de hand van een drietal vragen trachten naar de kern der moeilijkheden door te stoten:

1. Waarom moet ik spellen: ‘Woorden die *te zamen* (niet: “tezamen” of “tesamen”) een nieuw begrip zijn gaan vormen, worden *aan elkaar geschreven* (niet: “aanelkaar geschreven” of “aanelkaargeschreven”)?’
2. Waarom mag ik mij niet uit de moeilijkheid redden door te schrijven: ‘Woorden die te zamen een nieuw begrip zijn gaan vormen, worden *aaneengescreven*’, al kan ik dié spelling in haar beklemtoning geheel volgen?
3. Waarom kan ik in de woordenboeken niet terecht, als ik bij wijze van tegenstelling het *vaneenschrijven* of *uiteenschrijven* van woorden ter sprake wil brengen?

Om met het laatste te beginnen: *wie zijn gedachten in zuiver Nederlands wil uitdrukken, moet enerzijds weten, welke woorden algemeen gangbaar zijn, anderzijds zijn eigen gedachten kennen*. Nu zal men opmerken, dat elk toch wel eens gedachten heeft, waarvoor hij in gangbaar Nederlands *geen* passende woorden vindt: wij zijn geen confectiemensen. Doch dit is doorgaans maar schijn. Beschikken wij inderdaad wel over veel gedachten, die niet in gangbaar Nederlands tot ons zijn gekomen? Is het denken van algemene gedachten en het uiten daarvan in gangbare taal niet juist een kenmerk van onze ‘beschaving’? Doordat er in het gangbare Nederlands van gewest tot gewest en van maatschappelijke groep tot groep zoveel verschillen bestaan, en doordat wij allen - en vooral de schrijvers en denkers - voortdurend betrokken zijn in de wisselwerking tussen de gangbare taal en ons eigen gedachtenleven, blijven die taal en dat denken weliswaar in beweging, maar globaal gezien is de *overgeleverde Nederlandse taal de machtige, die ons denken bepaalt*. In een democratisch land als het onze, met zijn rijke taaltraditie en zijn eerbied voor geestelijke vrijheid, kunnen gewoonlijk binnen die gangbare taal het scheppende element van de enkeling en het afwijkende element van gewestelijke en maatschappelijke groepen voldoende tot hun recht komen om ons er vrede mee te doen hebben, al kan speciaal op het gebied van het eigen karakter der *streektaalgebruikers*, hun zielkundige houding t.o.v. de taal, dus vooral hun beklemtoning, melodie en ritme, meer begrip van de spellingdeskundigen worden verlangd. Zo heeft de Noordnederlander karakterologisch een veel ‘hoekiger’ grondhouding, in zielkundig opzicht een ‘emotioneler’ inslag, in taalvaardigheid een ‘trager’ tempo enz. dan de Westnederlander, hetgeen leidt tot

1) Of ‘syntactische isolering’; ‘uitdrukking’, enz.

een heel andere beklemtoning, melodie en ritmiek, welke de behandeling van bijwoorden, voorzetsels, lidwoorden, tussenklanken, woordvorming enz. door en door bepalen. Een Groninger bijvoorbeeld voegt twee dingen ‘áán'nkander’ (ongeveer: *anankander*), waarin het *bijwoordelijke* op de voorgrond staat, de *klemtoon* (in overeenstemming met de bijwoordelijke bedoeling) gegeven wordt als bij één begrip, en de *versmelting van de n-klanken* - steun vindend bij zijn bekende nadrukkelijke behandeling daarvan -, de eenheid van het begrip nog eens onderstreept. Gaat hij nu Nederlands spreken, dan zal veel worden ‘bijgeschaafd’, maar de beklemtoning blijft (‘aanelkaar’); de è van ‘elk, elkaar’ *blijft* een *kleurloze* tussenklank, en vooral: hij *blijft* het bedoelen als één begrip, één werkingsvol bijwoord bij de hem altijd hevig aandoende werkwoorden: ‘aanelkaar voegen’ (bijna: ‘ánelkaar voegen’), in plaats van ‘a(a)n elkáár voegen’. Zo kan een Groninger, onwennig denkend in het Nederlands, menen - op grond van de hem Nederlands aandoende beklemtoning -, dat ‘vanéenschrijven’ of ‘uitéenschrijven’ goedgangbare woorden zijn. Zijn denkenergie wordt door deze vertaalarbeid a.h.w. al verbruikt, en hij ziet niet meer in, dat de niet-Groninger er nu iets heel anders uit leest dan bedoeld werd. *In het vreemde gewaad onttrekt zijn gedachte zich aan zijn eigen controle*. ‘Vaneen’ of ‘uiteen’ laten zich verbinden met hevige werkwoorden, om uit te drukken, dat een vroegere eenheid *ten gevolge van de handeling* ophoudt te bestaan: een massa uiteenjagen, het geplakte vaneentrekken. ‘Woorden vaneenschrijven’ zou dus betekenen: woorden net zo lang schrijven, dat ze vaneengaan, hetgeen stellig niet de oorspronkelijke gedachte is geweest. De gedachte ‘vaneenschrijven’ is niet denkbaar, het woord ‘bestaat’ dan ook niet.

Soortgelijk is het met de tweede vraag: ‘Waarom is de formulering: “woorden worden *aaneengeschreven*” verwerpelijk?’ Het woord “aaneenschrijven” *bestaat* wel degelijk, maar wat is zijn gedachte? Voor de Noordniederlander, wiens belangstelling doorgaans meer bij de werkwoorden dan bij de zelfstandigheden vertoeft, is die gedachte een bepaalde manier van *schrijven*: “ánelkaar schrijven” i.p.v. “vanelkaar schrijven”. Geheel los van zinsverband kent ook het algemene Nederlands een begrip: “het aaneenschrijven van woorden”, waarin “aaneen” zoiets betekent als: “in één, in enen, in enen door, niet onderbroken”, zodat het als bijwoord één zelfstandig geheel gaat vormen met het werkwoord “schrijven”, en met “woorden” nauwelijks verband houdt. Maar zodra de zelfstandigheid “woorden” als niet-vaag onderwerp van de zin gaat optreden, krijgt het algemene Nederlands aandacht voor de meervoudigheid *daarvan* en schrijft, dat die woorden “aan *elkáár*” = “aan elkander” = “de een aan de ander en omgekeerd”, geschreven moeten worden. De formulering: “Deze twee woorden worden

aaneengeschreven”, legt net even te veel nadruk op het *werkwoord*, en gaat daardoor bijna betekenen: Deze twee woorden worden *samengeschreven*, net zo lang geschreven, dat ze *aaneenzitten*’, een gedachte, die wèl geheel in overeenstemming is met de werkwoordelijke instelling van onze Groninger, maar aan de aandacht die de algemene Nederlander voor de zelfstandigheden heeft, geen recht doet. Om dezelfde reden zal de spelling ‘aanelkaar geschreven’ of zelfs ‘aanelkaar-geschreven’ gemakkelijk uit een Groninger per kunnen vloeien (evenals uit een Duitse).

Ten slotte de vraag: ‘Waarom moet ik spellen “te zamen” en niet “tezamen” of “tesamen”?’ Ging onze klemtoonregel op, dan zou de gemiddelde Nederlander ze met twee klemtonen moeten uitspreken: té zámen, hetgeen geheel onnatuurlijk is. Was de hoofdregel van toepassing, dan zouden we beide woorden níet als ‘eenheid’, als ‘nieuw begrip’, mogen bestempelen. Dit laatste wordt door de taalgeschiedenis gelogenstraft. Zo zeer immers zijn beide woorden allang een eenheid, dat er een geheel nieuw woord uit is ontstaan, waarin de samenstellende delen niet eens meer worden herkend. ‘Zaam’ en ‘zamen’ zijn oude vormen, die met hun *z* aansluiten bij ‘verzamelen’, ‘gezamenlijk’, enz. Het er dikwijls voor geplaatste voorzetsel ‘te’ ging er een zo innig verband mee aan, dat de *t* de *z* verscherpte tot *s*, de kleurloze *e* wegviel, en de *t* met *s* samensmolt: te zaam - ‘te zamen’ door - tsaam - saam. Daarom kan men altijd ‘te zamen’ door ‘samen’ vervangen, maar is ‘tesamen’ een stap terug naar een zeer tijdelijke uitspraakvariant. Op grond van de klemtoon en de eenheid van begrip, zou men nu stellig ‘tezamen’ wel als één woord *kunnen* schrijven. Dat we het niet doen, vindt zijn reden in het gebruik, voorzetsels afzonderlijk te schrijven: te Namen, te vier uur, te zamen²⁾. Nu kan men aanvoeren, dat het vraagstuk in dat geval heel gemakkelijk is op te lossen: ‘Voorzetsels behouden altijd zóveel zelfstandigheid, dat zij nimmer met het volgende woord een nieuwe eenheid, een nieuw begrip kunnen vormen; dus “te zamen” wordt volgens de hoofdregel in twee woorden geschreven’. Stellig - en het is belangrijk dit te onthouden -, hangt de Nederlandse spelling zó nauw samen met de grammatica - nauwer dan met de filosofie -, dat vele regels rechtstreeks aan grammaticale wetmatigheid zijn ontleend, daaraan gekoppeld werden en daaruit bewezen, *zodat een zuivere spelling doorgaans een grote kennis van de grammatica veronderstelt, en het zonder grammatica onmogelijk is spelling te leren of te onderwijzen*. Maar het onderzoeken van de Nederlandse grammatica is pas begonnen en veel daarvan is nog buitengewoon vaag, o.a. het begrip ‘voorzetsel’. Nu eens wordt het in de spelling nog in zijn zelfstandige waardigheid gelaten (op de loop gaan, van streek zijn), hoewel niemand bij deze vaste uitdrukkingen nog een eigen functie in die voorzetsels veronderstelt; dan weer acht men de voorzetselfunctie verdwenen (inderdaad teniet, tegader), hoewel ook hier een voorzetselfunctie nog wel beredeneerbaar, dus aanwezig is. *Het zal het beste zijn, spelling te leren en te onderwijzen met een minimum aan grammatica, en één zelf gevonden, steeds weer getoetste regel hoger aan te slaan dan de plm. driehonderd in totaal, die van hoogstgeleerde zijde verstrekt worden*. Een redenering als: ‘Wij schrijven “te zamen” in twee woorden, omdat we de *z* van “verzamelen” mooi willen laten klinken, zonder door de *t* gehinderd te worden (vgl. tezamen)’; of: ‘omdat degene die het met één woord zeggen wil, zich wel “samen” kan bedienen’; of: ‘omdat die kleine woordjes, als je ze eraan vast schrijft, het woordbeeld verstoren (hij komt mij tena, het is tever), en vaak iets anders gaan betekenen dan je bedoelt

(hij zat daar bij het raam - hij zat daarbij te grinniken)' - zo'n redenering is dikwijls belangrijker dan allerlei ingeprente regels, mits... we onze zelf gevonden regels steeds weer *toetsen aan het gedrukte, zuivere woordbeeld en het woordenboek*, en doorgaan met hem te herzien, totdat hij in alle mogelijkheden voorziet, en weer verlaten kan worden voor onze *vaste gewoonten*.

3. Enkele regels en regeltjes

A. Altijd aaneenschrijven³⁾:

1. *getallen tot honderd*: achtendertig, drieëntachtig;
2. *samengestelde bijwoorden, bestaande uit de bijw. 'er, hier, daar, waar' + nog een bijw.*: Er gaat een kar voorbij; Jan hangt *eraan*. (Maar: Wie hangt *er aan* die kar? Hij zat *er aan* te denken, of hij het wel zou doen⁴⁾);
3. *bijvoeglijke naamwoorden van samengestelde eigennamen* (meest aardrijkskundige): *Nieuwzeelandse* piloten (piloten uit *Nieuw-Zeeland*).

B. Bijna altijd aaneenschrijven: alle mogelijke samenstellingen, of het nu zijn:

1. *samenstellende afleidingen*: grappenmakerij;
2. *titels*: Weledelgestreng;
3. *werkwoorden*: hij is heengegaan; rustig ademhalen;
4. *oude naamvalsconstructies*: desalniettemin;
5. *zelfstandige naamwoorden als*: groenezeepfabrikant; tienrittenboekje;
6. *voornaamwoorden*: dezelfde;
7. *voegwoorden*: daarentegen;
8. *kleuraanduidingen*: donkerbruin, enz.

4. Puntjes op de i's

Dat we er met deze regels nog niet zijn, blijkt uit de volgende moeilijkheden, die men echter - evenals veel van de vorige paragraaf! - niet uit zijn hoofd moet leren, maar het beste in voorkomend geval even kan naslaan:

I. *getallen*:

1. als er achter de getallen tot 100 nog het woord 'honderd' komt, of het woord 'duizend', worden deze woorden met het vorige aaneengeschreven: *negenhonderd, achttienduizend*;
2. dat geldt ook, als de woorden 'honderd' en 'duizend' *beide* achter de getallen tot 100 komen: *tweehonderdduizend*;

3) Alles in deze § 3 te nemen met de korreltjes zout van § 4.

4) De meesten schrijven ook in dit laatste geval de woorden aaneen.

3. rangtelwoorden schrijft men als de hoofdtelwoorden: *achtendertigste*, *drieëntachtigste*, *negenhonderdste*, *achttienduizendste*, *tweehonderdduizendste*;

4. zolang wij geen cheques van deze grootte behoeven uit te schrijven, zullen we er dus verstandig aan doen, *grote* getallen in cijfers te schrijven. Ook met een foute spelling zullen cheques tot deze bedragen trouwens wel worden aanvaard...

II. ‘er, hier, daar, waar’ + bijwoord:

De regel is al moeilijk voor wie niet goed weet, wat een bijwoord is, maar ook voor wie dat wèl weet, schuilen er adders onder het gras:

1. de regel geldt *niet* voor *andere* samengestelde bijwoorden dan de vier genoemde: Hij slaat zich *overal* door;
2. het moeten *voornaamwoordelijke* bijwoorden zijn, dus bijwoorden, op genoemde of te noemen zelfstandigheden betrekking hebbende: *Hiermee* toonde ik mijn tovermacht, dat ik levende wezens heb voortgebracht. Het was een vervelende boel: hij zat *ermee* in zijn maag. (Vervanging van voornaamwoord + voorzetsel). Vooral ‘er’ is lastig, daar het ook als ‘voorlopig voorzetselvoorwerp’ dienst doet en door de onzekerheid van de Nederlandse grammatica niet vaststaat, of het met ‘er’ verbonden woordje ‘dan’ reeds zuiver bijwoord is geworden, of ‘nog’ voorzetselfunctie heeft. Als er op ‘er’ + ‘bijwoordachtig’ woordje nog een onbepaalde wijs + ‘te’ of een bijzin *volgt*, hecht schrijver dezes beide woordjes dikwijls níét, anderen ze wel aan elkaar: ‘Dit zal *er toe* bijdragen, dat het inzicht verheldert.’ (Velen schrijven: *ertoe*).
3. vooral wie niet goed weet, wat voornaamwoordelijke bijwoorden zijn, moet bedenken, dat het dus gaat om *samengestelde* bijwoorden: *Hierop* verdween hij. *Hier* op de straat is het gebeurd, *daar* overkwam mij het ongeval.
4. drieledige bijwoorden: *eromheen* draaien.

III. bijvoeglijke naamwoorden afgeleid van samengestelde eigennamen:

De regel geldt alleen bij onderschikking, niet bij nevenschikking: De *Nederlands-Belgische* spellingcommissie hield zich *oostindonesisch* (of: *oostindisch*?) doof voor de geuite bezwaren.

IV. samenstellende afleidingen:

Zolang het zelfstandige of bijvoeglijke naamwoorden zijn, is de regel vrij eenvoudig: een *eersteklasser* noemde het *stampvoetend voordegekhoudery*. Het laatste woord toont echter al, dat oppassen geboden is, zodra in de samenstellende afleiding hetzij een *werkwoordskern*, hetzij een daarbij behorend *voorwerp* (bepaling) nog enigszins duidelijk wordt gevoeld: we krijgen neiging om in de zojuist genoemde zin ‘voor de

gek' *afzonderlijk* te spellen, vooral ook doordat we moeten schrijven: Je mag niet *te laat komen*, naast: dat eeuwige *telaatkomen*, enz.

V. titels:

Menigeen zal '*mijnheer*' een titel vinden, en verwonderd zijn, dat '*mijne heren*' niet aaneengeschreven wordt, omdat het een 'uitdrukking' is i.p.v. een samenstelling.

VI. werkwoorden:

'*Te*' voor een *onbepaalde wijs* blijft apart staan: De mensen moesten *doorlopen*. Ze werden gesommeerd *door te lopen*.

VII. oude naamvalsconstructies:

Integendeel, maar: *in allen gevalle*.

VIII. 'groenzeepfabrikant':

Niet een zeepfabrikant die groen is, maar een fabrikant van groene zeep. Taalkundig: een driedelig samengesteld zelfstandig naamwoord, bestaande uit een bijvoeglijk naamwoord en twee zelfstandige naamwoorden zódanig, dat het bijvoeglijk naamwoord alleen op het *eerste* zelfstandige naamwoord betrekking heeft. (Vroeger met een koppelteken verbonden).

Is die bijvoeglijke betrekking er niet, en heeft het woord overigens een soortgelijke bouw, dan wordt een *koppelteken* gevergd: de lentedag- en -nachtevening.

IX. voornaamwoorden:

dezelfde, maar: *een zelfde* (nog als bijvoeglijk naamwoord gevoeld: een soortgelijke').

X. Ten slotte wordt dit hele stel regels aanzienlijk verzwaard, doordat er ook voor het gebruiken van *deel-* en *koppeltekens* de nodige richtlijnen bestaan, die met de vorige uiteraard gemakkelijk worden verward.

Uitwerking 'Demonstratie'

Zoals elk kan gadeslaan, die de hiermee aanvangende alinea vergelijkt met de zojuist gegeven openingszinnen, belemmeren wij inderdaad het schriftbeeld buitengewoon,

als wij de desbetreffende spellingvoorschriften verwaarlozen. Daarbij is het niet-aaneenschrijven een veel grotere belemmering, dan wij veroorzaken door de voorschriften van de weeromstuit verkeerd toe te passen, zoals zoëven met ‘toe te passen’ is gebeurd. Wie ouder gewoonte ‘een zelfde’ of ‘Zuid-Amerika’ aan elkaar schrijft, brengt zijn lezers niet zo in de war en verhindert ze stellig niet, adem te halen. Ten slotte (tenslotte) is er de tussenweg van het koppelteken, dat meer dan eens spelmoeilijkheden omzeilt door het al of niet aaneenschrijven enigszins in het midden te laten, maar overmaat daarvan veroorzaakt algauw een zelfde onrusteffect.

Drs. W. Diemer

Eindnoten:

- 2) De omstreden kwestie- stemloos/stemhebbend laat ik hier buiten beschouwing.

Wiens geld men krijgt, diens woord men drukt

In een groot **Nederlands** ochtendblad stond op 24 november 1964 de volgende advertentie:

Gesucht: gute Malergehilfen für Anfang nächsten Jahres nach St. Gallen, Schweiz. Anfangslohn fr. 5,20 pro Stunde. Für Arbeitsbewilligung und Zimmer wird gesorgt. Schreiben Sie an (die en die; daar en daar) St. Gallen Schweiz.

Dat was niet zo maar een kleine onopvallende advertentie, tussen met petieterige lettertjes aangeboden tweedehands meubelen; nee, een flinke oppervlakte papier van 9 × 11 centimeter, vette letters.

Er zit aan zo'n Zwitserse lokroep ook nog een aardige

sociale kant: Waarom hebben die Zwitsers zelf geen schildersjongens? Is fr. 5,20 per uur verleidelijk? Hou je er een vakantie in de bergen van over? Waar gaan we heen, als **wij** arbeiders uit het buitenland lokken en het buitenland arbeiders bij ons aanwerft? Maar dat alles gaat ons geen bliksem aan.

Wij hebben **andere** vragen:

1. Kan een schildersjongen Duits lezen, m.a.w. weet hij dat hij een Malergehilfe is?
2. Veronderstelt die Zwitserse schildersbaas uit St. Gallen dat de Nederlandse schildersjongens Duits lezen of denkt hij dat Duits de nationale taal in ons land is?
3. Heeft dit advertentie-Duits een soort sex appeal, m.a.w. ga je eerder deuren en kozijnen verven in St. Gallen als je in het Duits daarheen wordt verleid in plaats van in het Nederlands?
4. Had niemand van de krant die Zwitserse baas of zijn Nederlandse kennis erop attent kunnen maken dat op onze lagere technische scholen (de voormalige ambachtsscholen) geen Duits onderwezen wordt?
5. Zelfs al zou die taal hier zo populair zijn, had dan niemand van de krant die advertentiebrenger erop kunnen wijzen dat je uit beleefdheid tegenover het 'gastland' beter de nationale taal van dat land kunt gebruiken?

De gewoonte om in Nederlandse kranten advertenties geheel en al in een vreemde taal te zetten neemt steeds meer toe. We vinden ze in het Engels: glad gepolijste, dikke stukjes met randjes eromheen waarin allerlei engineering men gevraagd worden, zelfs voor fabrieken die in ons eigen land liggen, zij het dan - waarschijnlijk - tot het bezit behorend van buitenlandse, Engelstalige ondernemingen. Dat die engineering people dat Engels kunnen lezen, is - de hemel zij dank - voor de naar mensen hengelende directie ten minste een garantie dat ze een first class knowledge van die taal hebben... We vinden ze in het Frans: die taal is nu eenmaal in staat om ons, houterige, waterige, fantasieloze, saaie, cultuurloze Nederlanders lichterlaaie van hartstocht te verbranden. We vinden ze nu ook in het Duits: Zimmer frei, Frühstück, Malergehilfen: wiens geld men krijgt, diens woord men drukt.

Zo'n gewoonte is - voorzover wij dat kunnen beoordelen - ronduit **misselijk, belachelijk, laf**. Op zijn minst: ondoordacht en suf. Zij getuigt niet van enig gewoon begrip voor wat een eigen taal in eigen land is. Eigenlijk beledigen de stellers van zo'n advertentie de lezers ermee..., maar dat is natuurlijk niet hun bedoeling.

Wij hebben bij het bladeren in Franse, Engelse en Duitse kranten vastgesteld dat in die bladen vrijwel nooit een geheel vreemdtalige advertenties voorkomt. Evenmin in Zweedse en Italiaanse kranten. Blijkbaar geven wij er niets om, of anders: blijkbaar weten de buitenlanders dat het ons geen lor kan schelen. In de Parkstraat in Den Haag is een kantoor van een Engelse firma; zij geeft per bord aan de muur in het Engels voorschriften waar je moet parkeren. Ieder kan van dit verschijnsel voorbeelden uit eigen omgeving noemen. Wij kennen overigens (allerbeminnelijkste) Fransen die al jaren in Den Haag wonen en rustig bij hun correspondentie in Den Haag aan de Nederlandse P.T.T. op de envelop ter lezing geven: Monsieur (dat is nog tot daaraantoe) X, daar en daar, **La Haye!** Kunt u zich een Nederlander voorstellen die

- in Wenen wonende - aan de Oostenrijkse post op de envelop ter lezing zou geven: aan de heer die-en-die te **Wenen?**

Wat te doen? Lawe maar niks doen. Lawe alles maar laten zoals het is. Je kunt toch moeilijk een comité ter bestrijding gaan oprichten. Je kunt toch moeilijk verwachten dat iemand van de advertentie-afdeling van een krant zulk soort advertenties zou weigeren. Je kunt toch moeilijk een Tweede-Kamerlid daarover vragen aan de Minister laten richten. Je jaagt zodoende de mensen de stuipen op het lijf, van schrik of van het lachen, want al dat gedoe om de Nederlandse taal is - in veler ogen - lachwekkend.

Maar soms kunnen we het tóch niet laten. En anderen evenmin: immers, in een blad als Ariadne, een reclamevakblad dat men nu heus niet van benepen angst voor buitenlandse talen mag betichten, vonden we een beschouwing over de geheel in het Frans gestelde advertentie van de scheerzeep H pour Hommes en de geheel in het Engels gestelde advertentie van de scheerolie Yardley. (Ariadne, 2 december 1964, blz. 1392). Daarin wordt ronduit genoemd de

‘klinkklare onzin om de tekst volledig in het Frans af te drukken en daarmee negentig procent van de mannen op de tenen te trappen. Datzelfde geldt voor Yardley, die niet de moeite heeft genomen de tekst in het Nederlands te vertalen.’

Die jongens van Ariadne zwaaien niet met een rood-wit-blauwe vlag, ze doen niet uit edele aandrang aan taalzuivering, ze houden zich niet bezig met allerlei vaderlandslievende cultuurbeschouwingen: ze zijn gewoon reclamevaklui, goeie reclamevaklui die weten wat reclame wel en niet kan. En ze zeggen: dat Engels doet geen fluit en dat Frans geen laars: je vangt er geen klanten mee.

Dat lijkt ons een mooi argument: je bereikt er geen zier mee. Die Malergehilde die zo graag een jaartje in Zwitserland wil werken, wordt ook gevonden als je een schildersjongen vraagt. En als we weten dat het gebruik van Franse scheerzeep ons nog mannelijker maakt dan we al zijn, zullen we zonder dralen ons naar de drogist spoeden om de ‘H voor mannen’ te halen: met ‘c'est net, frais, masculin’ laten de zeepzieders negentig procent van onze mannelijke bevolking ten prooi aan een steeds verdergaande verwijving. Als we weten dat we met die Engelse kin-en-kaakolie die jopen in de wanghuid genezen, zullen we dat smeersel niet willen missen, maar nu we moeten lezen dat het spul ‘heals nicks and soothes razor-burn’, zullen we het moeten ontberen. In bittere ernst: die reclamevaklui hebben gelijk: het gaat er in een advertentie om, de lezers wat te zeggen. Dat moet je in de taal van de lezers doen, anders hebben ze er niets aan.

Men zegt

dat er een meneer was die een dicteermachine had geprobeerd. Hij bracht het ding gauw terug naar de winkel, met de mededeling: ‘Die machine moet ik niet hebben. Verschrikkelijk, wat heeft dat ding een platte uitspraak.’ □ Over de uitspraak van **ingenieur** en **energie** (ggg of zzz) laten we ons niet uit. We vermoeden dat er verschil in vak, stand, leeftijd, gewest achter zit. □ **Braadje** is een extra beloning in de visserij. Oorspronkelijk het deel van de vangst dat de bemanning in eigen braadpan mocht stoppen. □ **Dreigen** en **bedreigen**. Het verschil is niet meer zo scherp. Dreigen - iets vervelends in het vooruitzicht stellen of als iets vervelends in het vooruitzicht zijn: hij dreigt hem met een pistool, gevaar dreigt. Bedreigen - dreigen iemand leed te doen, een gevaar zijn. Nu: ‘De wetenschap bevindt zich onder voortdurende **dreiging** van administratieve maatregelen.’ Wij stellen voor **bedreiging**, want de administratie vormt een gevaar voor de wetenschap; de wetenschap wordt **bedreigd** en niet **gedreigd** door de administratie. □ Aanvulling bij ons **dus**: mogelijk is dat men met **dus** een soort sfeer van vertrouwdheid schept: ‘Ik ben **dus** verhuisd.’ (de aangesprokene weet niets van die verhuizing). Door het **dus** van de spreker wordt een bekendheid met de situatie verondersteld. □ De nieuwe samenstelling **gehoorgestoord** wordt verbreid door de televisie. Er valt o.i. niet te twijfelen aan de grammaticale verkeerdheid van dit woord: mensen wier **gehoor gestoord** is kan men evenmin gehoorgestoord noemen als mensen wier hart gebroken is, hartgebrokenen. In het Duits en in het Engels zijn zulke samenstellingen gewoon. Het gebruik van **gehoorgestoord** zal te wijten zijn aan het feit dat men naar een nieuw, zakelijk, niet met bijbetekenissen belast woord zocht. Blijkbaar is **slechthorend** te negatief, te pejoratief d.w.z. verbonden met ongunstige reacties. □ Chlorium werd **chloor**, maar **fluor** van fluorium heeft het afgelegd tegen **fluor**. Waarom? □ Het werkwoord is **glanzen** en niet **glansen**. Wel **geglansd**. □ Familie van ontsparen is **ontpotten**, een woord van de economen dat wil zeggen dat opgepot geld weer in circulatie wordt gebracht. Een best woord. □ Wie kan het volgende woord in één keer goed lezen? Het is **tulpestengelaatje**. Het is te vinden in een Verordeningenblad van een Bedrijfsorganisatie en wel in Wijziging Besluit Vaststelling Richtlijnen Bestrijding Tulpestengelaatje. □ Omdraaiing in een idyllisch reisverhaal: ‘Vanuit mijn bed kan ik de kerktoeren omarmen en kijken de zerken van het kerkhof mijn kamer binnen.’ □ Een bepaald soort raketten noemt men **doelzoekers**, maar het komt niet zelden voor dat de afstekers van deze vuurpijlen ze **zelf homende projectielen** noemen. □ Wij kregen van een vader een aardige zin uit een schooldictee: ‘De ruzie ontaarde in een scheldpartij omdat de man ontwaarde dat zijn kind dat niet aanvaardde, zijn broer in vrijpostigheid evenaarde en in karakter naar zijn vader aardde.’ □ Zoiets als: ‘Om zich mijmerend in de valleien en ravijnen te vermeien vermijdt hij peinzend de uitgedijde wijken’; laten we er niet over uitweiden. □ Vraag aan spraakkunstkeners: wat is er fout in de volgende zin: ‘Zij bleek niets van die sluwheid te hebben geweten en verklaarde geen medewerking te hebben verleend als zij had geweten wat er aan de hand was.’ Kijken naar: te hebben verleend. □ Hoe vindt u die **afbouw**, niet van huizen maar van huurprijzen? □ Een kenner van **statiebezoeken** geeft de oplossing. Het is **niet** staatsbezoek. Een statiebezoek is een bezoek dat met veel **statie** gepaard gaat. □ Eendagsfles, flutfles zijn andere mogelijkheden voor weggooifles. □ Wie

tegen **hoogachtend** bezwaren blijft koesteren, neme andere wendingen, bijvoorbeeld: met gevoelens van achting, c.q. de meeste achting, c.q. de hoogste achting. □ Voorzover wij weten betekent **doka** donkere kamer en behoort tot de vaktaal van de repromensen. □ Ons taalgevoel wordt blijkbaar - door het jarenlange snuffelen aan de fouthed of goedheid van woorden - stomper in plaats van scherper, getuige het volgende. Harde taalregelaars keuren af: ‘hij is vorig jaar overleden’, moet zijn ‘**het** vorige jaar’. Wij zien er niets fouts meer in. Zou die weglating van het lidwoord nu werkelijk een germanisme zijn? □ Je bent des **kundig**, d.i. kundig in dezen. Daaruit volgt dat een landbouwdeskundige, een stijldeskundige, een vervoersdeskundige een landbouwkundige, een stijlkundige en een vervoerskundige moeten zijn. Net als een sterrenkundige en een natuurkundige. Goed, maar daartegenover staat: a. deskundige is één begrip geworden met de betekenis ‘expert’ en **des** heeft daarin niet meer de oorspronkelijke betekenis (vgl. **het** eldorado); b. sterrenkundige, aardrijkskundige is een afleiding van sterrenkunde en aardrijkskunde. □ Hoe spellen we precies volgens de regels: ‘echte boeren zure zult’? □ Etymologie van Yankee volgens de beroemde Webster's New World Dictionary of the American Language: het komt van Jan Kees, dialect voor Jan Kaas, spotnaam voor een Hollander. □ In oude, zestiende-eeuwse stadsrekeningen komt nogal eens de post **allerlei** voor. Eigenlijk aardiger woord dan het kleurloze moderne **diversen**. □ Tegen **bestuurlijk** hadden we, in een golf van mildheid geen bezwaar: je moet bij al dat officiële geschrijf van nu ook wat handige woorden hebben. Nu komt **commissariaal**. En **provinciaal-statelijk**. □ Weer een nieuw spelprobleem, nu over A.O.W.: ‘hij wordt **beaowd**.’ □ Bewapening is een militaire term. Men spreekt over **wapening** in de beton. Het is gewapend en niet bewapend beton.